

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ**
UNIVERSITY OF PATRAS

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

(πρώην Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής – Μεσολόγγι)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΑΡΙΝΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΟΥ ΕΞΑΜΗΝΟΥ 2019-2020

**Η εξέλιξη του ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά την περίοδο της
κρίσης**

Ονοματεπώνυμο Σπουδαστή: Παπασταύρος Διονύσιος

Εποπτεύων Καθηγητής: Μάλλα Βασιλική

Μεσολόγγι, 2019-2020

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ**
UNIVERSITY OF PATRAS

THESIS OF SPRING ACADEMIC SEMESTER 2019-2020

**The development of GDP (Gross Domestic Product) in
Greece during the crisis**

Student name: Papastauros Dionysios

Supervisor: Vasiliki Mpalla

Messolonghi, 2019-2020

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στόχος της παρούσης πτυχιακής εργασίας είναι η κατανόηση της έννοιας του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) και των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης του 2008 στο ΑΕΠ και τις συνιστώσες του.

Η έννοια του ΑΕΠ δεν θα πρέπει να συγχέεται με την ιστορία των αλλαγών στο τρόπο που υπολογίζεται από χώρα σε χώρα. Στη Μακροοικονομία αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς δείκτες μέτρησης, για τον υπολογισμό του οποίου λαμβάνονται υπόψη όλες οι μεταβολές των τιμών κατά τη διάρκεια ενός έτους. Το προτιμώμενο εργαλείο μέτρησης ήταν το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν/GrossNationalProduct το οποίο διαφέρει από το ΑΕΠ. Η μετάβαση από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν(ΑΕθνΠ) στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν(ΑΕΠ)έγινε στις Η.Π.Α. το 1991.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν αποτελεί ένα βασικό εργαλείο, με το οποίο είναι εφικτό να μετρηθεί η οικονομία μιας χώρας. Επιπρόσθετα, το ΑΕΠ μετρά τη συνολική δαπάνη της χώρας σε αγαθά και υπηρεσίες σε όλες τις αγορές της οικονομίας. Ωστόσο, ορισμένοι μελετητές υπολογίζουν τις μεταβολές στην οικονομία διαχρονικά. Από την άλλη πλευρά, για τους οικονομολόγους αποτελεί ένα μέσο, με το οποίο μπορούν να μετρήσουν τα παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες μιας χώρας.

Το συγκεκριμένο μέτρο δεν επηρεάζεται από τις μεταβολές του παράγοντα της τιμής των αγαθών και των υπηρεσιών, αλλά επηρεάζει τον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα της παραγωγής καθώς και τις δαπάνες.

Μετά την παράθεση οικονομικών στοιχείων και δεδομένων σχετικών με την ελληνική οικονομία πριν την κρίση, κατά τη διάρκεια της κρίσης, και μετά την έξοδο της χώρας στις αγορές, η πτυχιακή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα βασικά αίτια για την έναρξη της κρίσης στην Ελλάδα ήταν τα διαρθρωτικά προβλήματα από τη δεκαετία του 1980 καθώς και η έλλειψη πιστοληπτικής ικανότητας κατά τη διάρκεια της κρίσης. Δηλαδή της δυνατότητας δανεισμού από τις διεθνείς αγορές με χαμηλά επιτόκια.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ - ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

- Διεθνές Νομισματικό Ταμείο/(International Monetary Fund): Πρόκειται για διεθνή οργανισμό, ο οποίος ελέγχει τις ισοτιμίες συναλλάγματος και τα ισοζύγια πληρωμών του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Παράλληλα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, σε περιπτώσεις κρίσης, μπορεί να προσφέρει οικονομική βοήθεια και τεχνογνωσία από κοινού με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα(ΕΚΤ).
- Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα/(European Central Bank): Αποτελεί την κεντρική τράπεζα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας είναι ο έλεγχος της νομισματικής πολιτικής των 19 κρατών μελών που ανήκουν στην Ευρωζώνη.
- Ομόλογα/(Swaps): Με τον όρο Swap ή Σύμβαση Ανταλλαγής εννοείται η συμφωνηθείσα και προκαθορισμένη ανταλλαγή χρηματοροών (legs), η οποία έχει τελεστεί μεταξύ δύο συμβαλλόμενων μερών. Η ανταλλαγή των χρηματικών ποσών ενδέχεται να βασίζεται σε διαφορετικά νομίσματα και σε σταθερά ποσά.
- Επίσημος, Ιδιωτικός τομέας: Αφορά την περίπτωση που ο Ιδιωτικός τομέας (π.χ. οι τράπεζες) συμμετέχει οικονομικά στην απομείωση του χρέους κυρίαρχων κρατών, με σκοπό την εξασφάλιση της αποδοχής της διαδικασίας από την πλειονότητα των φορέων και την αποτροπή της αναζήτησης στρατηγικών εξόδου από τους ιδιώτες επενδυτές, με αποτέλεσμα την επιβάρυνση των κρατών-δανειστών.
- Πληθωρισμός/Inflation: Η συνεχής αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών σε μια οικονομία.
- Προστιθέμενη αξία/Added Value: Πρόκειται για την οικονομική επιβάρυνση της αξίας αγαθού ως πρώτη ύλη, έως το αγαθό αυτό να χρησιμοποιηθεί προς κατανάλωση.
- Ευρωπαϊκή Στατιστική Αρχή/(Euro-stat): Πρόκειται για υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία έχει ως στόχο να συλλέγει και να δημοσιεύει τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν τα κράτη μέλη. Η έδρα της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Αρχής βρίσκεται στο Λουξεμβούργο.
- Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π/(Euro per capital G.D.P): το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αποτελεί δείκτη οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας.
- ΕΕ-15: Η πορεία της ΕΕ για 15 συναπτά έτη (1 Ιανουαρίου 1995 - 30 Απριλίου 2004).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ – ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΙ

- Δ.Ν.Τ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο/International Monetary Fund
- Ε.Κ.Τ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα/European Central Bank
- Α.Ε.Π: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν/Gross Domestic Product
- ΑΕΘνΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν/Gross National Product
- PSI: Private Sector Involvement
- ΕΕ-15: Ευρωπαϊκή Ένωση για 15 συναπτά έτη/European Union for 15 years.
- ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Αρχή/Hellenic Statistical Authority
- Κ.Εθν.Π : Καθαρό Εθνικό Προϊόν/National Product

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	iii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	iv
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ - ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ	v
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ – ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΙ	vi
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	ix
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	x
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΕΠ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ	4
1.1 Το ΑΕΠ ως προστιθέμενη αξία	4
1.2 Το ΑΕΠ ως εισόδημα	5
1.3 Το ΑΕΠ ως δαπάνη.....	7
1.4 Κατά κεφαλή Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	8
1.4.1 Καθαρό Εγχώριο Προϊόν.....	9
1.4.2 Καθαρό Εθνικό Προϊόν	10
1.5 Προβλήματα και αδυναμίες μέτρησης του ΑΕΠ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΑΕΠ ΚΑΙ Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2008 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	13
2.1 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και η συμβολή του Δ.Ν.Τ.....	13
2.2 Εξέλιξη του ΑΕΠ και της οικονομίας μετά το Πρώτο Μνημόνιο.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΟΝΙΑ 2 ΚΑΙ 3	26
3.1 Η σημασία της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας για την ελληνική οικονομία και το Δεύτερο Μνημόνιο.....	26
3.2 Η εφαρμογή του PSI στο ελληνικό χρέος.....	27
3.2.1 Αποτίμηση του PSI για την ελληνική οικονομία και τις τράπεζες.....	29
3.2.2 Ζήτημα εθνικής κυριαρχίας στο πλαίσιο του PSI.....	30
3.3 Κόστος δανεισμού της ελληνικής οικονομίας και Τρίτο Μνημόνιο	30
3.4 Η εξέλιξη του χρέους μετά τα Μνημόνια	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ	40
4.1 Φορολογία, δημόσια έσοδα, και δημόσιες δαπάνες	40
4.2 Μισθοί και παραγωγικότητα της εργασίας.....	45
4.3 Βιομηχανική παραγωγή	48
4.4 Εισαγωγές και εξαγωγές	50

4.5	Άμεσες ξένες επενδύσεις	51
4.6	Διαθέσιμο εισόδημα νοικοκυριών και καταναλωτικές δαπάνες.....	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ		56
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....		58
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		59
	Ελληνόγλωσση.....	59
	Ξενόγλωσση.....	60

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1 Ποσοστά παραοικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2003-2012).....	12
Διάγραμμα 2 Έσοδα και χρέος (% ΑΕΠ) (1980-1993).....	14
Διάγραμμα 3 Ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης (%) ΑΕΠ, Περιφερειακές οικονομίες ΕΕ (1995-2008).....	16
Διάγραμμα 4 Ελληνικά spreads σε σχέση με τα 10ετή γερμανικά ομόλογα.....	18
Διάγραμμα 5 Εξέλιξη ΑΕΠ, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012)	20
Διάγραμμα 6 Εξέλιξη χρέους (% ΑΕΠ), Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012).....	21
Διάγραμμα 7 Εξέλιξη πληθωρισμού, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012).....	22
Διάγραμμα 8 Εξέλιξη ανεργίας, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012)...	23
Διάγραμμα 9 Έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (% ΑΕΠ) (2008-2012).....	24
Διάγραμμα 10 Επιτόκια δανεισμού Ελλάδα και ευρωπαϊκές οικονομίες (2009-2015)	33
Διάγραμμα 11 Τόκοι δανείων (2000-2015).....	34
Διάγραμμα 12 Διάρθρωση δημόσιου χρέους σε ιδιωτικό και δημόσιο τομέα (2010-2018)	35
Διάγραμμα 13 Χρονοδιάγραμμα αποπληρωμής δημόσιου χρέους ανά πιστωτή	35
Διάγραμμα 14 Εξέλιξη ΑΕΠ και ΑΕΠ κατά κεφαλή (2007-2019).....	38
Διάγραμμα 15 Επιτόκια εξωχρηματιστηριακών προθεσμιακών συμβολαίων ανταλλαγής πιστωτικού κινδύνου	39
Διάγραμμα 16 Δημόσιες δαπάνες (% ΑΕΠ) Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009).....	43
Διάγραμμα 17 Δημόσια έσοδα (% ΑΕΠ) Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009)	43
Διάγραμμα 18 Δημόσιες δαπάνες εκπαίδευσης και υγείας (% ΑΕΠ), Ελλάδα, ΕΕ-15 (1995-2009)	44
Διάγραμμα 19 Καθαρός κοινωνικός μισθός (% ΑΕΠ) Ελλάδα (1995-2008)	46
Διάγραμμα 20 Ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας, Ελλάδα, Περιφερειακές και ισχυρές οικονομίες (1986-2019).....	47
Διάγραμμα 21 Παραγωγικότητα της εργασίας ανά κλάδο ΕΕ (2008-2018).....	48
Διάγραμμα 22 Εξέλιξη δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και δεικτών τομέων της βιομηχανίας (2017-2019)	49
Διάγραμμα 23 Εξέλιξη κόστους εργασίας και παραγωγικότητας (1995-2013).....	49
Διάγραμμα 24 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία Βιομηχανίας, Μεταποίησης, Κατασκευών (% ΑΕΠ), Ελλάδα.....	50
Διάγραμμα 25 Εισαγωγές και εξαγωγές (% ΑΕΠ) και ΑΕΠ, Ελλάδα (2001-2019).....	51
Διάγραμμα 26 Εισροές και εκροές άμεσων ξένων επενδύσεων (% ΑΕΠ) και ΑΕΠ (2001-2019).....	52
Διάγραμμα 27 Κατανομή εισοδήματος σε τρέχουσες τιμές αγοράς (2018).....	53
Διάγραμμα 28 Μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ και καταναλωτικών δαπανών (2008-2018)	54
Διάγραμμα 29 Μέση δαπάνη νοικοκυριών για αγαθά και υπηρεσίες (2008 & 2018).....	55

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1 Μέγεθος της παραοικονομίας (% ΑΕΠ) σε ευρωπαϊκές χώρες (2003-2012)....	12
Πίνακας 2 Μακροοικονομικοί δείκτες ελληνικής οικονομίας (1995-2009)	17
Πίνακας 3 ΑΕΠ Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες και ΕΕ (2010-2012).....	20
Πίνακας 4 Χρέος (% ΑΕΠ), Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012).....	21
Πίνακας 5 Πληθωρισμός, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες και ΕΕ (2010-2012)	22
Πίνακας 6 Ανεργία, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες και ΕΕ (2010-2012).....	23
Πίνακας 7 Έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (% ΑΕΠ) (2008-2012).....	24
Πίνακας 8 Επιτόκια δανεισμού Ελλάδα και ευρωπαϊκές οικονομίες (2009-2015).....	32
Πίνακας 9 Όροι δανεισμού της Ελλάδας από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς.....	34
Πίνακας 10 Χρέος (% ΑΕΠ), Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2013-2019).....	37
Πίνακας 11 ΑΕΠ, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2013-2019).....	37
Πίνακας 12 ΑΕΠ κατά κεφαλή, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2007-2019)...	38
Πίνακας 13 Δημόσιες δαπάνες και φόροι (% ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15 (Μ.Ο. 1995-2009)	41
Πίνακας 14 Δημόσιο έλλειμμα (% ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009).....	42
Πίνακας 15 Ανάλυση δημοσίων δαπανών (% ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009)	44
Πίνακας 16 Καθαρός κοινωνικός μισθός (% ΑΕΠ), Ελλάδα (1995-2008).....	45
Πίνακας 17 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, καταναλωτικές δαπάνες και ΑΕΠ (2007-2015).....	54

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) ως μέγεθος στην οικονομία, μετρά τη συνολική δαπάνη σε αγαθά και υπηρεσίες σε μια δεδομένη χώρα κατά μια δεδομένη χρονική περίοδο. Ουσιαστικά, αποτελεί δείκτη της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας μιας χώρας καθώς μετρά τη νομισματική αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών, δηλαδή εκείνων που αγοράζονται από τον τελικό χρήστη ή αλλιώς το σύνολο της παραγωγής που παράγεται εντός των συνόρων μιας χώρας. Εναλλακτικά, το ΑΕΠ μετρά όλη την παραγωγή των κατοίκων μιας χώρας. Για παράδειγμα, εάν μία ελληνική εταιρεία έχει ένα εργοστάσιο στη Βουλγαρία, η παραγωγή αυτού του εργοστασίου θα πρέπει να περιλαμβάνεται στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας.

Σύμφωνα με τον Callen (2020), το ΑΕΠ μπορεί να εξετασθεί με τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις, οι οποίες αποδίδουν το ίδιο μέτρο ΑΕΠ:

1. *Η προσέγγιση της παραγωγής* αθροίζει την προστιθέμενη αξία¹ σε κάθε στάδιο της παραγωγής. Παραδείγματος χάριν, το αλεύρι θα ήταν μια ενδιάμεση εισροή για το τελικό προϊόν που είναι το ψωμί ή οι υπηρεσίες ενός αρχιτέκτονα θα ήταν μια ενδιάμεση εισροή για την οικοδόμηση του τελικού προϊόντος.
2. *Η προσέγγιση της δαπάνης* προσθέτει την αξία των αγορών που πραγματοποιούνται από τους τελικούς χρήστες, όπως, την κατανάλωση τροφίμων, τηλεοράσεων και ιατρικών υπηρεσιών από τα νοικοκυριά, τις επενδύσεις των επιχειρήσεων σε μηχανήματα, και τις αγορές αγαθών και υπηρεσιών από την κυβέρνηση και τους αλλοδαπούς.
3. *Η προσέγγιση του εισοδήματος* αθροίζει τα εισοδήματα που προκύπτουν από την παραγωγή, όπως το εισόδημα που λαμβάνουν οι εργαζόμενοι και τα λειτουργικά κέρδη των εταιρειών.

Μαθηματικά, το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν μετράται ως:

$$GDP=C+I+G+N-X$$

Όπου, το (C) αντιπροσωπεύει την κατανάλωση, το (I) αντιπροσωπεύει την επένδυση, το (G) αντιπροσωπεύει τις δημόσιες δαπάνες για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών και το

---

¹ Η προστιθέμενη αξία ορίζεται ως οι συνολικές πωλήσεις μείον την αξία των ενδιάμεσων εισροών στη διαδικασία παραγωγής.

(N-X) είναι η καθαρή αξία των εξαγωγών, αφού πρώτα αφαιρεθούν οι εισαγωγές. Ειδικότερα:

- Η κατανάλωση περιλαμβάνει τις δαπάνες των καταναλωτών για αγαθά και υπηρεσίες.
- Ως επένδυση χαρακτηρίζονται οι δαπάνες των επιχειρήσεων για την αγορά αποθεμάτων, εξοπλισμού και κτιρίων. Επίσης, σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται και οι δαπάνες για άυλα αγαθά που προορίζονται για την έρευνα και ανάπτυξη (Research & Development, R&D).
- Στην κατηγορία των δημόσιων δαπανών εντάσσονται τα ποσά που δαπανούν οι κυβερνήσεις και το κράτος για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών.
- Ως καθαρές εξαγωγές ορίζονται τα ποσά που δαπανούνται για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών της εγχώριας παραγωγής και αγοράζονται από πολίτες ξένων κρατών.
- Η έννοια των εισαγωγών περιλαμβάνει το κόστος των αγαθών και των υπηρεσιών, τα οποία δεν παράγονται στην ίδια τη χώρα, αλλά υπολογίζονται στο ΑΕΠ.

Οι οικονομολόγοι διακρίνουν το ΑΕΠ σε ονομαστικό(nominal) και πραγματικό (real) ΑΕΠ. Το ονομαστικό ΑΕΠ είναι μια μακροοικονομική εκτίμηση της αξίας των αγαθών και των υπηρεσιών με βάση τις τρέχουσες τιμές. Δεδομένου ότι το ΑΕΠ συλλέγεται σε τρέχουσες ή ονομαστικές τιμές, δεν μπορεί κανείς να συγκρίνει δύο περιόδους χωρίς να προβεί σε προσαρμογές για τον πληθωρισμό. Για να καθοριστεί το πραγματικό ΑΕΠ, η ονομαστική του αξία πρέπει να προσαρμοστεί ώστε να ληφθούν υπόψη οι μεταβολές των τιμών και να διαπιστωθεί εάν η αξία της παραγωγής έχει αυξηθεί επειδή αυξάνεται η παραγωγή ή επειδή έχουν αυξηθεί οι τιμές. Επομένως, οι οικονομολόγοι χρησιμοποιούν τον αποπληθωρισμό τιμών, ένα στατιστικό εργαλείο που χρησιμοποιείται για την προσαρμογή του ΑΕΠ από ονομαστικές σε σταθερές τιμές. Εάν ο πληθωρισμός είναι θετικός, το πραγματικό ΑΕΠ θα είναι χαμηλότερο από το ονομαστικό και αντιστρόφως. Οι σταθερές τιμές του εγχώριου προϊόντος είναι οι τιμές βάσης ενός καθορισμένου έτους, έχοντας συνυπολογίσει όλες τις μεταβολές του πληθωρισμού μέσα στο έτος. Οι τρέχουσες ή πραγματικές τιμές του ΑΕΠ προκύπτουν κατόπιν του πολλαπλασιασμού της παραγωγής των αγαθών και των υπηρεσιών με την αντίστοιχη τιμή που είχαν κατά το έτος αναφοράς (Kohli, 2004). Όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, το δυνητικό ΑΕΠ είναι πάντοτε υψηλότερο από το πραγματικό ΑΕΠ, αφού οι δυνητικά εργαζόμενοι είναι πάντοτε

περισσότεροι από αυτούς που εργάζονται πραγματικά. Εξάλλου, όσο μικρότερο είναι το πραγματικό ΑΕΠ σε σχέση με το δυνητικό, τόσο υψηλότερα είναι τα ποσοστά ανεργίας, ενώ παράλληλα καταδεικνύεται ότι υπάρχει απώλεια παραγωγικών συντελεστών. Ωστόσο, αν και σπάνια, μπορεί να παρατηρηθεί η περίπτωση το πραγματικό ΑΕΠ να είναι υψηλότερο από το δυνητικό. Για να συμβεί αυτό, θα πρέπει να υπάρχει πολύ μεγάλη ζήτηση κάποιων προϊόντων και η οικονομία μιας χώρας να υπερ-εργάζεται, για να μπορέσει να την καλύψει. Στην περίπτωση αυτή, το εργατικό δυναμικό αναγκάζεται να δουλέψει πιο εντατικά ή να κάνει υπερωρίες. .

Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ χρησιμοποιείται ως δείκτης της γενικής υγείας μίας οικονομίας. Σε γενικές γραμμές, η αύξηση του ΑΕΠ ερμηνεύεται ως ένδειξη ότι μία οικονομία βρίσκεται σε ανάπτυξη και αντιθέτως, όταν το ΑΕΠ συρρικνώνεται, η οικονομία πιθανόν να οδεύει προς ύφεση. Σε περιόδους άνθησης μίας οικονομίας, αυξάνεται η απασχόληση καθώς οι εταιρείες προσλαμβάνουν περισσότερους εργαζόμενους, γεγονός που οδηγεί και σε αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών. Όταν το ΑΕΠ συρρικνώνεται, όπως συνέβη σε πολλές χώρες κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, η απασχόληση μειώνεται με παράλληλη αύξηση της ανεργίας (Dynan and Sheiner, 2018). Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της ελληνικής οικονομίας, η οποία βρίσκεται σε ύφεση σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα κατά τη διάρκεια της κρίσης του 2008 με σαφή συρρίκνωση του ΑΕΠ.

Στόχος της πτυχιακής εργασίας είναι να διερευνήσει την εξέλιξη του ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης του 2008 και τις επιπτώσεις του στο σύνολο της οικονομίας αλλά και σε επιμέρους δείκτες όπως η ανεργία, οι πραγματικοί μισθοί, οι κυβερνητικές δαπάνες κλπ. Αυτό επιτυγχάνεται με τη συλλογή και ανάλυση δευτερογενών δεδομένων από αξιόπιστες πηγές (Παγκόσμια Τράπεζα, ΟΟΣΑ, ΔΝΤ, Eurostat, ΕΛΣΤΑΤ κ.α.) προκειμένου να εξετασθεί η γενική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας κατά την διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που ξεκίνησε το 2008.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΕΠ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

1.1 Το ΑΕΠ ως προστιθέμενη αξία

Η οικονομία μιας χώρας βασίζεται στη λειτουργία και στην παραγωγή πολλών επιχειρήσεων, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις συμπληρώνουν η μία την άλλη. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι το τελικό προϊόν μιας επιχείρησης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πρώτη ύλη στην παραγωγή μιας δεύτερης επιχείρησης και ούτω καθ' εξής, μέχρι το προϊόν να πάρει την τελική του μορφή και να φτάσει στον καταναλωτή. Συνεπώς, εάν αθροισθεί η αξία όλων των παραγόμενων προϊόντων για την μέτρηση του ΑΕΠ, θα υπήρχαν πολλά προϊόντα που θα είχαν υπολογισθεί δύο ή περισσότερες φορές με αποτέλεσμα ο υπολογισμός να είναι λανθασμένος. Προκειμένου να αποφευχθεί ο διπλός ή τριπλός υπολογισμός του ίδιου προϊόντος στο ΑΕΠ, θα πρέπει να μετράται μονάχα η αξία που προστέθηκε σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας και να προκύπτει η τελική αξία του κάθε προϊόντος.

Στο πλαίσιο αυτό γίνεται η διάκριση των αγαθών σε τελικά και ενδιάμεσα. Γίνεται αντιληπτό ότι τελικά αγαθά είναι αυτά, τα οποία προορίζονται για τελική χρήση και δεν πρόκειται να χρησιμοποιηθούν για περαιτέρω μετασχηματισμό, ενώ ενδιάμεσα είναι αυτά, τα οποία προορίζονται για επεξεργασία, που θα οδηγήσει στο τελικό αγαθό. Τα ενδιάμεσα αγαθά είναι ζωτικής σημασίας για τη διαδικασία παραγωγής, και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ονομάζονται επίσης προϊόντα παραγωγής. Οι βιομηχανίες πωλούν τα αγαθά αυτά μεταξύ τους για μεταπώληση ή για την παραγωγή άλλων αγαθών. Όπως εξηγεί ο Kenton (2019), υπάρχουν δύο επιλογές για τη χρήση ενδιάμεσων αγαθών:

1. Ο παραγωγός μπορεί να παράγει και να χρησιμοποιεί τα δικά του ενδιάμεσα αγαθά.
2. Ο παραγωγός μπορεί να παράγει τα αγαθά και στη συνέχεια να τα πωλεί, κάτι που αποτελεί εξαιρετικά κοινή πρακτική μεταξύ των βιομηχανιών. Οι εταιρείες αγοράζουν ενδιάμεσα αγαθά για ειδική χρήση στη δημιουργία ενός δευτερεύοντος ενδιάμεσου προϊόντος ή στην παραγωγή του τελικού αγαθού. Αναπόφευκτα, όλα

τα ενδιάμεσα αγαθά είτε αποτελούν συστατικό του τελικού προϊόντος είτε αναδιαμορφώνονται πλήρως κατά τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας.

Για να γίνει αντιληπτός ο τρόπος υπολογισμού της τελικής αξίας ενός προϊόντος αναφέρεται το εξής παράδειγμα. Ένας μυλωνάς αγοράζει σιτάρι αξίας 100 ευρώ από έναν γεωργό, το αλέθει και το πουλάει ως αλεύρι σε ένα αρτοποιό, στην τιμή των 130 ευρώ. Με αυτή την τιμή ο μυλωνάς έχει καλύψει το κόστος και το κέρδος του. Ο αρτοποιός, στη συνέχεια, παρασκευάζει ψωμί, το οποίο αγοράζει ο ιδιοκτήτης του πρατηρίου άρτου στην τιμή των 170 ευρώ, προκειμένου να καλύψει και αυτός το κόστος και το κέρδος του. Τέλος, το ψωμί πωλείται στους καταναλωτές στην τιμή των 200 ευρώ. Σε αυτή τη διαδικασία, για να προκύψει η προστιθέμενη αξία, αθροίζεται το επιπλέον ποσό που προστίθεται σε κάθε παραγωγικό στάδιο. Συγκεκριμένα, η προστιθέμενη αξία του αγρότη είναι 100 ευρώ, του μυλωνά 30, του αρτοποιού 40, και του τελικού πωλητή 30. Συνεπώς, η συνολική προστιθέμενη αξία είναι 200 ευρώ, η οποία είναι ίδια με την τελική τιμή του προϊόντος. Κατά την μέτρηση του ΑΕΠ, λαμβάνεται υπόψη αυτή η τιμή, χωρίς να συνυπολογίζονται τα ενδιάμεσα προϊόντα των προηγούμενων παραγωγικών σταδίων. Στην περίπτωση που ο γεωργός είχε μεγαλύτερη παραγωγή σιταριού π.χ. αξίας 120 ευρώ, αλλά πούλησε στο μυλωνά ποσότητα αξίας μόνο 100 ευρώ, τότε τα 20 ευρώ που μένουν στον γεωργό, υπολογίζονται στο ΑΕΠ.

1.2 Το ΑΕΠ ως εισόδημα

Για να παραχθούν οικονομικά αγαθά, θα πρέπει να γίνει χρήση παραγωγικών συντελεστών στη διαδικασία της παραγωγής. Μία επιχείρηση, προκειμένου να είναι σε θέση να παράγει, πρέπει να πληρώσει μισθό στους εργαζομένους, ενοίκιο για τον χώρο ή δόσεις για τα χρήματα που τυχόν έχει δανειστεί από τράπεζες. Επίσης, πρέπει να αγοράσει πρώτες ύλες, το κόστος των οποίων αποτελεί εισόδημα για τους προμηθευτές αυτών των προϊόντων. Αφαιρώντας τις συνολικές δαπάνες από τις συνολικές εισπράξεις της επιχείρησης για κάθε περίοδο προκύπτει το κέρδος για τον ιδιοκτήτη ή για τους μετόχους της επιχείρησης. Λαμβάνοντας υπόψη όσα προαναφέρθηκαν για την προστιθέμενη αξία, γίνεται αντιληπτό ότι τα εισοδήματα μιας επιχείρησης αντιστοιχούν στην προστιθέμενη αξία των προϊόντων. Συνεπώς, αν υπολογιστούν συνολικά οι αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών, θα αποδώσουν την ίδια εκτίμηση του ΑΕΠ με τη μέτρηση των προστιθεμένων αξιών.

Το εισόδημα διακρίνεται σε εθνικό, προσωπικό, και διαθέσιμο.

Ο υπολογισμός του εθνικού εισοδήματος γίνεται βάσει των τιμών που προσδιορίζονται στην αγορά, συνυπολογίζοντας τους έμμεσους φόρους που επιβάλλονται από το κράτος. Έστω ότι η αξία ενός προϊόντος είναι 100 ευρώ, αυτό σημαίνει ότι όλα τα εισοδήματα που δημιουργήθηκαν κατά την παραγωγή του είναι 100 ευρώ. Στην αξία αυτή, υποθέτουμε ότι το κράτος επιβάλλει ένα 20% ως φόρο, κι έτσι η αξία του προϊόντος ανέρχεται τελικά στα 120 ευρώ, και όχι στα 100. Κατά τον υπολογισμό, λοιπόν, του προϊόντος, λαμβάνεται υπόψη η τιμή με το φόρο. Ως εκ τούτου, προκειμένου να γίνει ορθός υπολογισμός του καθαρού και ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος, θα πρέπει να αφαιρεθεί η αξία των έμμεσων φόρων. Άρα, προκύπτει ότι:

$$\text{Ακαθάριστο εθνικό εισόδημα} = \text{Ακαθάριστο εθνικό προϊόν} - \text{Έμμεσοι φόροι}$$

και

$$\text{Εθνικό εισόδημα} = \text{Καθαρό εθνικό προϊόν} - \text{Έμμεσοι φόροι.}$$

Αν και το εθνικό εισόδημα αντιπροσωπεύει τις αμοιβές των συντελεστών της παραγωγής, αυτό δεν σημαίνει ότι ισούται με το εισόδημα των εργαζομένων. Αυτό συμβαίνει, διότι, από το δηλωθέν εισόδημα, ένα ποσοστό διανέμεται για την πληρωμή της κοινωνικής ασφάλισης ή για μεταβιβαστικές πληρωμές προς το κράτος ή προς τους ιδιώτες. Οι πληρωμές αυτές δεν υπολογίζονται ως πληρωμή, αλλά αποτελούν εισόδημα για τα άτομα που τις λαμβάνουν. Παράλληλα, αναφορικά με τα κέρδη των επιχειρήσεων, δεν διανέμονται πάντοτε τα συνολικά ποσά στους ιδιοκτήτες, ούτε είναι πάντοτε ίσα προς τα κέρδη. Ως εκ τούτου, προκύπτει ότι :

$$\text{Προσωπικό Εισόδημα} = \text{Εθνικό Εισόδημα} - \text{Ασφαλιστικές Εισφορές} - \text{Αδιανέμητα Κέρδη} + \text{Μεταβιβαστικές Πληρωμές}$$

Επίσης, ένα μέρος του εισοδήματος των εργαζομένων, αποδίδεται στο κράτος ως φόρος εισοδήματος. Επομένως:

$$\text{Διαθέσιμο Εισόδημα} = \text{Προσωπικό Εισόδημα} - \text{φόροι εισοδήματος}$$

Γενικότερα, ως διαθέσιμο εισόδημα θεωρείται αυτό που το άτομο είναι σε θέση να καταναλώσει, να αποταμιεύσει και γενικότερα να διαθέσει με οποιοδήποτε τρόπο θέλει και οπουδήποτε θέλει.

Λαμβάνοντας ως δεδομένη την τεχνολογία της παραγωγής, υπάρχει ένα μέγιστο μέγεθος του ΑΕΠ που μπορεί να παραχθεί με τους υπάρχοντες παραγωγικούς συντελεστές. Για να

επιτευχθεί το μέγιστο ύψος του ΑΕΠ, θα πρέπει να απασχολούνται πλήρως όλοι οι συντελεστές. Έτσι, προκύπτει το δυνητικό ΑΕΠ ή το δυνητικό εισόδημα, το οποίο περιγράφει τη δυνητική παραγωγή στην περίπτωση που απασχολείται πλήρως το εργατικό δυναμικό μιας χώρας. Ωστόσο, είναι αδύνατο για μία χώρα να έχει ποσοστό ανεργίας 0%. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ένα ποσοστό ανεργίας 5% έως 6% θεωρείται ιδιαίτερα χαμηλό και καταδεικνύει ότι υπάρχει πλήρης απασχόληση του εργατικού δυναμικού. Παράλληλα, όταν η ανεργία κινείται σε τόσο χαμηλά ποσοστά, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι δημιουργεί οικονομικά ή κοινωνικά προβλήματα στο εκάστοτε κράτος (Καραντινός, 1987).

1.3 Το ΑΕΠ ως δαπάνη

Ένας τρίτος τρόπος μέτρησης του ΑΕΠ μιας χώρας γίνεται με το άθροισμα των δαπανών που έχουν γίνει προκειμένου να αγοραστούν προϊόντα που έχουν παραχθεί στην χώρα κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης περιόδου. Εξ ορισμού, η συνολική αξία των δαπανών ισούται με το σύνολο της αξίας των προϊόντων που καταναλώθηκαν. Ωστόσο, στο συγκεκριμένο υπολογισμό δεν λαμβάνονται υπόψη προϊόντα που έχουν παραχθεί σε παλαιότερη χρονική περίοδο, ακόμη και αν αγοράστηκαν στην παρούσα χρονική περίοδο, όπως για παράδειγμα τα μεταχειρισμένα προϊόντα, τα οποία δεν προσμετρούνται στο ΑΕΠ. Πιο συγκεκριμένα, δαπάνες που υπολογίζονται στο ΑΕΠ είναι η κατανάλωση, οι επενδύσεις, οι κρατικές δαπάνες και οι εξαγωγές μείον τις εισαγωγές. Η διάκριση των δαπανών δεν γίνεται εξαιτίας της φύσης και του είδους των προϊόντων, αλλά για να διαφοροποιηθούν οι παράγοντες που προσδιορίζουν το ύψος της κάθε δαπάνης.

Αναλυτικότερα, η κατανάλωση περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες προϊόντων, τα διαρκή, τα καταναλωτικά αγαθά και τις υπηρεσίες. Τα διαρκή προϊόντα είναι αυτά τα οποία αγοράζονται μία φορά και μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολλές φορές. Παραδείγματα διαρκών αγαθών είναι τα βιβλία, τα έπιπλα, οι ηλεκτρικές συσκευές και άλλα. Τα καταναλωτικά αγαθά είναι αυτά τα οποία αγοράζονται μία φορά και χρησιμοποιούνται μία φορά για τον σκοπό που αγοράστηκαν. Παραδείγματα καταναλωτικών αγαθών είναι τα τρόφιμα, τα φάρμακα, τα καύσιμα και άλλα. Οι υπηρεσίες είναι τα άυλα αγαθά όπως οι ιατρικές υπηρεσίες, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και άλλα.

Με την έννοια της επένδυσης εννοείται το σύνολο του ποσού που δαπανούν οι επιχειρήσεις, προκειμένου να αγοράσουν κεφαλαιουχικά αγαθά, όπως μηχανήματα,

εξοπλισμό, κτίρια, αποθήκες και άλλα. Επίσης, ως επένδυση θεωρείται το απόθεμα που συλλέγουν οι επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια του έτους. Η αύξηση των αποθεμάτων δείχνει ότι η επένδυση είναι θετική, ενώ η μείωση ότι είναι αρνητική. Βέβαια, αναφορικά με τα αποθέματα, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι μεταβολές των αποθεμάτων δεν είναι πάντοτε επιθυμητές. Η αύξηση των αποθεμάτων μπορεί να συμβεί είτε διότι η επιχείρηση επέλεξε να αυξήσει την παραγωγή της προβλέποντας μεγαλύτερη κατανάλωση, είτε διότι η ζήτηση είναι μικρή και τα προϊόντα δεν πωλούνται. Το καλύτερο για μία επιχείρηση είναι να μπορεί να προσαρμόσει τα αποθέματα της, βάσει της παραγωγής και της ανάλογης ζήτησης των προϊόντων.

Ως *κρατικές δαπάνες* εννοούνται οι δαπάνες της κυβέρνησης και του συνόλου των κρατικών φορέων. Επίσης, κρατικές δαπάνες θεωρούνται τα δημόσια έργα, οι εξοπλισμοί, οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων και γενικότερα όλα τα έξοδα των δημοσίων οργανισμών.

Τα επιδόματα που παρέχονται από το κράτος, οι υποτροφίες, καθώς και έξοδα που δεν θεωρούνται δαπάνες επί της παραγωγής, ονομάζονται μεταβιβαστικές πληρωμές. Επίσης, οι τόκοι για την αποπληρωμή του δημοσίου χρέους δεν προσμετρούνται στον υπολογισμό του ΑΕΠ.

Όσον αφορά τις *εξαγωγές και τις εισαγωγές*, για τον υπολογισμό του ΑΕΠ θα πρέπει να αφαιρεθεί η αξία των εισαγωγών από την αξία των εξαγωγών, καθώς αυτές οι δαπάνες αποτελούν μέρος της δαπάνης επί της παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, η σχέση αυτή μεταξύ των εισαγωγών και των εξαγωγών ονομάζεται εμπορικό ισοζύγιο. Το εμπορικό ισοζύγιο για μία χώρα θα πρέπει να είναι θετικό, καθώς αυτό σημαίνει ότι η χώρα εξάγει περισσότερα από όσα εισάγει.

1.4 Κατά κεφαλή Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Το κατά κεφαλή ΑΕΠ υπολογίζεται διαιρώντας τη συνολική αξία των παραγόμενων προϊόντων με το συνολικό πληθυσμό που διαμένει σε μία συγκεκριμένη χώρα ή περιοχή. Για την μέτρηση του κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι απαραίτητο ο υπολογισμός να γίνει για μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο, συνήθως για ένα έτος. Η μέτρηση του κατά κεφαλή ΑΕΠ μπορεί να γίνει μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα, δηλαδή από πέντε έως δέκα έτη, με σκοπό να αναδειχθούν τα επίπεδα ευημερίας και οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής. Ο

δείκτης αυτός αξιοποιείται διαχρονικά για τη σύγκριση της οικονομικής ανάπτυξης μεταξύ των κρατών -μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, αν γίνει αποπληθωρισμός και αναγωγή σε ένα συγκεκριμένο έτος, τότε μπορεί να συμβάλλει στη μέτρηση της μεταβολής και του ρυθμού μεταβολής ίδιων μεγεθών.

Το κατά κεφαλή ΑΕΠ μπορεί να αποτελεί ένα χρήσιμο δείκτη, ο οποίος αναδεικνύει την ανάπτυξη ανά περιοχή, ωστόσο, παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες, όπως η άνιση κατανομή των εισοδημάτων που μπορεί να παρουσιάζεται σε μία συγκεκριμένη χώρα ή περιοχή. Καθώς, οι διαφορές μπορεί να είναι σημαντικές, το κατά κεφαλή ΑΕΠ έχει προσεγγιστικό χαρακτήρα και καταδεικνύει την ευημερία σε ένα γενικότερο επίπεδο. Για πιο συγκεκριμένες συγκρίσεις μεταξύ κρατών, είναι απαραίτητη η χρήση της μονάδας αγοραστικής δύναμης ανά κάτοικο.

1.4.1 Καθαρό Εγχώριο Προϊόν

Προκειμένου να παραχθεί ένα προϊόν είναι απαραίτητοι οι παραγωγικοί συντελεστές, δηλαδή η εργασία, το έδαφος, και το υλικό κεφάλαιο. Επίσης, αναφέρεται η έννοια του πάγιου κεφαλαίου, η οποία συμπεριλαμβάνει τα κτίρια, τα μηχανήματα, τον εξοπλισμό, τα έργα υποδομής, τα αυτοκίνητα, τα πλοία και άλλα. Το πάγιο κεφάλαιο φθείρεται κατά τη διάρκεια της παραγωγής και πρέπει να αντικαθίσταται ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Η φθορά του πάγιου κεφαλαίου αναφέρεται ως απόσβεση του κεφαλαίου. Για το μέρος του κεφαλαίου που φθείρεται είναι απαραίτητη η αντικατάσταση ή η επισκευή, διότι σε αντίθετη περίπτωση το κεφάλαιο μειώνεται και προκύπτουν αρνητικές επιπτώσεις για την παραγωγική ικανότητα μιας επιχείρησης.

Στο πλαίσιο αυτό, κάθε επιχείρηση θα πρέπει προϋπολογίζει ένα μέρος των συνολικών της επενδύσεων για την αναπλήρωση του κεφαλαίου, προκειμένου να αποφύγει τη μείωση του κεφαλαίου. Παράλληλα, εξαιτίας των αποσβέσεων που υφίσταται το κεφάλαιο θα πρέπει να διακρίνεται η ακαθάριστη, δηλαδή η συνολική, από την καθαρή επένδυση.

Έτσι προκύπτει ότι :

$$\text{Καθαρή επένδυση} = \text{ακαθάριστη επένδυση} - \text{αποσβέσεις}$$

Επίσης, ανάλογη διάκριση γίνεται και στο ΑΕΠ : Καθαρό εγχώριο προϊόν = ακαθάριστο εγχώριο προϊόν – αποσβέσεις ή Κ.Ε.Π = Α.Ε.Π – Αποσβέσεις.

Όταν η καθαρή επένδυση είναι θετική, τότε αυξάνεται το πάγιο κεφάλαιο, ενώ παράλληλα υπάρχει ανάπτυξη, καθώς αυξάνονται και οι ικανότητες παραγωγής. Αντιθέτως, εάν η καθαρή επένδυση είναι μηδενική, τότε κεφάλαιο και ικανότητα παραγωγής παραμένουν σταθερές. Στην περίπτωση της αρνητικής καθαρής επένδυσης, υπάρχουν απώλειες των παραγωγικών δυνάμεων της οικονομίας. Τέλος, εάν η καθαρή επένδυση είναι αρνητική, η οικονομία χάνει παραγωγικές δυνάμεις.

1.4.2 Καθαρό Εθνικό Προϊόν

Το Καθαρό Εθνικό Προϊόν προκύπτει όταν αφαιρεθούν οι αποσβέσεις από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν. Αυτό σημαίνει ότι:

$$\text{Καθαρό Εθνικό Προϊόν} = \text{Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν} - \text{Αποσβέσεις}$$

Πρακτικά, ό,τι παράγουν οι πολίτες μιας χώρας, είτε εντός, είτε εκτός συνόρων, αποτελεί το Καθαρό Εθνικό Προϊόν, αφού όμως πρώτα αφαιρεθούν οι αποσβέσεις του πάγιου κεφαλαίου.

1.5 Προβλήματα και αδυναμίες μέτρησης του ΑΕΠ

Το ΑΕΠ είναι ένας χρήσιμος δείκτης των οικονομικών επιδόσεων μίας οικονομίας και το πιο συχνά χρησιμοποιούμενο μέτρο οικονομικής ευημερίας. Ωστόσο, έχει ορισμένους σημαντικούς περιορισμούς. Εν πρώτοις, από τον υπολογισμό του ΑΕΠ αποκλείονται οι μη εμπορεύσιμες συναλλαγές, δηλαδή οι οικονομικές δραστηριότητες που δεν έγιναν μέσω της αγοράς ή/και ο ελεύθερος χρόνος (leisure), ο οποίος, ωστόσο, συμβάλλει στην αύξηση της κοινωνικής ευημερίας. Για παράδειγμα, ένα τσάι που θα ετοιμάσει κάποιος στο σπίτι του, αποτελεί το ίδιο προϊόν με ένα τσάι που θα πει σε ένα κατάστημα. Ωστόσο, στην πρώτη περίπτωση, η προστιθέμενη αξία δεν υπολογίζεται στο ΑΕΠ, σε αντίθεση με την αξία του ίδιου προϊόντος που παρασκευάζεται στο κατάστημα (Γριμάνη, 2015).

Κατά δεύτερον, το ΑΕΠ αποτελεί έναν ποσοτικό δείκτη και δεν εκφράζει την παρεχόμενη ποιότητα. Πιο συγκεκριμένα, αυτό σημαίνει ότι η αύξηση του ΑΕΠ δεν σημαίνει απαραίτητα ότι έχει αυξηθεί και η ποιότητα των προϊόντων, εκτός εάν η βελτίωση της ποιότητας έχει μετακυλήσει στην αξία των προϊόντων (Πετράκης, 2017).

Τρίτον, το ΑΕΠ εμφανίζει την αδυναμία αναφοράς σχετικά με το εάν ο ρυθμός ανάπτυξης μίας οικονομίας είναι βιώσιμος ή όχι. Αυτό συμβαίνει διότι το κατά κεφαλήν εισόδημα, το οποίο προκύπτει από τη διαίρεση του ΑΕΠ προς τον πληθυσμό της χώρας μπορεί να δείξει αύξηση του ΑΕΠ αλλά μία ταυτόχρονη αύξηση του πληθυσμού μπορεί να μειώσει την κοινωνική ευημερία. Στο ίδιο πλαίσιο, το ΑΕΠ αποτυγχάνει να εκτιμήσει το κόστος στην αρνητικών εξωτερικών παραγόντων που προκύπτουν από την παραγωγή ή την κατανάλωση της εθνικής παραγωγής στην ανθρώπινη υγεία και στο περιβάλλον.

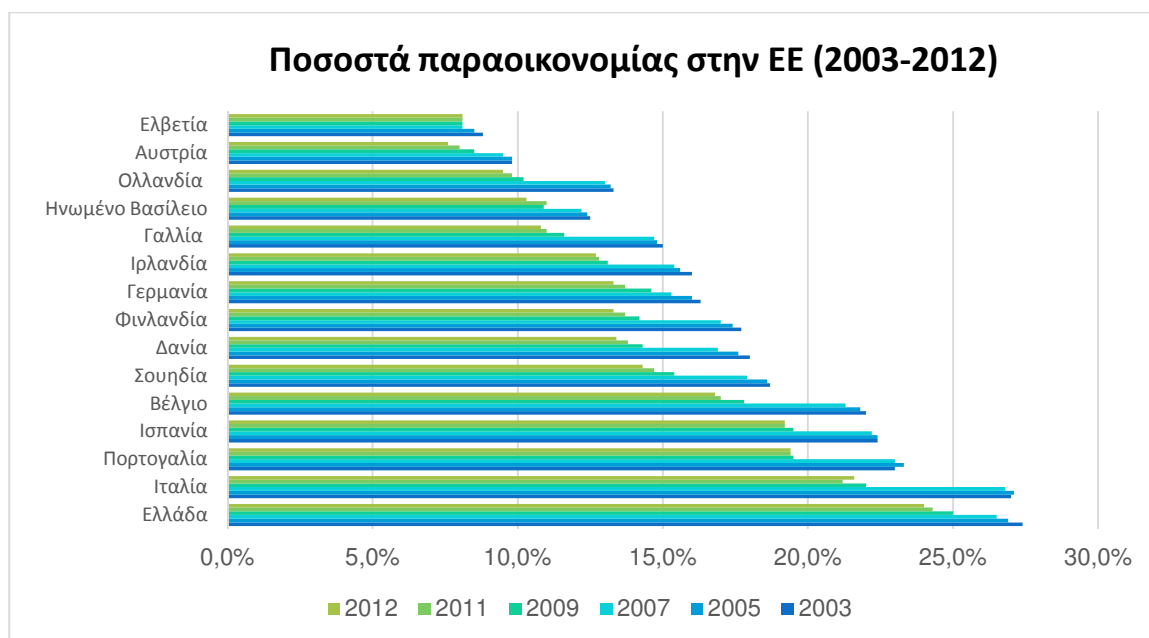
Τέλος, το ΑΕΠ εκφράζει το μέγεθος της παραγωγής αλλά όχι και τη σύνθεση, καθώς αγνοεί την κατανομή παραγωγής (εισοδήματος) ανάμεσα στα μέλη της παραοικονομίας και αποτυγχάνει στην εκπροσώπηση του βαθμού εισοδηματικής ανισότητας μέσα στην κοινωνία. Είναι χαρακτηριστική η δραστηριοποίηση που δεν καταγράφεται μέσω της αγοράς, όπως για παράδειγμα, τα ιδιαίτερα μαθήματα. Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα είναι συζητήσιμο αν και εκτιμάται μεταξύ 28%-30%. Επίσης, η πλειοψηφία των ανθρώπων στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης προσπάθησαν να εξισορροπήσουν το χαμένο μέρος του εισοδήματός τους μέσω της συμμετοχής τους στη παραοικονομία (Bitzenis and Makedos, 2014). Αυτό εξηγεί και γιατί η Ελλάδα βρίσκεται στην πρώτη δεκάδα των χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με έρευνα του Βρετανικού Ινστιτούτου Οικονομικών Υποθέσεων (Institute of Economic Affairs), η Ελλάδα εμφανίζει το μεγαλύτερο ποσοστό παραοικονομίας στην Ευρώπη, 25,7% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο την περίοδο 2003-2012 και ακολουθούν η Ιταλία με 24,3% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, η Πορτογαλία με 21,3% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, και η Ισπανία με 20,8% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο (Πίνακας 1). Στο Διάγραμμα 1 φαίνεται ότι οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου, ήτοι οι περιφερειακές οικονομίες, έχουν τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας ως ποσοστό του ΑΕΠ παρά τη μείωση που παρατηρείται κατά την περίοδο 2003-2012. Σύμφωνα με τους Dreher and Schneider (2010), στις χώρες υψηλού εισοδήματος του ΟΟΣΑ όπου ανήκει και η Ελλάδα, ο επίσημος τομέας έχει κράτος δικαίου το οποίο επιβάλλει την τήρηση των συμβάσεων και παρέχει αστυνομική προστασία. Συνήθως, μόνο τεχνίτες ή πολύ μικρές επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να ακολουθήσουν παράνομη οικονομική δραστηριότητα και να αποφύγουν τη φορολογική επιθεώρηση. Εντούτοις παρά το γεγονός ότι οι χώρες αυτές παρουσιάζουν συγκριτικά μικρά επίπεδα διαφθοράς, όπως, για παράδειγμα, η Αυστρία, η Ελβετία το Ηνωμένο Βασίλειο, και η Ολλανδία, δεν ισχύει το ίδιο για τις περιφερειακές

οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου η δωροδοκία των δημοσίων λειτουργών είναι σύνηθες φαινόμενο λόγω έλλειψης κρατικών εσόδων και θεσμικής ποιότητας.

Πίνακας 1 Μέγεθος της παραοικονομίας (% ΑΕΠ) σε ευρωπαϊκές χώρες (2003-2012)

	2003	2005	2007	2009	2011	2012	Μ.Ο
Αυστρία	9,8%	9,8%	9,5%	8,5%	8,0%	7,6%	8,9%
Βέλγιο	22,0%	21,8%	21,3%	17,8%	17,0%	16,8%	19,5%
Γαλλία	15,0%	14,8%	14,7%	11,6%	11,0%	10,8%	13,0%
Γερμανία	16,3%	16,0%	15,3%	14,6%	13,7%	13,3%	14,9%
Δανία	18,0%	17,6%	16,9%	14,3%	13,8%	13,4%	15,7%
Ελβετία	8,8%	8,5%	8,1%	8,1%	8,1%	8,1%	8,3%
Ελλάδα	27,4%	26,9%	26,5%	25,0%	24,3%	24,0%	25,7%
Ηνωμένο Βασίλειο	12,5%	12,4%	12,2%	10,9%	11,0%	10,3%	11,6%
Ιρλανδία	16,0%	15,6%	15,4%	13,1%	12,8%	12,7%	14,3%
Ισπανία	22,4%	22,4%	22,2%	19,5%	19,2%	19,2%	20,8%
Ιταλία	27,0%	27,1%	26,8%	22,0%	21,2%	21,6%	24,3%
Ολλανδία	13,3%	13,2%	13,0%	10,2%	9,8%	9,5%	11,5%
Πορτογαλία	23,0%	23,3%	23,0%	19,5%	19,4%	19,4%	21,3%
Σουηδία	18,7%	18,6%	17,9%	15,4%	14,7%	14,3%	16,6%
Φινλανδία	17,7%	17,4%	17,0%	14,2%	13,7%	13,3%	15,6%

Πηγή: Schneider and Williams (2013)

Διάγραμμα 1 Ποσοστά παραοικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση(2003-2012)

Πηγή: SchneiderandWilliams (2013)

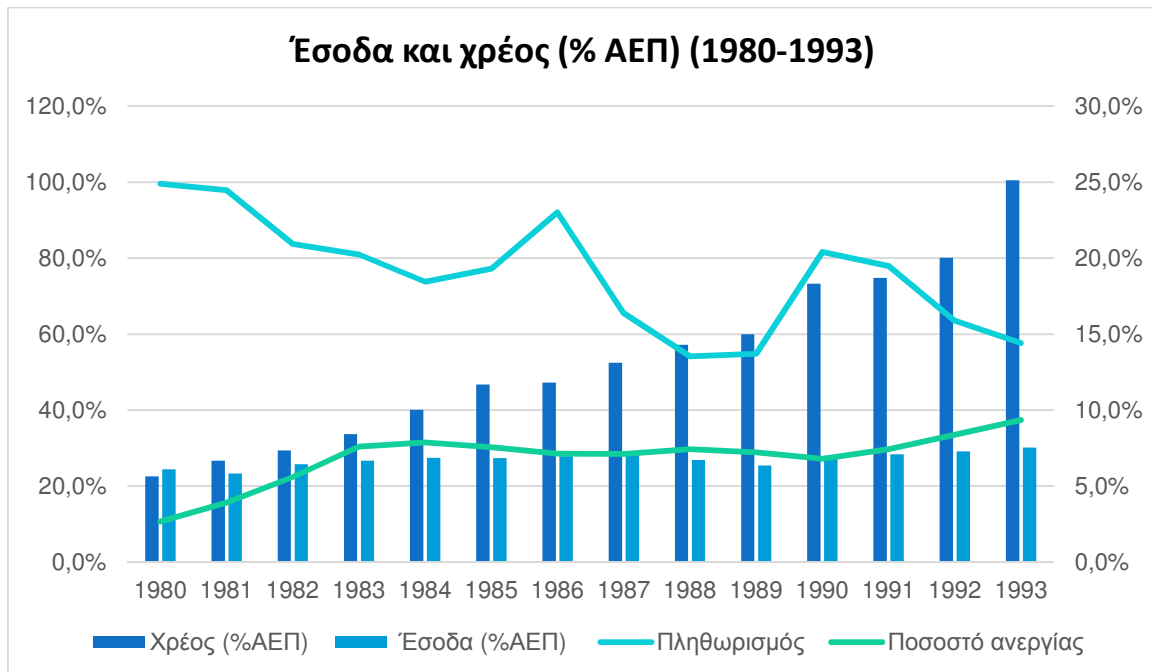
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΑΕΠ ΚΑΙ Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2008 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και η συμβολή του Δ.Ν.Τ

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) είναι ένας διεθνής οργανισμός, ο οποίος ιδρύθηκε το 1944 με τη συμμετοχή 44 χωρών με στόχο τη δημιουργία ενός πλαισίου διεθνούς οικονομικής συνεργασίας και την αποφυγή φαινομένων υποτίμηση του δολαρίου, όπως είχε συμβεί στην Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930. Το ΔΝΤ ελέγχει την ορθή λειτουργία του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος με στόχο να διασφαλίσει τη σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών και των διεθνών πληρωμών και να προσφέρει οικονομική υποστήριξη, όπου αυτό απαιτείται, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Προκειμένου να διασφαλισθεί η σταθερότητα του διεθνούς νομισματικού συστήματος με παράλληλη πρόληψη τυχόν κρίσεων, το ΔΝΤ επιτηρεί τις εθνικές, περιφερειακές, και διεθνείς οικονομικές και χρηματοπιστωτικές εξελίξεις ώστε να προωθήσει πολιτικές που μπορούν να συμβάλλουν στη μείωση των επιπτώσεων των οικονομικών και χρηματοπιστωτικών κρίσεων και στην αύξηση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών (ΔΝΤ, 2010).

Η κρίση δημόσιου χρέους στην Ελλάδα πυροδότησε μια αλυσίδα αντιδράσεων σχετικά με τον συντονισμό της οικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη και τους διαρθρωτικούς καθοριστικούς παράγοντες της σταθερότητας στην ευρωζώνη. Η κρίση στην Ελλάδα αποτελεί επίσης μία πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση κατά την οποία η ελληνική κυβέρνηση κατάφερε να μετατρέψει το πρόβλημα του εγχώριου δημοσιονομικού ελλείμματος, τις υπερβολικές δαπάνες, και τον φόβο των μεταρρυθμίσεων της ελεύθερης αγοράς σε μια πραγματικά ευρωπαϊκή πρόκληση που συνάδει με δικαιολογημένες ανησυχίες σχετικά με τη βιωσιμότητα της ελληνικής οικονομίας στην ευρωζώνη (Visvizi, 2012). Ήδη από τη δεκαετία του 1980 αλλά και τη δεκαετία του 1990, η Ελλάδα αντιμετώπιζε σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα, όπως υψηλά ελλείμματα και υψηλό δημόσιο χρέος. Για παράδειγμα, κατά το χρονικό διάστημα 1980-1993, το χρέος αυξήθηκε ραγδαία από 22,6% σε 100,5% του ΑΕΠ, ενώ τα έσοδα αυξήθηκαν από 24,4%

σε 30,1% του ΑΕΠ. Παράλληλα, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε από 2,7% σε 9,3%, ενώ ο πληθωρισμός παρουσίασε ιδιαίτερες διακυμάνσεις μέσα στην ίδια περίοδο (Διάγραμμα 2).

Διάγραμμα 2 Έσοδα και χρέος (% ΑΕΠ) (1980-1993)

Πηγή: WorldBank (2020)

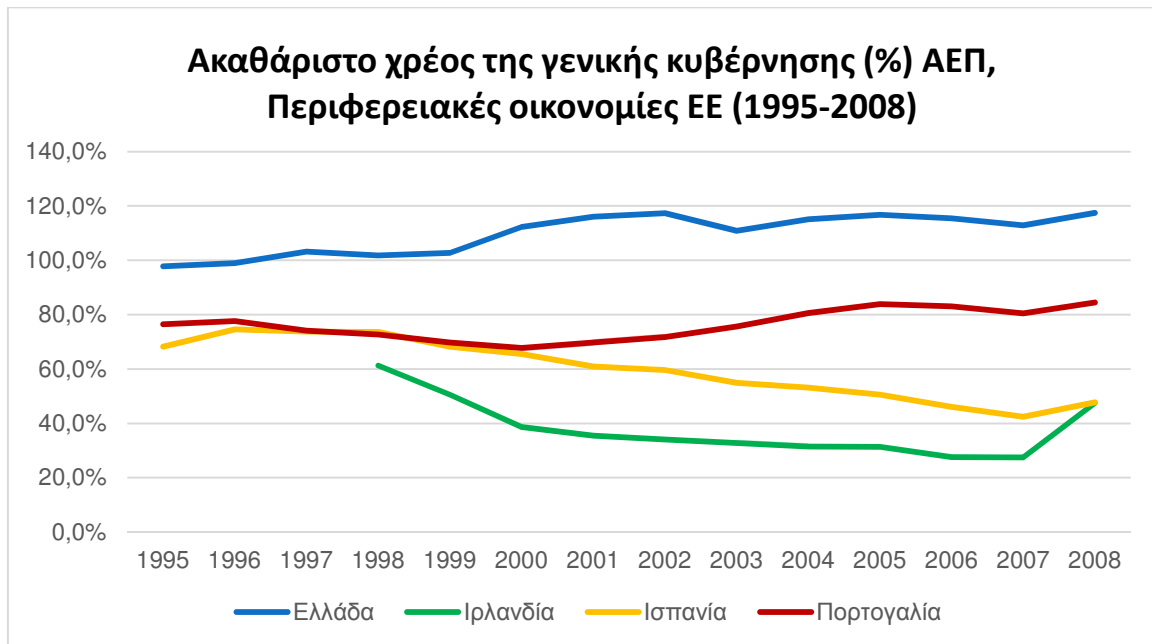
Ένα σημαντικό πρόσθετο στοιχείο ήταν η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και μετέπειτα ΕΟΚ. Η απελευθέρωση της ελληνικής οικονομίας συνέβαινε σταδιακά από τη δεκαετία του 1960 μετά την συμφωνία σύνδεσης με την ΕΚ, ωστόσο, η μη δασμολογική προστασία παρέμεινε υψηλή. Ο Alogoskoufis (1995) υποστηρίζει ότι η ενδεχόμενη είσοδος στην ΕΚ θα προκαλούσε μεγάλο σοκ στην ελληνική οικονομία καθώς ο μέσος ονομαστικός συντελεστής προστασίας μειώθηκε από 45% το 1975 σε 35% το 1985. Κατά την άποψη του αυτό δεν είχε καμία σχέση με την επιδείνωση των οικονομικών επιδόσεων, αλλά ήταν αποτέλεσμα της μακράς μετάβασης στις απαιτήσεις της ΕΚ και τις αλλαγές στο εσωτερικό πολιτικό καθεστώς που υπονόμισαν την εμπιστοσύνη στην οικονομία. Ωστόσο, η είσοδος στην ΕΟΚ το 1981 δεν ήταν εξαιρετικά επωφελής, όπως στην Πορτογαλία και την Ισπανία καθώς συνέπεσε με την επιδείνωση των μακροοικονομικών επιδόσεων όχι λόγω της απελευθέρωσης του εμπορίου, αλλά λόγω εσωτερικών στρεβλώσεων, όπως η αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα, η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης, και η χαλάρωση της φορολογικής και νομισματικής

πολιτικής. Οι παράγοντες αυτοί, ουσιαστικά, συνέβαλλαν στην απόκρυψη των βαθύτερων αιτιών των προβλημάτων, επιτρέποντας στην εγχώρια κατανάλωση να συνεχίσει να αυξάνεται, παρά την επιβράδυνση της οικονομίας.

Παρά τα σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα με το χρέος να ξεπερνά κατά πολύ τα έσοδα, η Ελλάδα έγινε πλήρες μέλος της ευρωζώνης το 2001 χωρίς να πληροί τα κριτήρια σύγκλισης της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1992). Όπως υπογραμμίζει ο Αναστασάτος (2010), δεδομένου ότι όλες αυτές οι ανισοροπίες συσσωρεύονταν και δεν ήταν έκτακτα συμβάντα, οι ελληνικές κυβερνήσεις όφειλαν να τις εκλάβουν ως προειδοποιητικά σήματα. Εντούτοις, οι αγορές συνέχισαν να χρηματοδοτούν την ελληνική οικονομία χωρίς διακοπή και με εξαιρετικά ελκυστικά επιτόκια, ενώ οι οίκοι αξιολόγησης αξιολόγησαν την Ελλάδα σε επενδυτική βαθμίδα ακόμη και στο τέλος του 2009. Αυτό συνέβη υπό την ψευδή υπόθεση ότι η αθέτηση κρατικής υποχρέωσης ενός μέλους εντός της ΕΕ, η έξοδος από το ευρώ ή η κρίση σε επίπεδο συστήματος στην Ευρωζώνη ήταν αδύνατη και ότι ευρωπαϊός επίσημος δανειστής έσχατης ανάγκης ή/και η νομισματική αρχή θα παρέμβουν για τη διάσωση της προβληματικής χώρας. Παράλληλα, οι θεσμοί της ευρωζώνης παρουσίασαν μάλλον αδύναμα αντανακλαστικά χωρίς να δώσουν σημασία στα προειδοποιητικά σήματα και επιδεικνύοντας ένα κλίμα ανοχής απέναντι στις ανισοροπίες και έλλειψη ενός αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου για την εποπτεία και δημοσιονομική διακυβέρνηση (Karamouzis and Anastasatos, 2019).

Μετά την είσοδο της Ελλάδας στο ευρώ, τα χαμηλά επιτόκια οδήγησαν σε αύξηση των μισθών και των εισοδημάτων, χωρίς αυτή η ανάπτυξη να είναι πραγματική. Στην πραγματικότητα, οι ισχυρές οικονομίες της ευρωζώνης, η Γαλλία και η Γερμανία επωφελήθηκαν από τις μεγάλες ροές κεφαλαίων προς τις περιφερειακές οικονομίες, όπως η Πορτογαλία, η Ιρλανδία, η Ελλάδα και η Ισπανία. Ως αποτέλεσμα, το χαμηλό κόστος δανεισμού επιδείνωσε την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών αυτών και όλες κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν προγράμματα διάσωσης (Hardouvelis and Gkionis, 2016). Το μεγαλύτερο πρόβλημα για την Ελλάδα και η κύρια διαφορά από τις υπόλοιπες περιφερειακές οικονομίες ήταν το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ σε συνδυασμό με τη στασιμότητα των κρατικών εσόδων. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3, το ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα εξελίχθηκε από 97,8% το 1995 σε 117,5% το 2008. Την ίδια περίοδο, οι αντίστοιχοι δείκτες της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, και της Ιρλανδίας ήταν σαφώς χαμηλότεροι.

Διάγραμμα 3 Ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης (%) ΑΕΠ, Περιφερειακές οικονομίες ΕΕ (1995-2008)

Πηγή: OECD (2020)

Η αρχική αντίδραση των ελληνικών αρχών στην παγκόσμια ύφεση ήταν συνεπής με την απόφαση της κυβέρνησης να θεσπίσει ένα πρόγραμμα τραπεζικής ρευστότητας ύψους 28 δισ.ευρώ. Οι τρεις κύριες συνιστώσες του προγράμματος ήταν η εισφορά κεφαλαίου μέσω της πώλησης προνομιούχων μετοχών στο κράτος, εγγυήσεις στους τίτλους χρέους των τραπεζών και στήριξη ρευστότητας μέσω ειδικών κρατικών ομολόγων. Το 2008, το επίπεδο κάλυψης του προγράμματος εγγύησης καταθέσεων αυξήθηκε από €20.000 σε €100.000 για περίοδο τριών ετών έως τα τέλη του 2011. Τέλος, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Για Την Ανάκαμψη Της Οικονομίας (European Economic Recovery Programme, EERP), η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε και εισήγαγε μία σειρά μέτρων δημοσιονομικής και διαρθρωτικής μεταρρύθμισης με στόχο την ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης. Στο πλαίσιο αυτό, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για τη σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας, τη διατήρηση της σταθερότητας στον τραπεζικό τομέα, την πρόληψη της διαρροής καταθέσεων προς τις τράπεζες του εξωτερικού, τη διατήρηση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών, και τη συνολική βελτίωση των μακροπρόθεσμων προοπτικών της ελληνικής οικονομίας. Εντούτοις, η εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων δεν ολοκληρώθηκε (Visvizi, 2012).

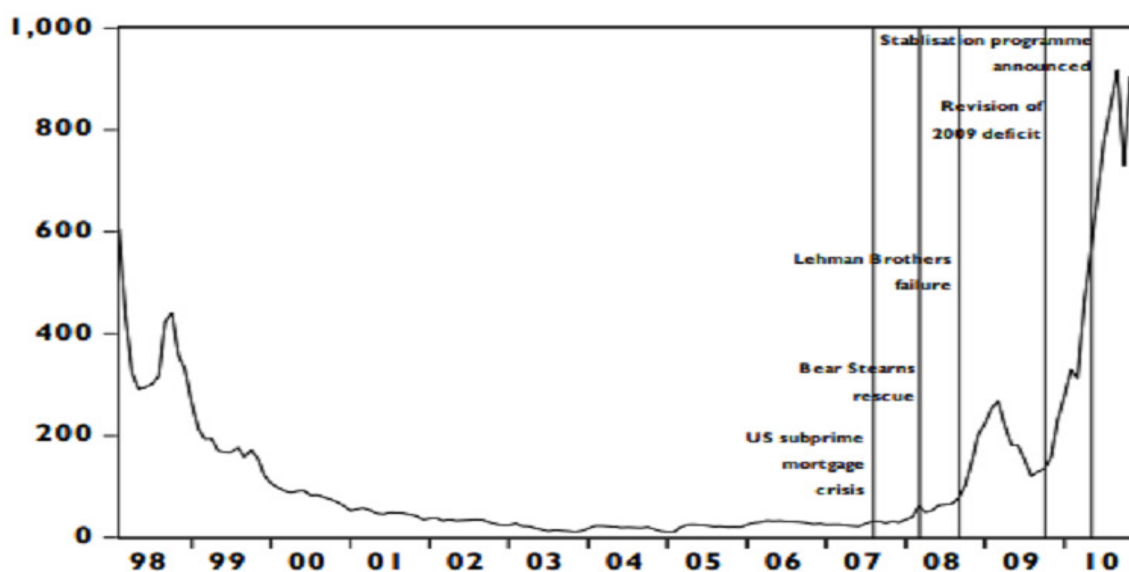
Εξετάζοντας τους μακροοικονομικούς δείκτες της ελληνικής οικονομίας για την περίοδο 1995-2009 (Πίνακας 2), παρατηρείται ότι το ΑΕΠ επιδεινώθηκε κατά 6,40%, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (ΙΣΤ) ως ποσοστό του ΑΕΠ επιδεινώθηκε κατά 8,80%, το έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ επιδεινώθηκε κατά 5,42%, και το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ επιδεινώθηκε κατά 28,90%. Επιπλέον, οι εισαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ μεταβλήθηκαν κατά +6,08% έναντι μεταβολής 4,56% των εξαγωγών, γεγονός που δικαιολογεί και την επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Πίνακας 2 Μακροοικονομικοί δείκτες ελληνικής οικονομίας (1995-2009)

	ΑΕΠ	Εξαγωγές (% ΑΕΠ)	Εισαγωγές (% ΑΕΠ)	ΙΣΤ (% ΑΕΠ)	Έλλειμμα (% ΑΕΠ)	Χρέος (% ΑΕΠ)
1995	2,10%	14,43%	22,68%	-2,09%	-9,73%	97,80%
1996	2,86%	14,29%	23,21%	-3,12%	-8,16%	99,00%
1997	4,48%	16,22%	23,05%	-3,40%	-6,06%	103,20%
1998	3,90%	16,30%	25,97%	-3,35%	-6,27%	101,80%
1999	3,07%	19,26%	28,12%	-5,12%	-5,79%	102,70%
2000	3,92%	23,72%	34,70%	-7,54%	-4,06%	112,30%
2001	4,13%	22,79%	33,35%	-6,90%	-5,47%	116,00%
2002	3,92%	20,11%	30,24%	-6,24%	-6,02%	117,30%
2003	5,80%	18,55%	29,65%	-6,35%	-7,83%	110,80%
2004	5,06%	20,71%	29,19%	5,61%	-8,83%	115,10%
2005	0,60%	21,31%	29,59%	-7,35%	-6,19%	116,70%
2006	5,65%	21,17%	31,68%	-10,82%	-5,95%	115,40%
2007	3,27%	22,52%	35,00%	-14,00%	-6,70%	112,80%
2008	-0,34%	23,36%	35,97%	-14,47%	-10,18%	117,50%
2009	-4,30%	18,98%	28,76%	-10,89%	-15,15%	126,70%
Δ%	-6,40%	4,56%	6,08%	-8,80%	-5,42%	28,90%

Πηγή: WorldBank (2020)

Η επιδείνωση της ελληνικής οικονομίας οδήγησε σε ανεξέλεγκτες αντιδράσεις ορισμένων τρίτων παραγόντων διεθνώς (αγορές, επενδυτές, οργανισμοί, κυβερνήσεις) που άρχισαν να αμφισβητούν την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας με αποτέλεσμα την δραματική επιδείνωση των όρων δανεισμού της Ελλάδας στα τέλη Οκτωβρίου 2009 και την απότομη αύξηση των αποδόσεων των ελληνικών έντοκων γραμματίων. Εντούτοις, τα spread των ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα γερμανικά έφτασαν έως και τις 130 μονάδες βάσης στο τέλος του 2009 (Hardouvelis and Gkionis, 2016) και ξεπέρασαν τις 1000 μονάδες βάσης τον Απρίλιο του 2010 (Διάγραμμα 4). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας από τους οργανισμούς αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας.

Διάγραμμα 4 Ελληνικά spreads σε σχέση με τα 10ετή γερμανικά ομόλογα

Πηγή: Gibson et.al. (2012)

Το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης του 2010 για την Ελλάδα είχε δύο βασικούς στόχους. Αφενός τη δημοσιονομική εξυγίανση, δηλαδή τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος έως το 2012 και τη μείωση του ακαθάριστου δημόσιου χρέους μέσω περικοπών στις δημόσιες δαπάνες και αύξησης των κρατικών εσόδων. Για το σκοπό αυτό, θεσπίστηκαν μειώσεις στους ονομαστικούς μισθούς του δημόσιου τομέα, πάγωσαν οι συντάξεις στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, μειώθηκαν οι κρατικές επιδοτήσεις στα νοσοκομεία και πάγωσαν οι προσλήψεις στο δημόσιο τομέα. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση συνέχισε να εκταμιεύει επίδομα αλληλεγγύης ύψους 300 έως 1.300 ευρώ για τη στήριξη των πολιτών με πολύ χαμηλό εισόδημα και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων με συνολικό κόστος 866 εκατομμύρια ευρώ και 500 εκατομμύρια ευρώ, αντίστοιχα το 2010.

Λόγω της επιδείνωσης της δημοσιονομικής θέσης της Ελλάδας και των προοπτικών επικείμενης αφερεγγυότητας, το αίτημα της Ελλάδας για δέσμη μέτρων διάσωσης έτυχε θετικής υποδοχής από τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το ΔΝΤ. Στις 2 και 9 Μαΐου, το 2010, το πακέτο χρηματοδοτικής συνδρομής ύψους 110 δισ. ευρώ για την Ελλάδα εγκρίθηκε από το Eurogroup και το ΔΝΤ. 80 δισεκατομμύρια ευρώ προήλθαν από διμερή δάνεια από τα κράτη μέλη της ευρωζώνης και 30 δισ. ευρώ εγκρίθηκαν από το ΔΝΤ για την περίοδο Μάιος 2010 – Ιούνιος 2013. Η πρώτη επείγουσα δόση των 20 δισεκατομμυρίων ευρώ (14,5 δισ. ευρώ από την ΕΕ και 5,5 δισ. ευρώ από το ΔΝΤ) εκταμιεύθηκε στις 18 Μαΐου 2010. Το υπόλοιπο του δανείου είχε προγραμματιστεί

να εκταμιευθεί σε 12 δόσεις κατά την περίοδο των 36 μηνών, υπό τον όρο ότι η Ελλάδα θα πληρούσε τα ποσοτικά κριτήρια απόδοσης που είχε θέσει κατά την αίτησή της για οικονομική συνδρομή. Οι στόχοι του πρώτου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής (Μνημόνιο 1) περιλάμβαναν μείωση του ελλείματος κάτω από 3% του ΑΕΠ και βελτίωση του ΑΕΠ στο 2,7%.

2.2 Εξέλιξη του ΑΕΠ και της οικονομίας μετά το Πρώτο Μνημόνιο

Τον Νοέμβριο του 2010, η Ελληνική Στατιστική Αρχή αναθεώρησε τα ελλείματα της Ελλάδας για τα τελευταία έτη. Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία της Eurostat έδειξαν τα ελλείματα του 2006 ήταν στο 5,7% του ΑΕΠ, ή 12,1 δισ.ευρώ και του 2007 στο 6,4% του ΑΕΠ ή 14,4 δισ.ευρώ. Τα επόμενα δύο χρόνια το δημόσιο έλλειμα αυξήθηκε φθάνοντας στο 9,4% του ΑΕΠ ή 22,3 δισ.ευρώ το 2008 και στο 15,4% του ΑΕΠ ή 36,1 δισ.ευρώ το 2009 (ΕΛΣΤΑΤ, 2010). Ωστόσο, αυτό που ακολούθησε δεν ήταν σύμφωνο με τις εξελίξεις σε άλλες περιφερειακές ή αναπτυσσόμενες οικονομίες. Εκτός από τις αδυναμίες του διατραπεζικών δανείων, η κρίση δημόσιου χρέους αποτέλεσε το έδαφος για μια σειρά υποβαθμίσεων της πιστοληπτικής ικανότητας τόσο του ελληνικού δημοσίου όσο και των ελληνικών τραπεζών (Louri and Migiakis, 2019).

Τον Οκτώβριο του 2011, κατά τη διάρκεια της ευρωπαϊκής συνόδου κορυφής, η επιλογή της Ευρωπαϊκής Τράπεζας να τυπώνει περισσότερα ευρώ απορρίφθηκε, τουλάχιστον τυπικά, από την Γερμανία. Με την ευκαιρία της ειδικής συνόδου κορυφής του Δεκεμβρίου 2011, οι αγορές έκριναν ότι η ελληνική περίπτωση έπρεπε να θεωρηθεί πολύ ιδιαίτερη και μοναδική, εγκαταλείποντας κάθε μελλοντική απαίτηση για συμμετοχή ιδιωτών πιστωτών σε ζημίες πιθανής αναδιάρθρωσης. Τον Μάρτιο του 2012, η εκούσια αναδιάρθρωση του χρέους μετατράπηκε σε συνολικό κούρεμα για την Ελλάδα για τους πιστωτές που υπερβαίνουν το 70% του αρχικού κεφαλαίου (Baltas, 2013).

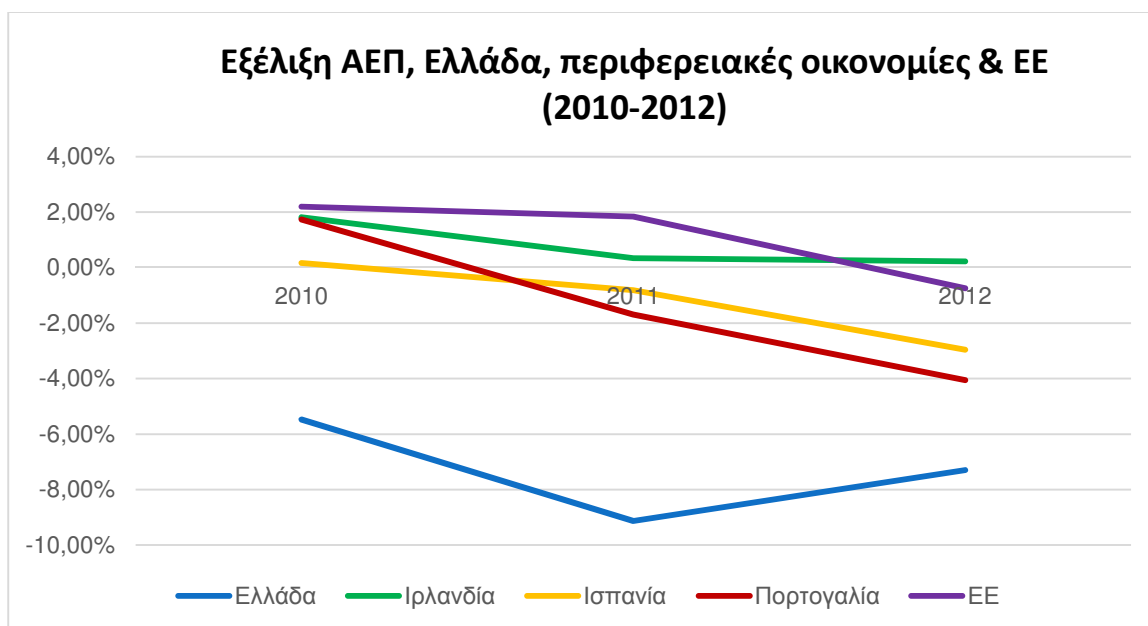
Εξετάζοντας την εξέλιξη του ΑΕΠ μετά την εφαρμογή του πρώτου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής (Πρώτο Μνημόνιο) φαίνεται ότι η ελληνική οικονομία δεν ανταποκρίθηκε όπως αναμενόταν. Κατά την περίοδο 2010-2012, ο μέσος όρος του ΑΕΠ για την Ελλάδα ήταν -7,30%, ο χαμηλότερος μεταξύ των περιφερειακών οικονομιών, καθώς η Ισπανία είχε μέσο όρο ΑΕΠ -1,20% και η Πορτογαλία -1,34%. Αντιθέτως, η Ιρλανδία επέστρεψε σε θετικούς ρυθμούς με μέσο όρο ΑΕΠ 0,79%, αν και χαμηλότερα από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1,10% (Πίνακας 3).

Πίνακας 3 ΑΕΠ Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες και ΕΕ (2010-2012)

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	ΕΕ
2010	-5,48%	1,81%	0,16%	1,74%	2,20%
2011	-9,13%	0,34%	-0,81%	-1,70%	1,84%
2012	-7,30%	0,23%	-2,96%	-4,06%	-0,74%
Μ.Ο.	-7,30%	0,79%	-1,20%	-1,34%	1,10%

Πηγή: WorldBank (2020) καιδία επεξεργασία

Όπως προκύπτει και από τη διαγραμματική απεικόνιση, το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 2010-2012 ήταν αρνητικό και σημαντικά χαμηλότερο από τις συγκρινόμενες οικονομίες, ενώ η Ιρλανδία πλησίαζε στον μέσο όρο της ΕΕ (Διάγραμμα 5).

Διάγραμμα 5 Εξέλιξη ΑΕΠ, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ(2010-2012)

Πηγή: WorldBank (2020)

Αναφορικά με το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, η ελληνική οικονομία βυθίστηκε ακόμα περισσότερο κατά την περίοδο 2010-2012 αφού από 126,70% το 2009 το δημόσιο χρέος διογκώθηκε στο 165,44% του ΑΕΠ το 2012 με μέσο όρο 135,30%. Υψηλό μέσο όρο δημόσιου χρέους είχαν επίσης η Πορτογαλία (117,62%) και η Ιρλανδία (108,19%).

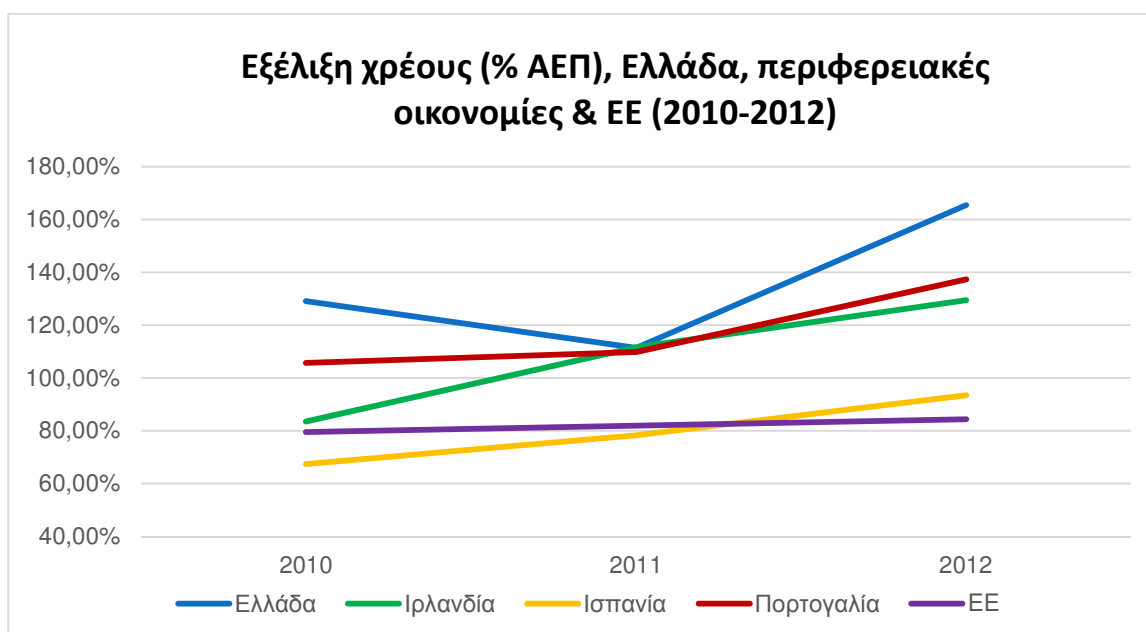
Αντιθέτως, η Ισπανία είχε μέσο όρο 79,73%, χαμηλότερα από τον αντίστοιχο δείκτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 82,00% (Πίνακας 4).

Πίνακας 4 Χρέος (% ΑΕΠ), Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012)

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	ΕΕ
2010	129,10%	83,49%	67,38%	105,67%	79,60%
2011	111,36%	111,66%	78,34%	109,88%	82,00%
2012	165,44%	129,43%	93,46%	137,32%	84,40%
Μ.Ο.	135,30%	108,19%	79,73%	117,62%	82,00%

Πηγή: OECD(2020) καιδιά επεξεργασία

Όπως προκύπτει και από τη διαγραμματική απεικόνιση, το χρέος της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 2010-2012 ήταν σημαντικά υψηλότερο από τις συγκρινόμενες οικονομίες, ενώ η Ισπανία ήταν πολύ κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ (Διάγραμμα 6).

Διάγραμμα 6 Εξέλιξη χρέους (% ΑΕΠ), Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012)

Πηγή: OECD(2020)

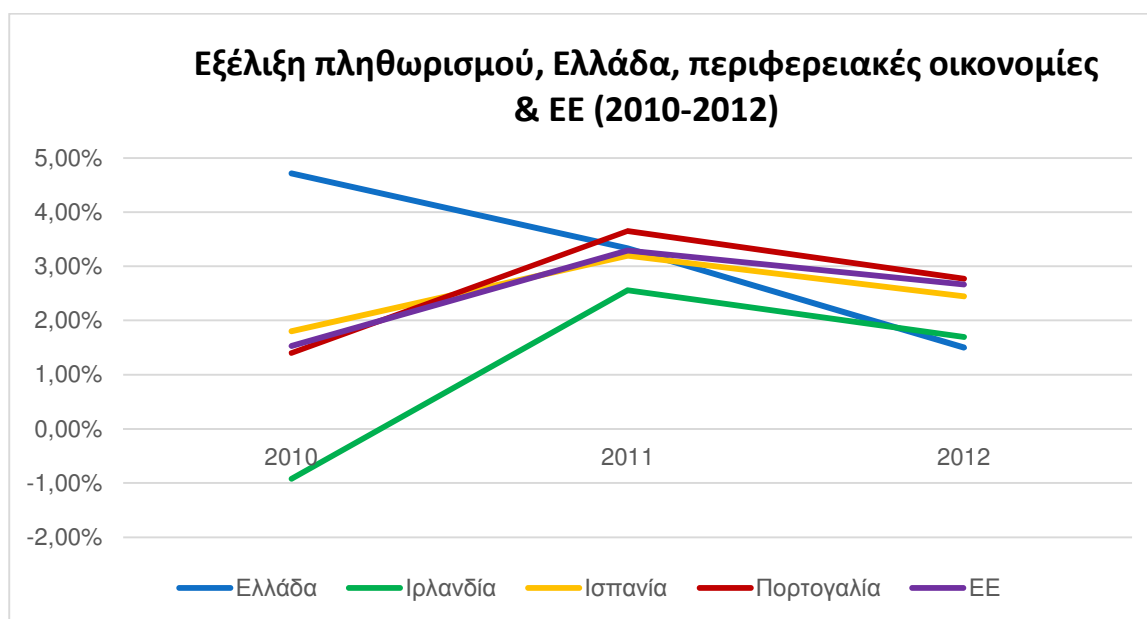
Κατά την περίοδο 2010-2012, η ελληνική οικονομία παρουσίασε μέσο πληθωρισμό 3,18%, τον υψηλότερο ανάμεσα στα συγκρινόμενα κράτη και τον μέσο της ΕΕ. Ακολουθούν η Πορτογαλία με μέσο όρο πληθωρισμού 2,61%, η Ισπανία με 2,48%, και η Ιρλανδία με 1,11%, ενώ η ΕΕ είχε μέσο όρο 2,49% (Πίνακας 5).

Πίνακας 5 Πληθωρισμός, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες και ΕΕ (2010-2012)

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	ΕΕ
2010	4,71%	-0,92%	1,80%	1,40%	1,53%
2011	3,33%	2,56%	3,20%	3,65%	3,29%
2012	1,50%	1,70%	2,45%	2,77%	2,66%
Μ.Ο.	3,18%	1,11%	2,48%	2,61%	2,49%

Πηγή: WorldBank (2020) καιδιά επεξεργασία

Όπως προκύπτει και από το Διάγραμμα 7, η ελληνική οικονομία είχε τον υψηλότερο πληθωρισμό αν και έβαινε μειούμενος κατά την περίοδο 2010-2012, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιφερειακές οικονομίες που παρουσίασαν σχετική αύξηση το ίδιο διάστημα. Ωστόσο, ο πληθωρισμός στην Ισπανία ήταν ακριβώς στα ίδια επίπεδα με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 7 Εξέλιξη πληθωρισμού, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012)

Πηγή: WorldBank (2020)

Τέλος, σε ό,τι αφορά στην ανεργία, η Ελλάδα υπέφερε την περίοδο 2010-2012 με ρυθμό ανεργίας που έφτασε έως και 24,44% το 2012 και 18,34% κατά μέσο όρο. Ωστόσο, όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, ο μέσος όρος της ανεργίας στην Ισπανία για την ίδια περίοδο ανήλθε σε 22,01%, ενώ αντιθέτως οι μέσοι όροι της ανεργίας σε Ιρλανδία και Πορτογαλία

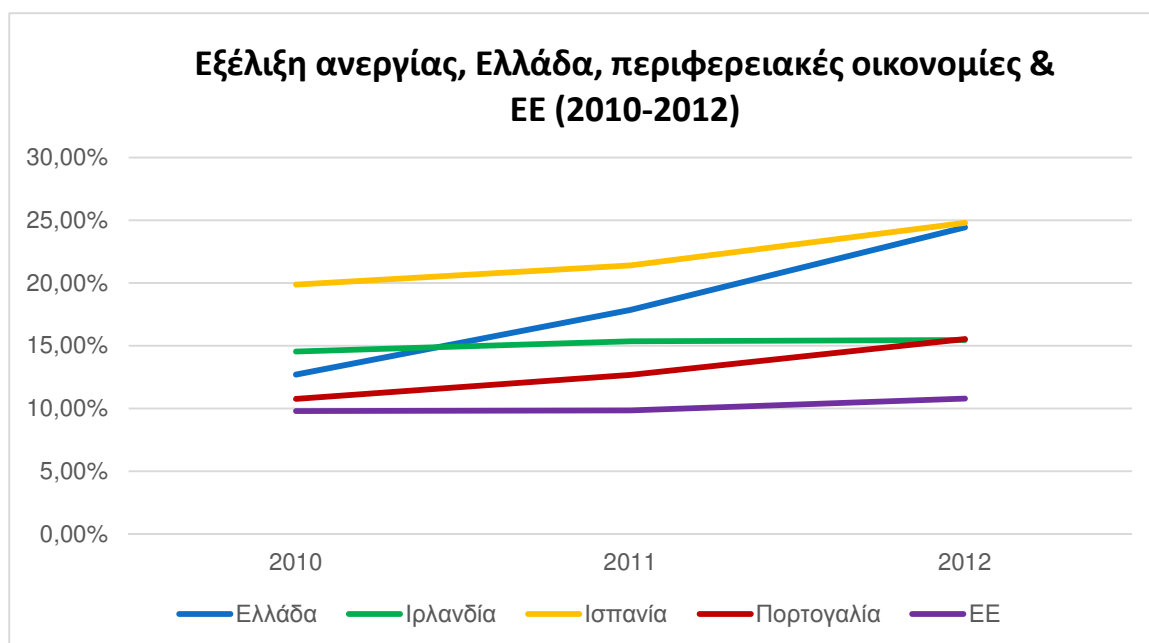
ήταν 15,11% και 12,99%, αντίστοιχα, αλλά πάντως υψηλότεροι του μέσου όρου της ΕΕ, 10,15%.

Πίνακας 6 Ανεργία, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες και ΕΕ (2010-2012)

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	ΕΕ
2010	12,71%	14,53%	19,86%	10,77%	9,80%
2011	17,87%	15,35%	21,39%	12,68%	9,84%
2012	24,44%	15,45%	24,79%	15,53%	10,81%
Μ.Ο.	18,34%	15,11%	22,01%	12,99%	10,15%

Πηγή: WorldBank (2020) καιδία επεξεργασία

Όπως προκύπτει και από τη διαγραμματική απεικόνιση, Ελλάδα και Ισπανία παρουσίασαν αυξητική τάση στον ρυθμό ανεργίας κατά την περίοδο 2010-2012, η Ιρλανδία παρέμεινε σχετικά σταθερή, και η Πορτογαλία εμφάνισε χαμηλότερη αύξηση από την ελληνική και την ισπανική οικονομία (Διάγραμμα 8).

Διάγραμμα 8 Εξέλιξη ανεργίας, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2010-2012)

Πηγή: WorldBank (2020)

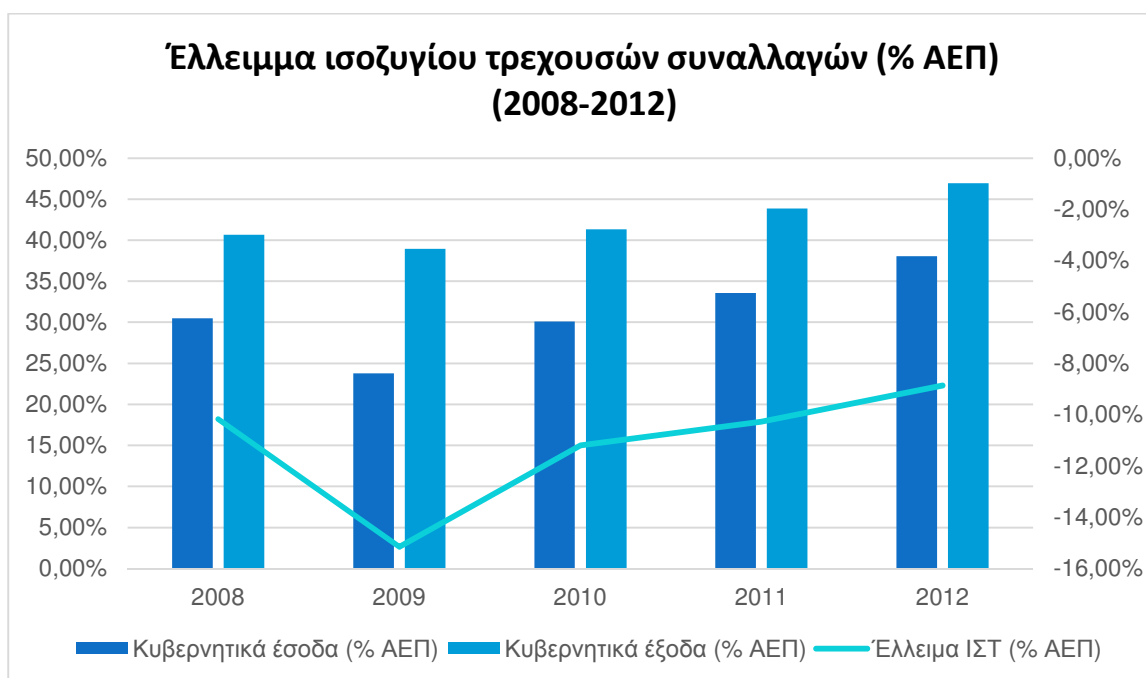
Συνολικά, την περίοδο 2008-2012 υπήρξε στασιμότητα στα έσοδα του κράτους και αύξηση των δαπανών με αποτέλεσμα το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ να κυμανθεί μεταξύ -10,18% και -8,87% κατά την περίοδο αυτή με ενδιάμεσες αυξομειώσεις (Πίνακας 7).

Πίνακας 7 Έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (% ΑΕΠ) (2008-2012)

	Κυβερνητικά έσοδα (% ΑΕΠ)	Κυβερνητικές δαπάνες (% ΑΕΠ)	Έλλειμμα ΙΣΤ (% ΑΕΠ)
2008	30,49%	40,67%	-10,18%
2009	23,79%	38,94%	-15,15%
2010	30,11%	41,31%	-11,20%
2011	33,57%	43,85%	-10,28%
2012	38,05%	46,92%	-8,87%

Πηγή: OECD (2020)

Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 9, η διαφορά μεταξύ των κυβερνητικών εσόδων και των κυβερνητικών εξόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι σημαντική κατά τα πρώτα χρόνια της κρίσης στην Ελλάδα με αποτέλεσμα το 2009 το έλλειμμα να αγγίζει το 15,15% για να βελτιωθεί σταδιακά στο 8,87% το 2012.

Διάγραμμα 9 Έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (% ΑΕΠ) (2008-2012)

Πηγή: OECD(2020)

Η καθυστέρηση των μεταρρυθμίσεων λόγω του υποτιθέμενου πολιτικού κόστους παράλληλα με προβλήματα, όπως η γραφειοκρατία, η φοροδιαφυγή και η αυξανόμενη διαφθορά οδήγησαν τη χώρα σε ακόμα χειρότερη οικονομική κατάσταση (Mavridis, 2018). Όλοι οι δείκτες του χρέους επιδεινώθηκαν με αποτέλεσμα την εκτίναξη του χρέους στο 165,44% το 2012, αυξημένο κατά 47,9 ποσοστιαίες μονάδες από την αρχή της κρίσης το 2008. Το σύνολο της οικονομικής και δημοσιονομικής κατάστασης έγινε αφόρητο, διότι

η ελληνική οικονομία δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει το εκτεταμένο δημόσιο χρέος χωρίς να λάβει νέο δάνεια, γεγονός που οδήγησε στην υπογραφή του Δευτέρου Μνημονίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΟΝΙΑ 2 ΚΑΙ 3

3.1 Η σημασία της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας για την ελληνική οικονομία και το Δεύτερο Μνημόνιο

Με την έννοια της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας εννοείται η κατάσταση, κατά την οποία το πιστωτικό σύστημα μιας χώρας μπορεί να αντιμετωπίσει οικονομικούς τριγμούς σε παγκόσμιο ή τοπικό επίπεδο. Όπως είναι φυσικό, για να συμβεί αυτό θα πρέπει η λειτουργία του πιστωτικού συστήματος να βασίζεται σε δομές και αγορές που το υποστηρίζουν και το καθιστούν αποδοτικό. Επίσης, είναι αντιληπτό ότι ένα υγιές πιστωτικό σύστημα μπορεί να μετριάσει τις όποιες πιθανές κρίσεις, ωστόσο δεν μπορεί να εγγυηθεί τη δια βίου οικονομική σταθερότητα, καθώς σε περιπτώσεις παγκόσμιας και παρατεταμένης οικονομικής ύφεσης, οι επιπτώσεις, αναπόφευκτα θα επηρεάσουν όλες τις οικονομίες. Σε αυτό το πλαίσιο, το χρηματοπιστωτικό σύστημα που έχει υιοθετηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο για την κατανάλωση των προϊόντων και των υπηρεσιών βασίζεται στις αγορές και στους ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, οι οποίοι λειτουργούν ως αποταμιευτές, και μεταφέρουν την αγοραστική δύναμη στους επενδυτές, οι οποίοι καταναλώνουν τα προϊόντα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2009).

Προκειμένου να διασφαλισθεί η χρηματοπιστωτική σταθερότητα στην ευρωζώνη κατόπιν των σημαντικών προβλημάτων που δημιούργησε η έναρξη της κρίσης το 2008 σε πολλές ευρωπαϊκές οικονομίες, προτάθηκαν αλλαγές στην εποπτεία του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού τομέα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ειδικότερα, προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι αδυναμίες της κρίσης προτάθηκε η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Συστημικού Κινδύνου (ΕΣΣΚ) για την αξιολόγηση των κινδύνων για τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος συνολικά (μακροπροληπτική εποπτεία) και του Ευρωπαϊκού Συστήματος Χρηματοπιστωτικής Εποπτείας (ΕΣΧΕ) με στόχο την εποπτεία των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων σε μεμονωμένο επίπεδο (μικροπροληπτική εποπτεία) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009). Σύμφωνα με τον Τσίτση κ.α. (2011), η οικονομική και χρηματοπιστωτική κατάσταση και οι προοπτικές έχουν δύο

κύρια χαρακτηριστικά: πρώτον, μια συγχρονισμένη μείωση ή επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας σε όλες τις οικονομίες λόγω της επιβράδυνσης ή/και κατάρρευσης του παγκόσμιου εμπορίου και, δεύτερον, αυξανόμενες ενδείξεις δυσμενούς βρόχου ανάδρασης μεταξύ της πραγματικής οικονομίας και του χρηματοπιστωτικού τομέα. Μολονότι η απότομη πτώση της αξίας των τοξικών περιουσιακών στοιχείων επηρέασε αρνητικά τους ισολογισμούς των τραπεζών το 2009, η αποδυνάμωση της οικονομικής δραστηριότητας επηρέασε αρνητικά την ποιότητα των τραπεζικών δανείων και την κεφαλαιακή θέση των τραπεζών με αποτέλεσμα την απροθυμία τους να επεκτείνουν τις πιστώσεις στον ιδιωτικό τομέα. Αυτό, με τη σειρά του, περιόρισε τον ρυθμό της οικονομικής δραστηριότητας και την ικανότητα του ιδιωτικού τομέα να εξυπηρετεί τα χρέη του, με τον κίνδυνο ενός φαύλου κύκλου (Αντζουλάτος, 2011).

Σε αυτό το κλίμα, η Ελλάδα ζήτησε και δεύτερη χρηματοδοτική βοήθεια με βάση τη δέσμευση των κρατών-μελών της ευρωζώνης και του ΔΝΤ για την εκταμίευση των μη εκταμιευμένων ποσών από το Πρώτο Μνημόνιο συν επιπλέον 130 δισ.ευρώ, συμπεριλαμβανομένης της απαραίτητης χρηματοδότησης για την ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών και τη σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος στην χώρα. Το δεύτερο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής (Δεύτερο Μνημόνιο) είχε διάρκεια από τον Μάρτιο του 2012 έως το τέλος του 2014, αλλά παρατάθηκε μέχρι τα τέλη Φεβρουαρίου 2015 με την προοπτική επέκτασης έως το 2016, στην περίπτωση που η Ελλάδα δεν είχε εφαρμόσει το σύνολο των προϋποθέσεων του προγράμματος. Το Δεύτερο Μνημόνιο προέβλεπε ευρωπαϊκή χρηματοδοτική συνδρομή ύψους 109,1 δισ. ευρώ μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ). Επιπλέον, στις 9 Μαρτίου 2012 η Ελλάδα ζήτησε την ακύρωση της υφιστάμενης συμφωνία από το 2010 και τετραετή ρύθμιση στο πλαίσιο της Διευρυμένης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης (Extended Fund Facility, EFF) του ΔΝΤ ύψους 28 δισ.ευρώ (Meng-Papantoni, 2015).

3.2 Η εφαρμογή του PSI στο ελληνικό χρέος

Το 2009 η Ελλάδα όφειλε 290 δισ.ευρώ (μη συμπεριλαμβανομένων των έντοκων δανείων) και έπρεπε να αποπληρώσει 76% αυτών, δηλαδή 220 δισ.ευρώ έως το 2019. Το ποσό αυτό αυξήθηκε στα 300 δισ.το 2015, χωρίς να υπολογίζονται τα έντοκα δάνεια και το ποσό αποπληρωμής έως το 2025 έφτανε στο 27%, δηλαδή στα 80 δισ.ευρώ. Σε αυτό το πλαίσιο, οι προβλεπόμενοι στόχοι του δεύτερου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής έθεσε

ζήτημα επείγουσας αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους ήταν επείγουσα προκειμένου να αποκατασταθεί η διαρθρωτική ισορροπία και να δημιουργηθούν τα θεμέλια ώστε ο δείκτης χρέους προς το ΑΕΠ να επανέλθει σε βιώσιμα επίπεδα. Ως εκ τούτου, στις αρχές του 2012, η Ελλάδα προχώρησε στη σύναψη προσφοράς ανταλλαγής συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (PrivateSectorInvolvement, PSI), η οποία βασίστηκε σε κοινή συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της Επιτροπής Ιδιωτών Πιστωτών-Επενδυτών για την Ελλάδα που αντιπροσώπευε τις Allianz, Alpha Bank, Axa, BNP Paribas, CNP Assurances, Commerzbank, Deutsche Bank, EFG Euro Bank, Εθνική Τράπεζα, Greylock Capital Management, ING, IntesaSanPaolo, και LandesbankBaden-Württemberg (Meng-Papantoni, 2015).

Κύριος στόχος του PSI ήταν να υποχωρήσει το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ στο 120,5% το 2020 από 168,0% που προβλεπόταν το 2011. Η συμφωνία περιελάμβανε προσφορά για μείωση της ονομαστικής αξίας των ελληνικών ομολόγων και την ανταλλαγή των υφιστάμενων ελληνικών ομολόγων με νέα κρατικά ομόλογα του ελληνικού δημοσίου. Οι όροι επεξεργασίας χρέους του PSI συνεπάγονταν κούρεμα της ονομαστικής αξίας 53,5%, λαμβάνοντας υπόψη την προεξοφλημένη ονομαστική αξία των νέων ομολογιών και των πληρωμών σε μετρητά με σημαντικά χαμηλότερα επιτόκια (Cheng, 2020).

Το κούρεμα της ονομαστικής αξίας και τα χαμηλότερα επιτόκια απέδωσαν πολύ μεγαλύτερη μείωση του χρέους στην καθαρή παρούσα αξία περίπου 75%. Πέραν του κουρέματος 53,5%, το PSI προέβλεπε ανταλλαγή του 31,5% του κεφαλαίου με 20 νέα ελληνικά κρατικά ομόλογα διάρκειας 11 έως 30 έτη και απόσβεση 5% ετησίως από το 2023. Τέλος, το υπόλοιπο 15,0% ήταν βραχυπρόθεσμοι τίτλοι που εκδόθηκαν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) (Πίνακας 8).

Το κουπόνι για τα νέα ελληνικά κρατικά ομόλογα ήταν δομημένο με 2% για την τριετή περίοδο από τον Φεβρουάριο του 2012 έως τον Φεβρουάριο του 2015, 3% για την πενταετία Φεβρουάριος 2015-Φεβρουάριος 2020, και 4,3 % από τον Φεβρουάριο του 2020 έως τον Φεβρουάριο του 2042. Το σταθμισμένο μέσο τοκομερίδιο με βάση το σταθμισμένο μέσο επιτόκιο για την πληρωμή των ανεξόφλητων νέων ελληνικών κρατικών ομολόγων για τα πρώτα οκτώ έτη ήταν 2,63 % και 3,65 % κατά τη διάρκεια της πλήρους περιόδου των 30 ετών (Meng-Papantoni, 2015).

3.2.1 Αποτίμηση του PSI για την ελληνική οικονομία και τις τράπεζες

Δεδομένου ότι τα ελληνικά ομόλογα, τα οποία κατείχαν ιδιώτες ανέρχονταν σε 206 δισ. ευρώ, από τα οποία αποφασίσθηκε το κούρεμα 197 δισ. ευρώ κατά 53,5%, η διαδικασία του PSI ανήλθε στο 95,7% και ως εκ τούτου, θεωρήθηκε ότι στέφθηκε με επιτυχία. Το όφελος για την ελληνική οικονομία ήταν 105,4 δισ. ευρώ (Νίκας, 2012). Εντούτοις, παρόλο που η συμμετοχή των ελληνικών τραπεζών στο PSI συνέβαλε στην επιτυχία της πρωτοβουλίας, η εθελοντική συνεισφορά στο Δημόσιο Τομέα δημιούργησε ζημιές περίπου 38 δισ. ευρώ. για τις τράπεζες.

Ένα δεύτερο ζήτημα είναι ότι η πραγματική ελάφρυνση του χρέους που έλαβε η Ελλάδα χαρακτηρίστηκε από την άνιση κατανομή των ζημιών της αναδιάρθρωσης. Ενώ τα συνταξιοδοτικά ταμεία και άλλοι εγχώριοι ομολογιούχοι υπέστησαν ζημιές περίπου 65% στην παρούσα αξία των απαιτήσεών τους, οι τράπεζες αποζημιώθηκαν πλήρως μέσω ενός μηχανισμού ανακεφαλαιοποίησης. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος της ελάφρυνσης του χρέους κατέληξε να χρησιμοποιηθεί για την αντιστάθμιση των ζημιών των τραπεζών. Στο πλαίσιο του δεύτερου προγράμματος, δεσμεύθηκε ποσό 40,5 δισεκατομμυρίων ευρώ για να διασφαλιστεί η κάλυψη των κεφαλαιακών αναγκών των κύριων τραπεζών της χώρας (BankofGreece, 2012).

Τα κεφάλαια ανακεφαλαιοποίησης χορηγήθηκαν για να διασφαλιστεί ότι οι ελληνικές τράπεζες θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τον αντίκτυπο της αναδιάρθρωσης του χρέους, καθώς και το ταχέως επιδεινούμενο χαρτοφυλάκιο δανείων τους. Θεωρητικά, ένα κατάλληλο επίπεδο κεφαλαιοποίησης θα επέτρεπε στις τράπεζες να αναγνωρίσουν τις απώλειές τους και να καθαρίσουν τους ισολογισμούς τους, ώστε να αρχίσουν να παρέχουν εκ νέου πίστωση και να ανακάμψουν. Εν προκειμένω, ένα σταθερό πλαίσιο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των μη εξυπηρετούμενων δανείων (ΜΕΔ) θα έπρεπε να περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, μέτρα που αποσκοπούν στην πραγματοποίηση αλλαγών στα προσωπικά και επιχειρηματικά μοντέλα διαχείρισης. Ωστόσο, το πρόγραμμα περιορίστηκε σε επιφανειακά μέτρα, όπως η αντιμετώπιση μελλοντικών αλλαγών στο νομικό πλαίσιο, ώστε να διευκολυνθεί, μεταξύ άλλων, η μεγιστοποίηση της ανάκτησης περιουσιακών στοιχείων (IMF, 2012). Αυτό σε συνδυασμό με το ότι το PSI αποτέλεσε μια αναδιάρθρωση κρατικού χρέους με συνέπεια να χαρακτηρίζεται ως πιστωτικό γεγονός και να καθιστά δύσκολη την επάνοδο της χώρας στις αγορές, δυσχέρανε τη ρευστότητα της ελληνικής οικονομίας και των τραπεζών.

3.2.2 Ζήτημα εθνικής κυριαρχίας στο πλαίσιο του PSI

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα που τέθηκε, τόσο στο πλαίσιο του PSI όσο και στο πλαίσιο των Μνημονίων, είναι ότι οι δανειακές συμβάσεις που σύναψε η Ελλάδα με τους δανειστές της διέπονται από το αγγλικό δίκαιο. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 14, παρ. 1 της δανειακής σύμβασης του 2010 «*Η παρούσα Σύμβαση και κάθε εξωσυμβατική αξίωση που γεννάται σε σχέση με αυτή θα διέπονται και θα ερμηνεύονται σύμφωνα με το αγγλικό δίκαιο*». Το αγγλικό δίκαιο προβλέπει ότι οι κανόνες που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ του δανειστή και του οφειλέτη είναι πάντοτε υπέρ του δανειστή και όχι υπέρ του οφειλέτη που αποτελεί και το αδύναμο μέρος τη σύμβασης. Επομένως, ενώ η Ελλάδα δανείστηκε λόγω της δυσμενούς της θέσης, η δανειακή σύμβαση του 2010 και του 2012 λειτούργησαν υπέρ των δανειστών. Έτσι, δεδομένου ότι η Ελλάδα οδηγήθηκε σε υπερδανεισμό, δεν προβλεπόταν μείωση του δανείου έως το αναγκαίο ύψος για την κάλυψη των αναγκών του οφειλέτη, ενώ επιβλήθηκαν και υψηλότερα επιτόκια από το επιτόκιο της αγοράς, χωρίς η Ελλάδα να έχει το δικαίωμα να ζητήσει μείωση των επιτοκίων. Τέλος, τέθηκε και ζήτημα εθνικής κυριαρχίας καθώς, όπως εξηγεί ο Ιατρέλλης (2010), στο αγγλικό κείμενο της Σύμβασης, χρησιμοποιείται ο όρος «*mandatory law*», ο οποίος έχει εσφαλμένα αποδοθεί στα ελληνικά με τον όρο «*αναγκαστικός νόμος*». Οι αναγκαστικοί νόμοι υπό το ελληνικό δίκαιο αναφέρονται ως «*δεσμευτικοί κανόνες δικαίου*» και είναι τυπικά ισοδύναμοι με νόμους που εκδόθηκαν σε ανώμαλες περιόδους, όπως για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Επομένως, τέθηκε ένα σοβαρό ζήτημα εκτροπής από τη συνταγματική, την ευρωπαϊκή και τη διεθνή νομιμότητα με άμεσες πιθανές επιπτώσεις στην εθνική κυριαρχία της χώρας. Το επιτόκιο 6,2% με το οποίο υπεγράφη η δανειακή σύμβαση αποτελεί τοκογλυφική μεταχείριση της χώρας, την ίδια στιγμή που ο ΕΜΣ δεν έχει τη νομική υποχρέωση χορήγησης εφάπαξ των 77,3 δισ. ευρώ. Συνεπώς, η σύναψη της ΣΔΔ και η επακόλουθη υπογραφή του Μνημονίου του 2010 οδήγησαν σε απώλεια σημαντικού μέρους της εθνικής της κυριαρχίας (Γκλαβίνης, 2010).

3.3 Κόστος δανεισμού της ελληνικής οικονομίας και Τρίτο Μνημόνιο

Η έκδοση χρεωστικών τίτλων από μια εταιρεία υποκαθιστά τα τραπεζικά δάνεια και, ως εκ τούτου, έχει άμεσο αντίκτυπο στο ποσό των δανείων που χορηγούνται από τις

τράπεζες. Επιπλέον, εάν το κοινό έχει τη δυνατότητα να τοποθετήσει τις αποταμιεύσεις του σε τίτλους, αυτό θα έχει αντίκτυπο στην ικανότητα των τραπεζών να προσελκύουν κεφάλαια. Γενικά, τα ακριβή μέσα με τα οποία οι οικονομικοί παράγοντες επιλέγουν να καλύψουν τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες (δηλαδή είτε άμεσα μέσω της αγοράς είτε έμμεσα μέσω του τραπεζικού συστήματος) θα επηρεάσουν τον μηχανισμό μετάδοσης της νομισματικής πολιτικής (Τράπεζα της Ελλάδος, 2020).

Παρά τις προσπάθειες δύο ετών και το τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος της ευρωζώνης και ιδιαίτερα της Ελλάδας, δεν βρέθηκε επαρκής λύση ούτε με το Δεύτερο Μνημόνιο, αλλά ούτε και με το PSI. Η Ευρώπη θεωρήθηκε αναποτελεσματική στη διαχείριση της ελληνικής κρίσης χρέους λόγω έλλειψης ηγεσίας και της στάσης των χωρών της Βόρειας Ευρώπης και ιδίως της Γερμανίας απέναντι στην Ελλάδα. Αυτό γίνεται σαφές από το γεγονός ότι οι υπόλοιπες περιφερειακές οικονομίες κατάφεραν να ανακάμψουν ταχύτερα από την κρίση του 2008-2009 μέσω της εφαρμογής μέτρων λιτότητας και ισχυρής δημοσιονομικής προσαρμογής (Bogain, 2014). Η υπογραφή του Δεύτερου Μνημονίου έγινε σε ένα ήδη διχασμένο κοινωνικό πλαίσιο με υψηλά ποσοστά ανεργίας, οικονομικές ανισορροπίες, απορρύθμιση της εργασίας, σοβαρές περικοπές των συντάξεων, και πολιτική αστάθεια (Matsaganis, 2013). Ως εκ τούτου, το δεύτερο Μνημόνιο αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολο για την ελληνική κοινωνία και διευκόλυσε την εμφάνιση ισχυρής αντιμνημονιακής πολιτικής ρητορικής. Μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις μεταξύ της νέας εκλεγμένης κυβέρνησης και της Τρόικας, η Ελλάδα κλήθηκε να υπογράψει το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής (Τρίτο Μνημόνιο) για την περίοδο 19 Αυγούστου 2015 έως 20 Αυγούστου 2018. Συνολικά, η Ελλάδα έλαβε χρηματοδοτική συνδρομή ύψους 61,9 δισ. ευρώ από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ), από συνολικό κονδύλιο του προγράμματος ύψους έως 86 δισ. ευρώ. Οι προϋποθέσεις για τη λήψη χρηματοδοτικής συνδρομής περιλάμβαναν μια σειρά μέτρων και μεταρρυθμίσεων που η Ελλάδα δεσμεύτηκε να εφαρμόσει προκειμένου να αντιμετωπίσει τις οικονομικές προκλήσεις της και να επιστρέψει σε βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη. Ειδικότερα, οι μεταρρυθμίσεις που συμφωνήθηκαν στο τρίτο Μνημόνιο μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις βασικούς άξονες (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2019):

1. Διασφάλιση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας
2. Διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας
3. Πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων με στόχο την ανάπτυξη και την απασχόληση

4. Εκσυγχρονισμός του δημόσιου τομέα

Η Ελλάδα δεσμεύθηκε να επιτύχει μεσοπρόθεσμο πρωτογενές πλεόνασμα ύψους 3,5% του ΑΕΠ μέσω της εφαρμογής δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων, συμπεριλαμβανομένου του φορολογικού συστήματος και του συνταξιοδοτικού συστήματος, και της αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Η δημοσιονομική προσαρμογή προέβλεπε έλλειμα -0,25% το 2015, πλεόνασμα 0,5% το 2016, πλεόνασμα 1,75% το 2017, και πλεόνασμα 3,5% το 2018.

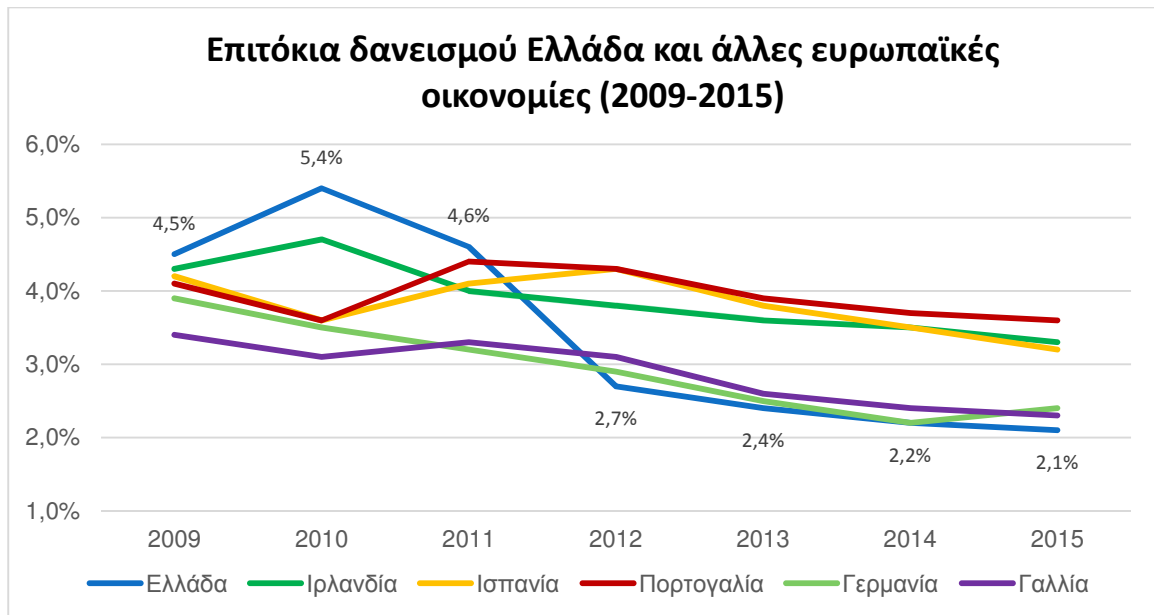
Την περίοδο της οικονομικής ύφεσης από το 2009 και μετά, η Ελλάδα δανειζόταν με πολύ υψηλά επιτόκια δανεισμού σε σχέση με τη Γαλλία ή τη Γερμανία. Ωστόσο, δεν είχε πολύ μεγάλες διαφορές από τις περιφερειακές οικονομίες κατά μέσο όρο αφού Ιρλανδία, Ισπανία και Πορτογαλία είχαν μέσο επιτόκιο δανεισμού 3,91%, 3,81%, και 3,93%, αντίστοιχα. Αντιθέτως, η Ελλάδα είχε 3,41%, υψηλότερο των μέσων επιτοκίων σε Γερμανία (3,00%) και Γαλλία (2,87%) (Πίνακας 8).

Πίνακας 8 Επιτόκια δανεισμού Ελλάδα και ευρωπαϊκές οικονομίες (2009-2015)

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	Γερμανία	Γαλλία
2009	4,5%	4,3%	4,2%	4,1%	3,9%	3,4%
2010	5,4%	4,7%	3,6%	3,6%	3,5%	3,1%
2011	4,6%	4,0%	4,1%	4,4%	3,2%	3,3%
2012	2,7%	3,8%	4,3%	4,3%	2,9%	3,1%
2013	2,4%	3,6%	3,8%	3,9%	2,5%	2,6%
2014	2,2%	3,5%	3,5%	3,7%	2,2%	2,4%
2015	2,1%	3,3%	3,2%	3,6%	2,4%	2,3%
Μ.Ο	3,41%	3,91%	3,81%	3,93%	3,00%	2,87%

Πηγή: Σαραφίδης (2016) και ίδια επεξεργασία

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 10, η Ελλάδα έχει σαφώς υψηλότερα επιτόκια δανεισμού ακόμα και από τις περιφερειακές οικονομίες την περίοδο 2009-2011, ενώ από το 2012 έως το 2015 είναι σαφής η μείωση των επιτοκίων.

Διάγραμμα 10Επιτόκια δανεισμού Ελλάδα και ευρωπαϊκές οικονομίες (2009-2015)

Πηγή: Σαραφίδης (2016)

Ουσιαστικά, η έλλειψη της αναγκαίας δημοσιονομικής εξυγίανσης όταν η Ελλάδα παρουσίαζε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, σε σχέση με τη συνεχή ψευδή αναφορά των δημοσιονομικών στοιχείων²υπονόμευσαν την αξιοπιστία της χώρας (Kouretas and Vlamis,2010).Η μείωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας από την είσοδο στην ΟΝΕ οδήγησε σε έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Επομένως, το αυξημένο έλλειμμα σε συνδυασμό με την έλλειψη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στο εσωτερικό όσον αφορά την ευελιξία της αγοράς εργασίας, τηνκοινωνική ασφάλιση, και την βελτίωση του ανταγωνισμού στην αγορά, υποχρέωσαν την Ελλάδα να εκδίδει νέα ομόλογα σε σύντομες περιόδουςκαι με υψηλότερα επιτόκια σε σύγκριση με την «άγκυρα» της ΟΝΕ, τη Γερμανία. Ταυτόχρονα, η ικανότητα της ελληνικής κυβέρνησης να επαναφέρει το χρέος της είχε αμφισβητηθείαπό τις διεθνείς κεφαλαιαγορές λόγω της υψηλής πιθανότητας αθέτησης των υποχρεώσεων της χώρας προς τους δανειστές (Μαλλιαρόπουλος και Αναστασάτος, 2010).Από το κούρεμα του PSI και έπειτα το χρέος της Ελλάδας μειώθηκε κατά 51 δισ. ευρώ. Βέβαια, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι παρέμεινε υψηλό, στο 177% του ΑΕΠ, αλλά το μέσο επιτόκιο κρατήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, της τάξεως του 2,1%, γεγονός που διατηρεί του τόκους σε αποδεκτά όρια, δηλαδή στο 3,8% περίπου του ΑΕΠ (6,7 δις ευρώ). Από το 2013 και μετά οι τόκοι που

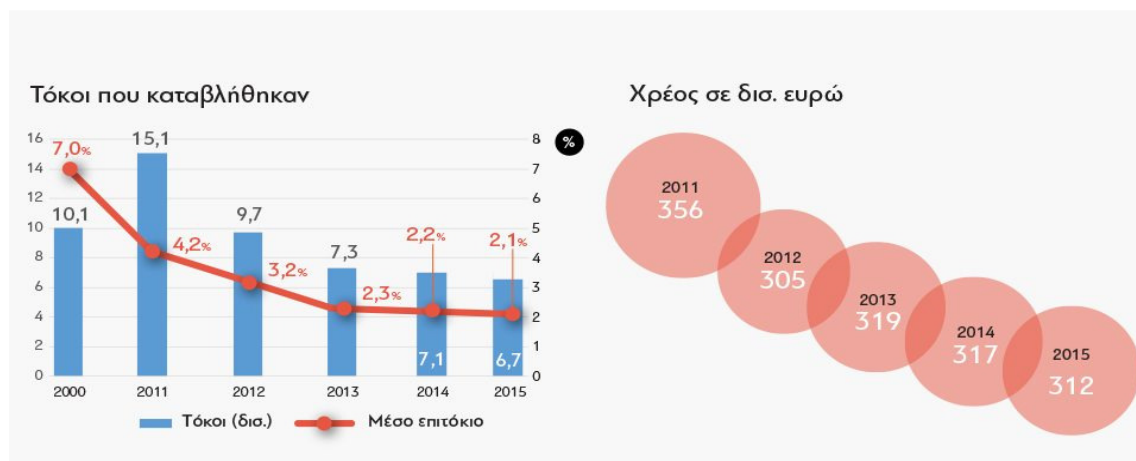
² Στα μέσα Οκτωβρίου 2009, το δημοσιονομικό έλλειμμα για το 2009 εκτιμάται σε 12,7% του ΑΕΠ, ενώ η προηγούμενη κυβέρνηση είχε υποστηρίξει τον Σεπτέμβριο του 2009 ότι το έλλειμμα δεν θα ήταν υψηλότερο από 6,5% του ΑΕΠ.

καταβάλλει η Ελλάδα ετησίως περιορίστηκαν στα 7 δισ. με μέσο επιτόκιο περίπου 2,2%, από 10 δισ. ευρώ που κατέβαλε σε τόκους το 2000, όταν το χρέος της ελληνικής οικονομίας ήταν πολύ χαμηλότερο. Όταν τα επιτόκια μειώθηκαν, μειώθηκε το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους λόγω θετικής επίπτωσης στα δημοσιονομικά ελλείμματα. Το μέσο επιτόκιο δανεισμού ήταν 7,0% το 2000 και μειώθηκε στο 4,2% το 2011, στο 3,2% το 2012, στο 2,3% το 2013, στο 2,2% το 2014, και στο 2,1% το 2015 (Διάγραμμα 11).

Πίνακας 90ροι δανεισμού της Ελλάδας από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς

	Επιτόκιο	Μέση διάρκεια	Περίοδος χάριτος
1ο Μνημόνιο (Μάιος 2010)	0.5% εφάπαξ χρέωση + κόστος δανεισμού βάσει Euribor3 μηνών) + 3,0%	4 χρόνια	3 χρόνια
Αναθεωρήσεις			
Ιουν-11	2,0%	10 χρόνια	4,5 χρόνια
Μαρ-12	1,5%	15 χρόνια	10 χρόνια
Νοε-12	0,5%	30 χρόνια	10 χρόνια
2ο Μνημόνιο	1,35%	17,5 χρόνια	10 χρόνια
Αναθεωρήσεις		32,5 χρόνια	
Νοε-12			
3ο Μνημόνιο	1%	32,5 χρόνια	

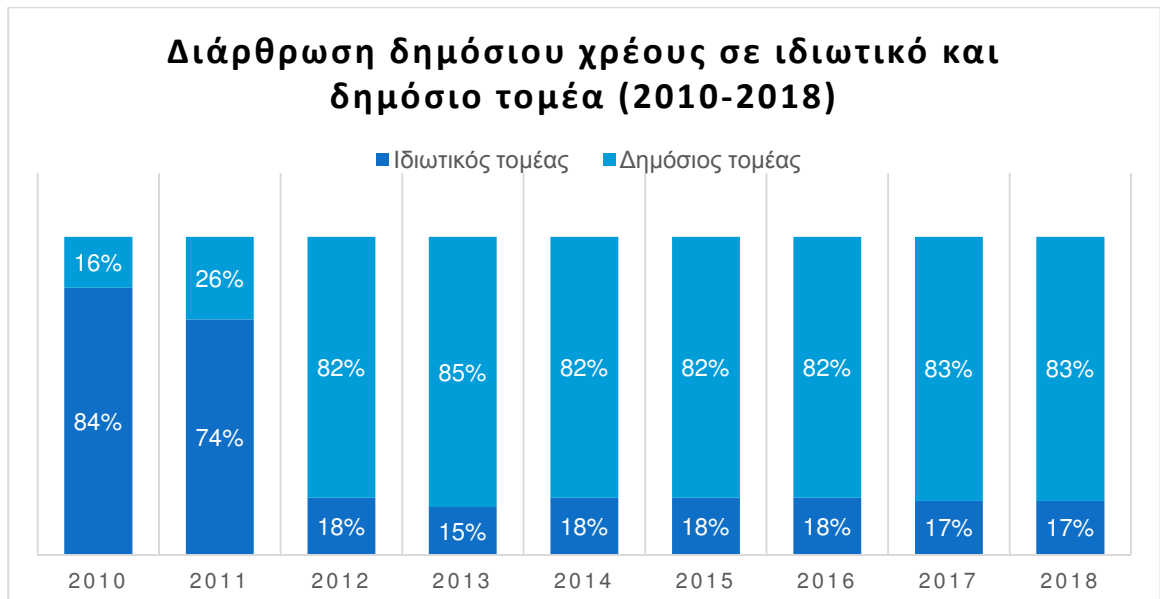
Πηγή: Σαραφίδης (2016)

Διάγραμμα 11 Τόκοι δανείων (2000-2015)

Πηγή: Στρατόπουλος (2016)

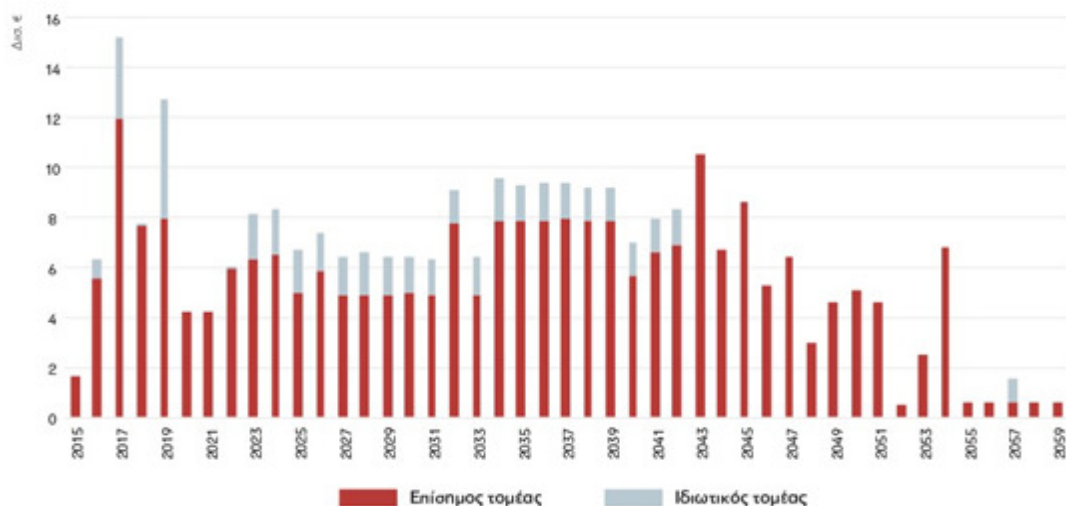
Η διάρθρωση του δημοσίου χρέους μεταβλήθηκε σημαντικά κατά την περίοδο 2010-2018. Ενώ στην αρχή της κρίσης, ο ιδιωτικός τομέας επωμίστηκε έως και το 84% του χρέους, από το 2012 και μετά, τα βάρη πέρασαν στον δημόσιο τομέα (Διάγραμμα 12).

Διάγραμμα 12 Διάρθρωση δημόσιου χρέους σε ιδιωτικό και δημόσιο τομέα (2010-2018)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών (2018)

Σε ό,τι αφορά στην αποπληρωμή του χρέους από δημόσιο και ιδιωτικό τομέα έως το 2059, ο δημόσιος τομέας θα επωμιστεί το μεγαλύτερο βάρος, έως και 100%. Ουσιαστικά, η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα σταματά το 2042 και επανέρχεται για ένα μόνο έτος, το 2057 (Διάγραμμα 13).

Διάγραμμα 13 Χρονοδιάγραμμα αποπληρωμής δημόσιου χρέους ανά πιστωτή

Πηγή: Στρατόπουλος(2016)

3.4 Η εξέλιξη του χρέους μετά τα Μνημόνια

Το 2012 η ανταλλαγή του ελληνικού δημόσιου χρέους ήταν ένα κρίσιμο γεγονός στην κρίση χρέους της ζώνης του ευρώ καθώς δημιούργησε φόβους μετάδοσης και θεωρήθηκε απειλή για το ίδιο το ευρώ. Υπάρχει έντονη συζήτηση για το αν η αναδιάρθρωση του χρέους θα έπρεπε να είχε πραγματοποιηθεί νωρίτερα. Ωστόσο, η καθυστέρηση της αναδιάρθρωσης πέραν των μέσων του 2011, όταν κατέστη σαφές ότι το χρέος της Ελλάδας δεν ήταν βιώσιμο, ήταν αδικαιολόγητη. Η καθυστέρηση μείωσε το απόθεμα του ιδιωτικού χρέους που υπόκειται σε κούρεμα, καθιστώντας ενδεχομένως αναπόφευκτη μια επίσημη αναδιάρθρωση του χρέους στο μέλλον. Οι αρχικοί φόβοι ότι η αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους θα αποτελούσε σοβαρή απειλή για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα της ζώνης του ευρώ αποδείχθηκαν υπερβολικοί. Αντιθέτως, απέδειξε ότι μια ομαλή αθέτηση υποχρέωσης που συνεπάγεται προληπτική αναδιάρθρωση του χρέους είναι δυνατή σε μια νομισματική ένωση, υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχουν κατάλληλα τείχη προστασίας για τον περιορισμό των κινδύνων μετάδοσης. Από την άλλη πλευρά, η πραγματική μείωση του ελληνικού χρέους ήταν χαμηλότερη αφενός, διότι στο σύνολο των ομολόγων που ακυρώθηκαν υπήρχαν ομόλογα αξίας 12 δισ. ευρώ, τα οποία κατείχε η γενική κυβέρνηση, δηλαδή επιχειρήσεις του ευρύτερου δημόσιου τομέα, και αφετέρου, διότι μετά την αναδιάρθρωση του χρέους, οι τράπεζες έπρεπε να κεφαλαιοποιηθούν. Από τα 37,3 δισ. ευρώ που δόθηκαν για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών, περίπου 17 δισ. ευρώ χρησιμοποιήθηκαν για τον σκοπό αυτόν, ενώ τα υπόλοιπα 20,3 δισ. ευρώ χορηγήθηκαν προς την αποκατάσταση της οικονομικής κρίσης (π.χ. για τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια). Ωστόσο, μετά την χρηματοπιστωτική κρίση του 2008-2009, οι ευρωπαϊκές τράπεζες έλαβαν κεφάλαια 671 δισ. ευρώ και εγγυήσεις 1,288 δισ. ευρώ (Adamczyk and Windisch, 2015).

Στο χρονικό διάστημα της περιόδου 2013-2019 παρατηρούμε ότι το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 181,33% του ΑΕΠ σε 195,47% του ΑΕΠ, παράγοντας έναν μέσο όρο 187,57%. Ο μέσος όρος του ελληνικού δημόσιου χρέους είναι σαφώς υψηλότερος των συγκρινόμενων περιφερειακών οικονομιών παρά το γεγονός ότι τόσο η Πορτογαλία όσο και η Ισπανία έχουν πολύ υψηλούς μέσους όρους, 143,25% και 115,46%, αντίστοιχα. Κατά συνέπεια, ο μέσος όρος του ελληνικού δημόσιου χρέους υπερβαίνει κατά πολύ τον μέσο όρο 83,36% της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την ίδια περίοδο (Πίνακας 10).

Πίνακας 10 Χρέος (% ΑΕΠ), Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2013-2019)

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	ΕΕ
2013	181,33%	131,92%	106,56%	141,07%	86,30%
2014	182,31%	121,50%	119,47%	150,75%	87,00%
2015	183,72%	88,41%	117,08%	148,42%	84,90%
2016	186,98%	84,66%	117,33%	144,31%	83,80%
2017	189,47%	76,51%	115,78%	143,19%	82,10%
2018	193,70%	75,24%	114,71%	137,92%	80,40%
2019	195,47%	-	117,31%	137,11%	79,00%
M.O.	187,57%	96,37%	115,46%	143,25%	83,36%

Πηγή: OECD(2020) και ιδία επεξεργασία

Εξετάζοντας το ΑΕΠ της κάθε οικονομίας για την περίοδο 2013-2019, παρατηρείται ότι η Ελλάδα έχει τον χαμηλότερο ρυθμό ανάπτυξης, 0,31% κατά μέσο όρο έναντι μέσου ρυθμού ανάπτυξης 8,66% της Ιρλανδίας, 2,01% της Ισπανίας, 1,71% της Πορτογαλίας, και 1,76% της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πίνακας 11).

Πίνακας 11 ΑΕΠ, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2013-2019)

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	ΕΕ
2013	-3,24%	1,35%	-1,44%	-0,92%	-0,06%
2014	0,74%	8,56%	1,38%	0,79%	1,58%
2015	-0,44%	25,16%	3,84%	1,79%	2,36%
2016	-0,19%	3,68%	3,03%	2,02%	2,05%
2017	1,51%	8,15%	2,89%	3,51%	2,73%
2018	1,93%	8,17%	2,35%	2,64%	2,15%
2019	1,87%	5,55%	1,98%	2,16%	1,52%
M.O.	0,31%	8,66%	2,01%	1,71%	1,76%

Πηγή: WorldBank (2020) και ιδία επεξεργασία

Αναφορικά με το ΑΕΠ κατά κεφαλή, η Ελλάδα παρουσιάζει τον χαμηλότερο μέσο όρο κατά την περίοδο 2007-2019 - 18.785 εκατ. ευρώ - έναντι 25.862 εκατ. ευρώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 17.023 εκατ. ευρώ στην Πορτογαλία, 23.462 εκατ. ευρώ στην Ισπανία, και 44.211 εκατ. ευρώ στην Ιρλανδία. Είναι προφανές ότι το ΑΕΠ κατά κεφαλή ήταν υψηλότερο τα έτη πριν την κρίση (22.690 εκατ. ευρώ το 2007) και μειώθηκε σταδιακά σε 16.800 εκατ. ευρώ το 2013 για να βελτιωθεί εν συνεχεία σε 18.150 εκατ. ευρώ το 2019. Συνολικά από το 2007 έως το 2013, η μείωση του κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι

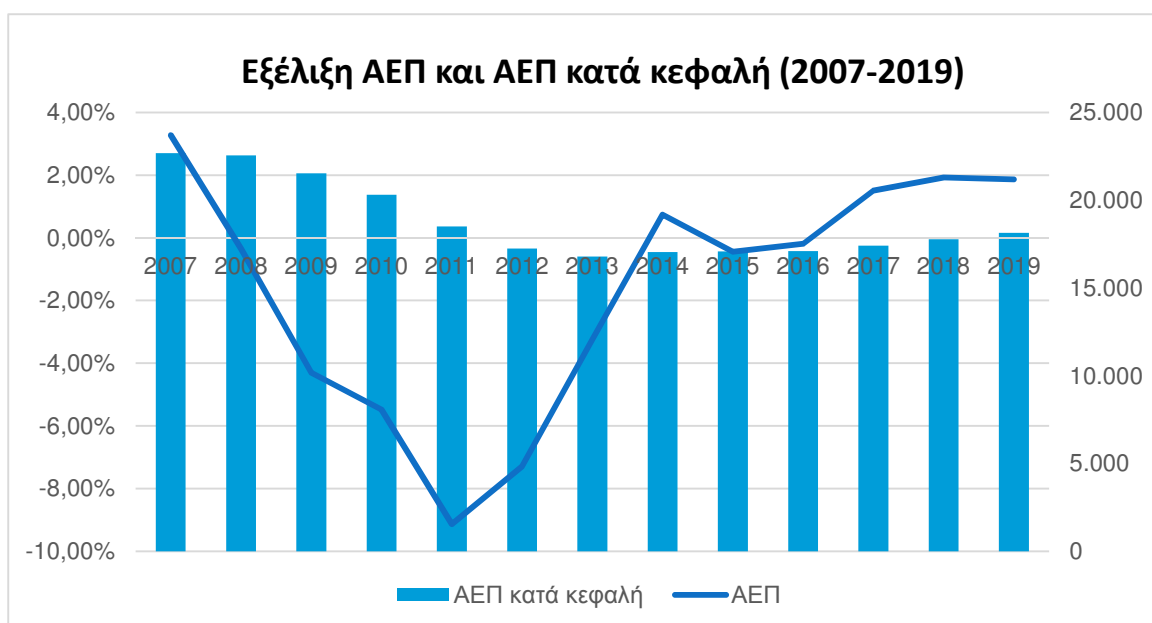
26,0%, ενώ από το 2010 που υπογράφηκε το πρώτο μνημόνιο έως το 2018 που η Ελλάδα βγήκε στις αγορές, η μείωση του κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι 12,5% (Πίνακας 12).

Πίνακας 12 ΑΕΠ κατά κεφαλή, Ελλάδα, περιφερειακές οικονομίες & ΕΕ (2007-2019)

(εκατ. €)	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	ΕΕ
2007	22.690	41.280	24.380	17.230	25.510
2008	22.560	38.600	24.200	17.260	25.590
2009	21.530	36.300	23.100	16.710	24.410
2010	20.320	36.770	23.040	16.990	24.900
2011	18.500	36.840	22.770	16.720	25.320
2012	17.240	36.740	22.080	16.110	25.090
2013	16.800	37.010	21.840	16.050	25.040
2014	17.040	39.920	22.210	16.260	25.400
2015	17.080	49.510	23.080	16.620	25.920
2016	17.110	49.930	23.760	17.010	26.390
2017	17.410	53.890	24.430	17.650	27.080
2018	17.780	57.780	24.910	18.150	27.600
2019	18.150	60.170	25.200	18.540	27.950
Μ.Ο.	18.785	44.211	23.462	17.023	25.862

Πηγή: Eurostat(2020) καιδία επεξεργασία

Η εξέλιξη του ΑΕΠ κατά κεφαλή ακολουθεί τους ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ (Διάγραμμα 14).

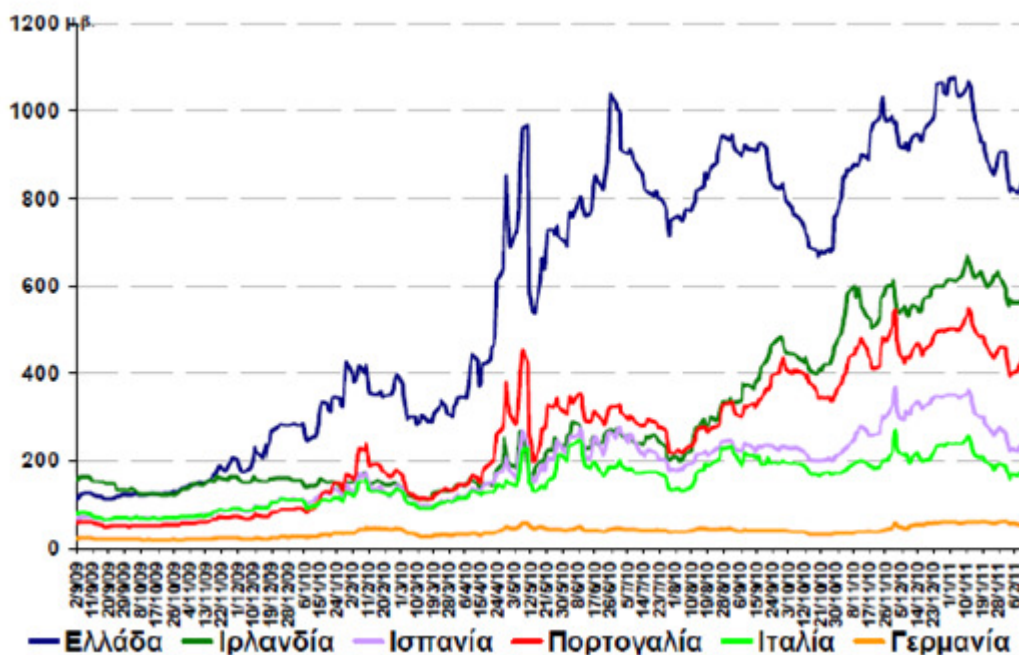

Διάγραμμα 14 Εξέλιξη ΑΕΠ και ΑΕΠ κατά κεφαλή (2007-2019)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι το δημόσιο χρέος διογκώθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο καθώς όλες οι κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να επεκτείνουν τη δημοσιονομική τους πολιτική, ενώ παράλληλα μειώθηκαν τα φορολογικά τους έσοδα. Ωστόσο, αυτό που συνέβη στην Ευρωζώνη περιγράφεται στο Διάγραμμα 15, όπου παρουσιάζονται τα επιτόκια των εξωχρηματιστηριακών προθεσμιακών συμβολαίων ανταλλαγής πιστωτικού κινδύνου μακροπρόθεσμων ομολόγων πενταετούς διάρκειας σε Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία, και Γερμανία. Ενώ τον Φεβρουάριο του 2009 η ασφάλιση των ελληνικών ομολόγων ήταν στις 130 μονάδες βάσης, γεγονός που σημαίνει ότι για ομόλογα αξίας 1.000.000 ευρώ, ο αγοραστής πλήρωσε 13.000 ευρώ για την ασφάλεια, από το 2010 και έπειτα η ασφάλιση εκτινάσσεται πάνω από τις 400 μονάδες βάσης, αναγκάζοντας τον αγοραστή των ελληνικών ομολόγων να πληρώσει 40.000 και άνω. Επίσης, από το Διάγραμμα γίνεται εμφανές ότι οι τιμές αυτές ανήλθαν σε πολύ υψηλά επίπεδα, ακόμα και πάνω από τις 1000 μονάδες βάσης, καθιστώντας την αγορά των ελληνικών ομολόγων ασύμφορη. Αντιθέτως, τα επιτόκια των γερμανικών ομολόγων παραμένουν σταθερά, αντικατοπτρίζοντας τη σταθερότητα της γερμανικής οικονομίας.

Διάγραμμα 15 Επιτόκια εξωχρηματιστηριακών προθεσμιακών συμβολαίων ανταλλαγής πιστωτικού κινδύνου

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

4.1 Φορολογία, δημόσια έσοδα, και δημόσιες δαπάνες

Κατά την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου το 2010, η Ελλάδα δανειζόταν με επιτόκια τα οποία ήταν χαμηλότερα από τα επιτόκια της αγοράς. Στόχος του σχεδίου διάσωσης από την πλευρά των εσόδων ήταν (Kouretas and Vlamis, 2010):

- Αύξηση του φόρου προστιθέμενης αξίας να αυξηθεί κατά 4,5-5,0% για τη χαμηλότερη ζώνη, 9-10% για τη μεσαία ζώνη και 19-21% για την τυπική ζώνη ώστε η οικονομία να εξασφαλίσει έσοδα ύψους 1,3 δισ. ευρώ (0,55% του ΑΕΠ).
- Σημαντική αύξηση των έμμεσων φόρων της βενζίνης, του καπνού και του οινοπνεύματος σε συνδυασμό με την αύξηση του τέλους ηλεκτρικής ενέργειας.
- Αύξηση των φόρων ακίνητης περιουσίας, φόρων επί των ειδών πολυτελείας και φόρων επί των υπεράκτιων εταιρειών και ακινήτων.

Όπως υπογραμμίζουν οι Μαλλιάρopoulos και Αναστασάτος (2010), η σταθεροποίηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ απαιτούσε αφενός τη δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων 3% ετησίως σε ένα σενάριο χαμηλής ανάπτυξης της οικονομίας (1% ετησίως) και 4,5% σε ένα σενάριο μέτριας ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας (2% ετησίως). Περαιτέρω, η δημοσιονομική προσαρμογή έπρεπε να εστιάσει στην περικοπή καταναλωτικών δαπανών του δημοσίου και στην αύξηση των φορολογικών εσόδων. Ωστόσο, δεδομένου ότι τα φορολογικά έσοδα είναι βασική συνιστώσα του ΑΕΠ, εξαρτώνται σημαντικά από την πορεία της οικονομικής δραστηριότητας.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 13, τα δημοσιονομικά προβλήματα του ελληνικού κράτους οφείλονται περισσότερο στην έλλειψη φορολογικών εσόδων, παρά στις υπερβολικές δημόσιες δαπάνες. Για παράδειγμα, τα συνολικά έσοδα από φόρους και εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση στην ΕΕ-15 είναι το 41,3% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο για την περίοδο 1995-2009, ενώ στην Ελλάδα είναι το 34,1% του ΑΕΠ. Επιπλέον, αναφορικά με τις δημόσιες δαπάνες της ΕΕ-15 και της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ, υπάρχει μία διαφορά 2,5 ποσοστιαίων μονάδων, ενώ η αντίστοιχη διαφορά στα δημόσια έσοδα είναι 6,2 ποσοστιαίες μονάδες.

Πίνακας 13 Δημόσιες δαπάνες και φόροι (% ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15 (Μ.Ο. 1995-2009)

	ΕΕ-15	Ελλάδα	Διαφορά
Δημόσιες δαπάνες / ΑΕΠ	47,8	45,3	-2,5
Δημόσια έσοδα / ΑΕΠ	45,5	39,3	-6,2
Δημόσιο έλλειμμα / ΑΕΠ	-2,8	-6,0	-3,2
Φόροι / ΑΕΠ			
Συνολικά έσοδα από φόρους και εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση / ΑΕΠ	41,3	34,1	-7,2
Φορολογικά έσοδα / ΑΕΠ	27,2	21,2	-6,0
Σύνολο (πραγματικών και τεκμαρτών) εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση / ΑΕΠ	14,3	12,9	-1,4
Φόροι επί του εισοδήματος, πλούτου, κλπ / ΑΕΠ	13,2	8	-5,2
Φόροι εισοδήματος / ΑΕΠ	12,3	7,6	-4,7
Φόροι προσωπικού εισοδήματος / ΑΕΠ	9,7	4,5	-5,2
Φόροι κερδών Α.Ε. / ΑΕΠ	2,8	2,9	0,1
Έμμεσοι φόροι / ΑΕΠ	13,7	13	-0,7

Πηγή: Μανιάτης (2011)

Η άμεση φορολογία του εισοδήματος είναι πολύ χαμηλότερη σε σχέση με τις χώρες της ΕΕ-15 με αποτέλεσμα να είναι μειωμένα τα εισοδήματα του ελληνικού κράτους και αυξημένα τα ελλείματα του δημόσιου προϋπολογισμού. Παράλληλα, τα έσοδα από την έμμεση φορολογία και την κοινωνική ασφάλιση, κατά το 2008 έφτασαν να συμβαδίζουν ως ποσοστό του ΑΕΠ, με τους αντίστοιχους μέσους όρους της ΕΕ-15, αν και στην αρχή της περιόδου ήταν σημαντικά χαμηλότεροι. Αναφορικά με τη φορολόγηση των ανώνυμων εταιρειών ως ποσοστό του ΑΕΠ φαίνεται ότι υπάρχει διαφορά 0,1 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ της Ελλάδας και της ΕΕ-15, επομένως, αμελητέα, σε αντίθεση με τη φορολόγηση επί εισοδήματος και πλούτου ως ποσοστό του ΑΕΠ όπου η διαφορά ανέρχεται σε 5,2 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ της Ελλάδας και της ΕΕ-15. Όπως εξηγεί ο Μανιάτης (2011), η υστέρηση των φόρων εισοδήματος στην Ελλάδα σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ-15 και οι μειωμένες εισφορές κοινωνικής ασφάλισης ενέχονται για τη δημιουργία του μέσου ετησίου ελλείματος του κρατικού προϋπολογισμού, το οποίο υπολογίζεται σε 7,49% του ΑΕΠ για την περίοδο 1995-2009. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 14, ο μέσος όρος των ελλειμάτων για την Ελλάδα την περίοδο 1995-2009 είναι στο 7,49% του ΑΕΠ ενώ στην ΕΕ-15 είναι 2,79%. Τα ελλείματα αυτά προστέθηκαν σε ένα ήδη υψηλό ποσοστό χρέους που γινόταν όλο και δυσκολότερο να εξυπηρετηθεί λόγω των αυξημένων τόκων. Αυτό

επέβαλλε πολιτικές αύξησης των δημοσίων εσόδων ώστε να αποπληρωθούν τα δάνεια της χώρας από την Τρόικα και το ΔΝΤ.

Πίνακας 14 Δημόσιο έλλειμμα (% ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009)

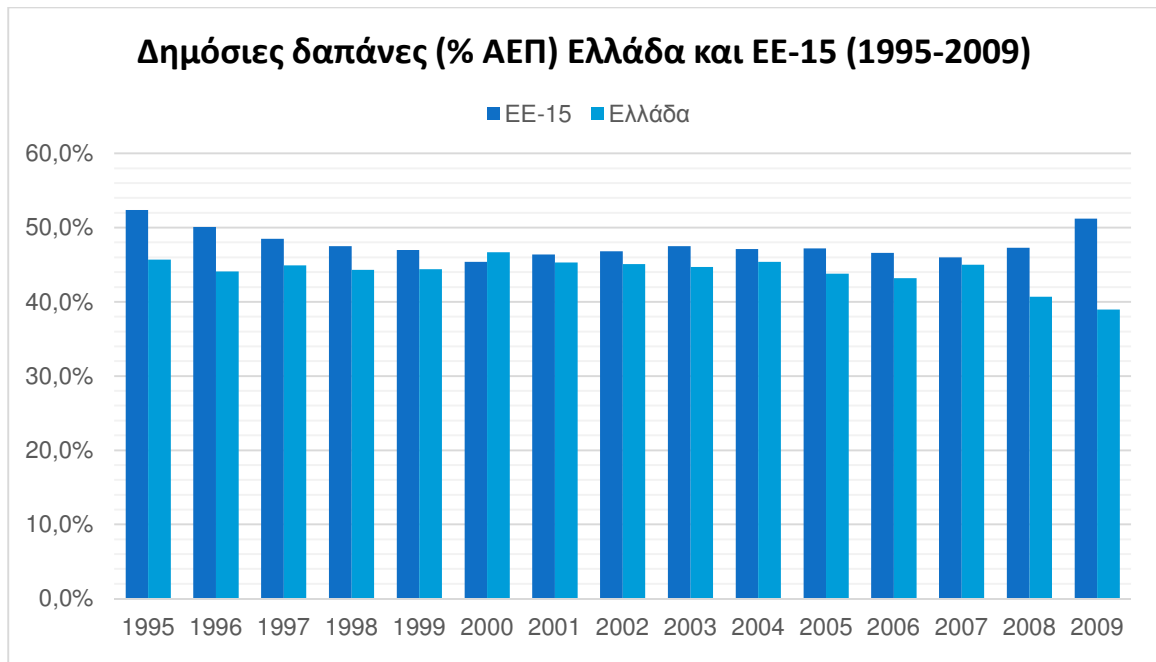
	ΕΕ-15	Ελλάδα
1995	-7,50%	-9,73%
1996	-4,20%	-8,16%
1997	-2,70%	-6,06%
1998	-2,70%	-6,27%
1999	-1,40%	-5,79%
2000	0,00%	-4,06%
2001	-1,90%	-5,47%
2002	-2,60%	-6,02%
2003	-3,10%	-7,83%
2004	-3,00%	-8,83%
2005	-2,60%	-6,19%
2006	-1,30%	-5,95%
2007	-0,60%	-6,70%
2008	-2,00%	-10,18%
2009	-6,30%	-15,15%
M.O.	-2,79%	-7,49%

Πηγή: Μανιάτης (2011) και WorldBank (2020)

Η διαφορά στις δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ μεταξύ της ΕΕ-15 και της ελληνικής οικονομίας γίνεται σαφής στο Διάγραμμα 16.

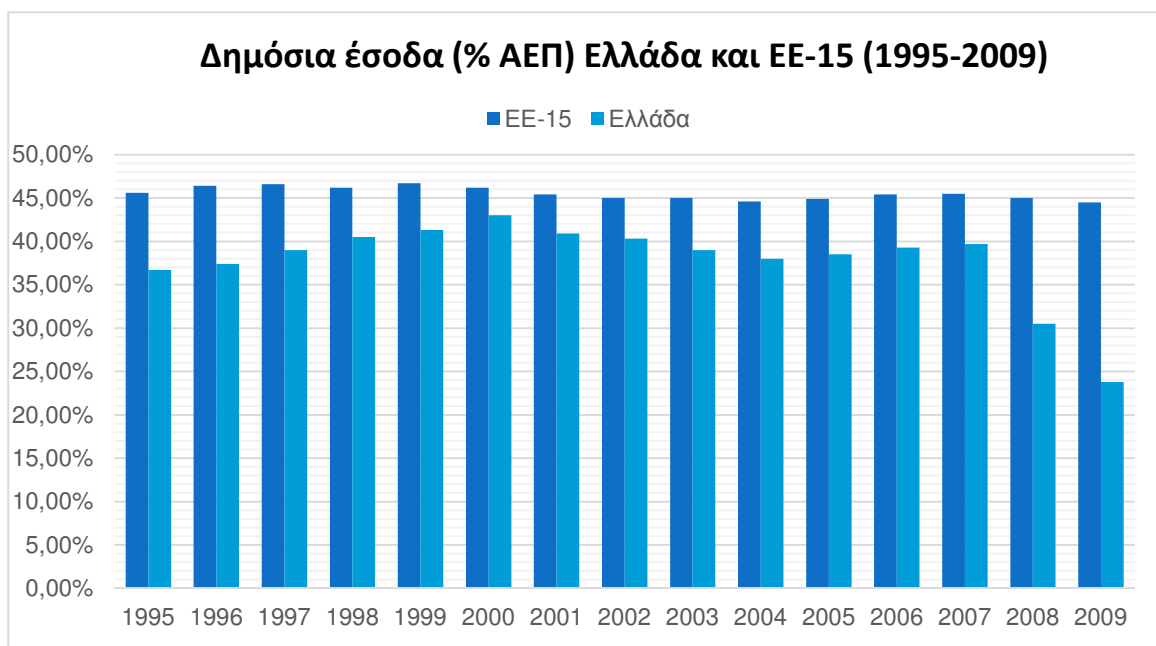
Ομοίως, η διαφορά στα δημόσια έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ μεταξύ της ΕΕ-15 και της ελληνικής οικονομίας γίνεται σαφής στο Διάγραμμα 17.

Από τα Διαγράμματα 16 και 17 προκύπτει ότι η Ελλάδα εμφάνιζε σαφώς χαμηλότερα ποσοστά δημοσίων εσόδων και εισπραχθέντων φόρων από τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15 τα δύο πρώτα χρόνια της κρίσης 2008-2009. Αυτό εξηγεί και το έλλειμμα όπως διαμορφώθηκε από την έναρξη της κρίσης και τα επόμενα χρόνια, το οποίο οφειλόταν κυρίως στη μείωση των δημοσίων εσόδων και όχι στην αύξηση των δημοσίων δαπανών. Ειδικότερα, τα μειωμένα δημόσια έσοδα και οι μειωμένες κρατικές δαπάνες, σε σχέση με τους μέσους όρους της ΕΕ-15 οδήγησαν την χώρα σε διαρκή ελλείματα, τα οποία παρουσίασαν σαφή αυξητική τάση.

Διάγραμμα 16 Δημόσιες δαπάνες (% ΑΕΠ) Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009)

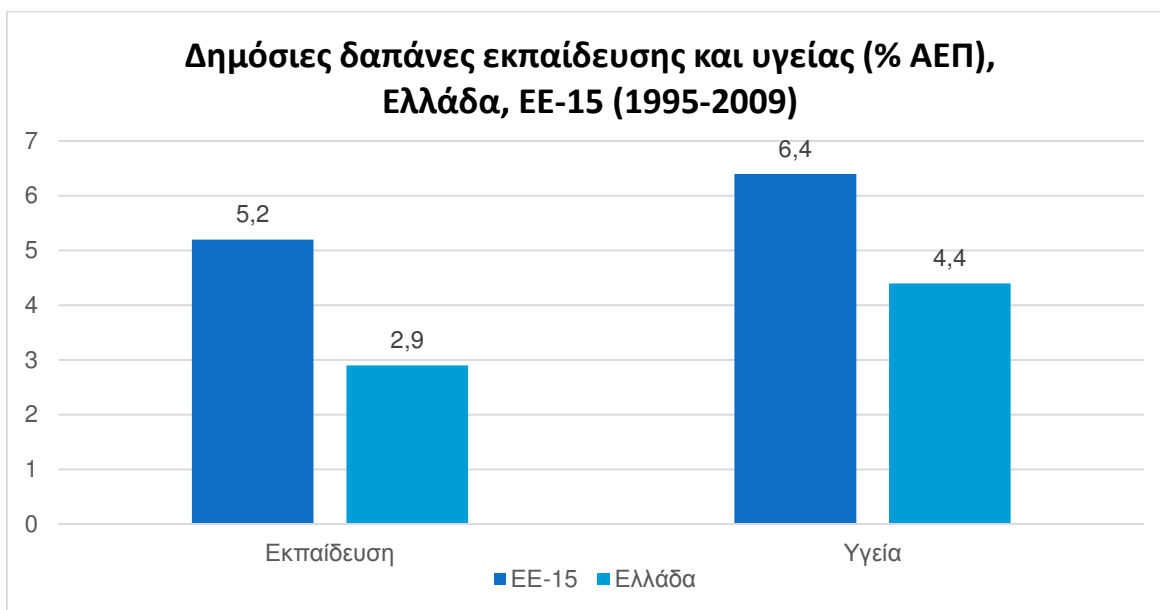
Πηγή: Μανιάτης (2011) και ίδια επεξεργασία

Διάγραμμα 17 Δημόσια έσοδα (% ΑΕΠ) Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009)

Πηγή: Μανιάτης (2011) και ίδια επεξεργασία

Αναφορικά με τις επιμέρους δαπάνες εκπαίδευσης και υγείας στην Ελλάδα φαίνεται ότι υστερούν καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1995-2009 σε σχέση με την ΕΕ-15 (Διάγραμμα 18).

Διάγραμμα 18 Δημόσιες δαπάνες εκπαίδευσης και υγείας (% ΑΕΠ), Ελλάδα, ΕΕ-15 (1995-2009)

Πηγή: Μανιάτης (2011) και ίδια επεξεργασία

Ένα άλλο σημείο ενδιαφέροντος είναι οι πολύ υψηλές δαπάνες σε δραστηριότητες που συνδέονται με τη γραφειοκρατία, την καταστολή, και τις στρατιωτικές δαπάνες. Η άμυνα, η δημόσια τάξη και οι δαπάνες κοινωνικής ασφάλισης παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερο ποσοστό απορρόφησης του ΑΕΠ σε σχέση με τις χώρες της ΕΕ-15. Αυτό το γεγονός, καθώς και οι υπερβολικά υψηλές δαπάνες για τόκους επί του συσσωρευμένου χρέους (6,6% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο σε σύγκριση με 3,6% για την ΕΕ-15), αναδεικνύουν τους λόγους για τους οποίους οι κοινωνικές δαπάνες στο ελληνικό κράτος υστερούσαν κατά πολύ σε σχέση με το σύνολο των κρατικών δαπανών (Πίνακας 15).

Πίνακας 15 Ανάλυση δημοσίων δαπανών (% ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15 (1995-2009)

	ΕΕ-15	Ελλάδα	Διαφορά
Μισθοί δημοσίων υπαλλήλων / ΑΕΠ	10,8	10,9	0,1
Δαπάνες εκπαίδευσης / ΑΕΠ	5,2	2,9	-2,3
Δαπάνες υγείας / ΑΕΠ	6,4	4,4	-2,0
Δαπάνες κοινωνικής ασφάλισης / ΑΕΠ	18,8	17,2	-1,6
Τόκοι δημοσίου χρέους / ΑΕΠ	3,6	6,6	3,0
Γενικές δαπάνες κυβέρνησης / ΑΕΠ	7,1	10,6	3,5
Αμυντικές δαπάνες / ΑΕΠ	1,6	2,6	1,0

Πηγή: Μανιάτης (2011)

4.2 Μισθοί και παραγωγικότητα της εργασίας

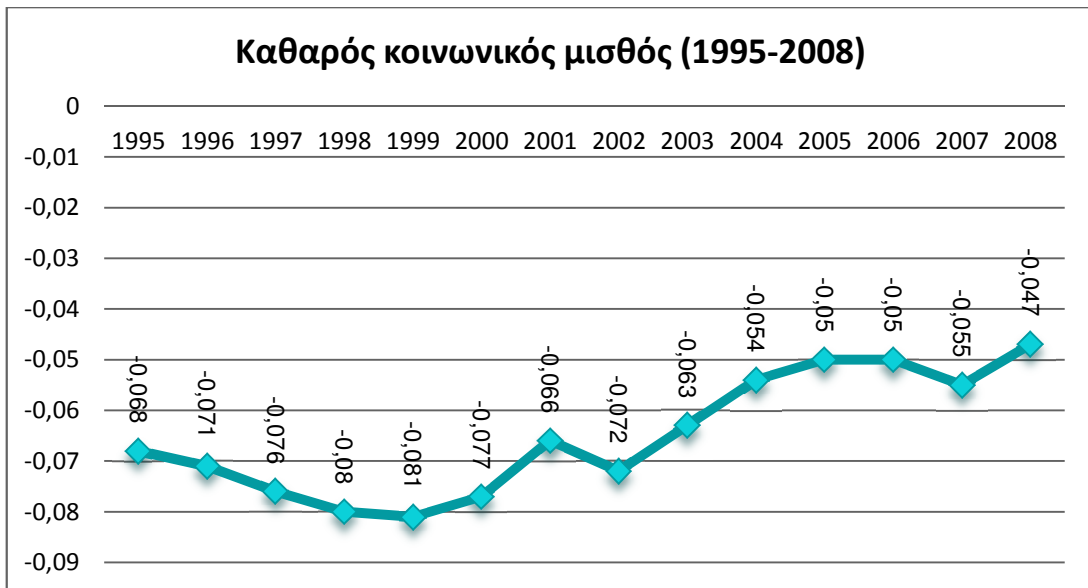
Η Ελλάδα δεν δαπανά μεγαλύτερο ποσοστό του ΑΕΠ στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Τα ποσά που δαπανώνται για τις αμοιβές των δημοσίων υπαλλήλων είναι ανάλογα με την ΕΕ-15, 10,9% έναντι 10,8% του ΑΕΠ, γεγονός που καταρρίπτει την επιχειρηματολογία περί πολυάριθμου και ιδιαίτερα δαπανηρού ελληνικού δημοσίου. Πραγματοποιώντας εκτίμηση του καθαρού κοινωνικού μισθού ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1995-2008, ο Μανιάτης (2011) διαπιστώνει ότι η σχέση με το εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο της μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα είναι συστηματικά αρνητική για όλα τα έτη της περιόδου. Επιπλέον, τα υψηλότερα αρνητικά ποσοστά παρατηρούνται τα έτη 1998 (-8,00%) 1999 (-8,10%) και 2000 (-7,70%), δηλαδή λίγο πριν την ένταξη της χώρας στην ευρωζώνη (Πίνακας 16).

Πίνακας 16 Καθαρός κοινωνικός μισθός (% ΑΕΠ), Ελλάδα (1995-2008)

Έτος	ΚΚΜ (% ΑΕΠ)
1995	-6,80%
1996	-7,10%
1997	-7,60%
1998	-8,00%
1999	-8,10%
2000	-7,70%
2001	-6,60%
2002	-7,20%
2003	-6,30%
2004	-5,40%
2005	-5,00%
2006	-5,00%
2007	-5,50%
2008	-4,70%
Μ.Ο.	-6,50%

Πηγή: Μανιάτης (2011))

Κατά την περίοδο 1995-2008, ο λόγος καθαρού κοινωνικού μισθού ήταν -6,5% του ΑΕΠ ενώ η διαχρονική τάση του ήταν θετική. Παράλληλα, την περίοδο 1995-2002, ο λόγος καθαρού κοινωνικού μισθού ήταν -7,4%, ενώ για το υπόλοιπο της περιόδου (2003-2008) ήταν -5,3% με ανοδική τάση (Διάγραμμα 19).

Διάγραμμα 19 Καθαρός κοινωνικός μισθός (% ΑΕΠ) Ελλάδα (1995-2008)

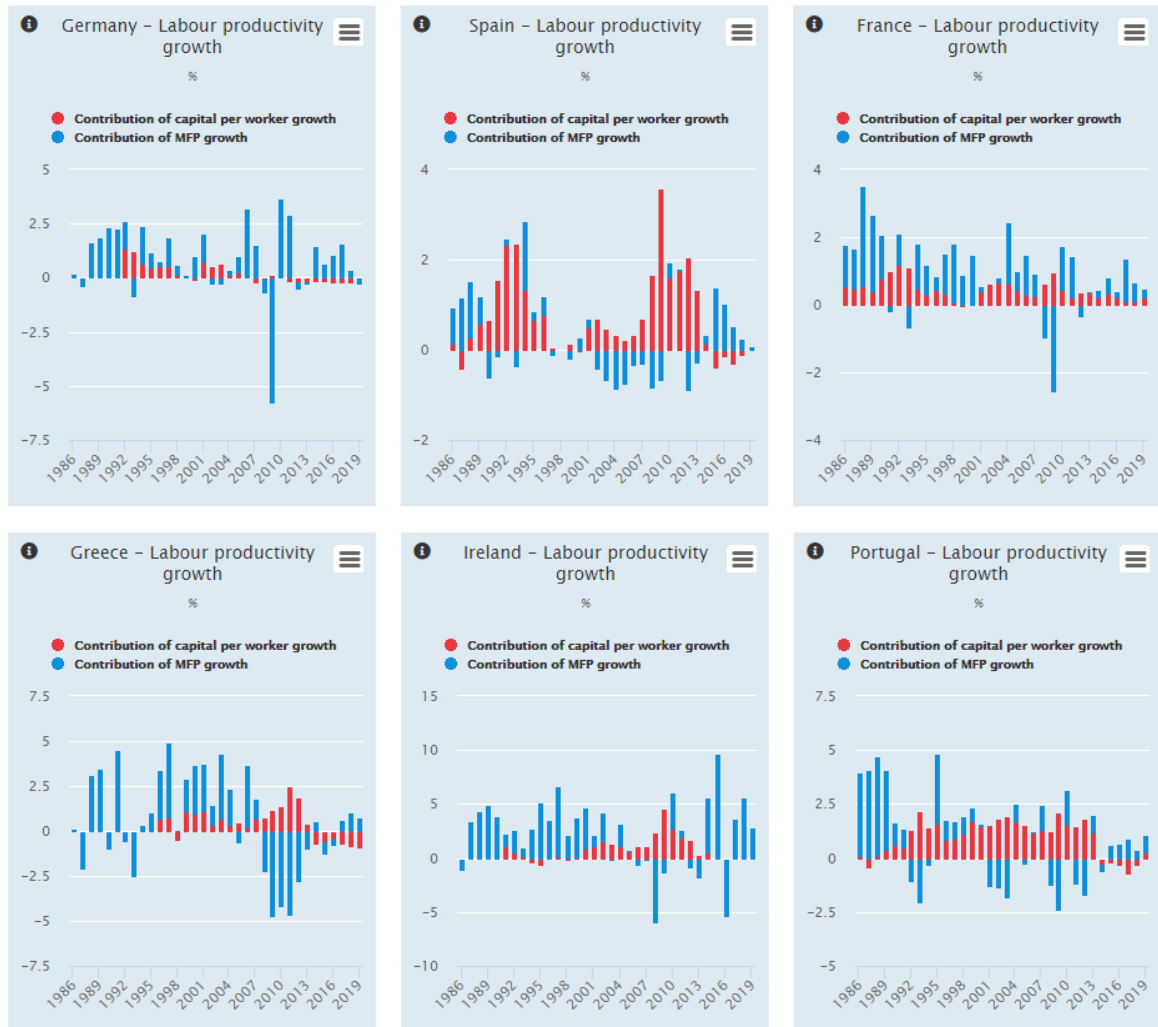
Πηγή: Μανιάτης (2011) και ίδια επεξεργασία

Το γεγονός ότι από το 2002 και μετά αυξάνεται το μερίδιο του καθαρού κοινωνικού μισθού στο ΑΕΠ ή βελτιώνεται η αρνητική συσχέτιση δείχνει ότι ο συνδυασμός των μεταβολών στο μερίδιο των μισθών - δηλαδή στη δύναμη της μισθωτής εργασίας - και στο λόγο του καθαρού κοινωνικού μισθού - δηλαδή στον τρόπο που η εργατική τάξη επηρεάζει το κράτος συμβάλλουν στον καθορισμό της κατεύθυνσης κατά την οποία μεταβάλλεται η θέση της εργασίας στην οικονομία και στην κοινωνία συνολικά.

Η παραγωγικότητα της εργασίας μετρά την ποσότητα των αγαθών και των υπηρεσιών που παράγονται από κάθε μέλος του εργατικού δυναμικού ή την παραγωγή ανά εισροή εργατικού δυναμικού. Μπορεί να μετρηθεί με διάφορους τρόπους. Για τους διαρθρωτικούς δείκτες, μπορεί να μετρηθεί με βάση το ΑΕΠ, εκφρασμένο ως αγοραστική δύναμη, είτε σε σχέση με τον αριθμό των απασχολούμενων ατόμων είτε με τον αριθμό των ωρών εργασίας. Και στις δύο περιπτώσεις, στη συνέχεια εκφράζεται ως δείκτης. Στο πλαίσιο των εθνικών λογαριασμών και των στατιστικών για τις διαρθρωτικές επιχειρήσεις, η παραγωγικότητα της εργασίας ορίζεται συχνά ως η προστιθέμενη αξία ανά μισθωτό (Eurostat, 2020). Δεδομένου ότι εκφράζει την αγοραστική δύναμη του κάθε απασχολούμενου, ο δείκτης παραγωγικότητας της εργασίας διευκολύνει τη σύγκριση των δεδομένων μεταξύ διαφορετικών χωρών, αποτυπώνοντας τη συνολική εικόνα της οικονομίας μιας χώρας. Συγκρίνοντας την Ελλάδα με την Ιρλανδία, την Ισπανία, και την Πορτογαλία, ως περιφερειακές οικονομίες, και τη Γαλλία και τη Γερμανία ως τις πιο

ισχυρές ευρωπαϊκές οικονομίες για την περίοδο 1986-2019 φαίνεται ότι η Ελλάδα έχει υψηλότερο ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας από τις Ιρλανδία και Πορτογαλία, ενώ υπολείπεται σημαντικά των υπολοίπων οικονομιών (Διάγραμμα 20).

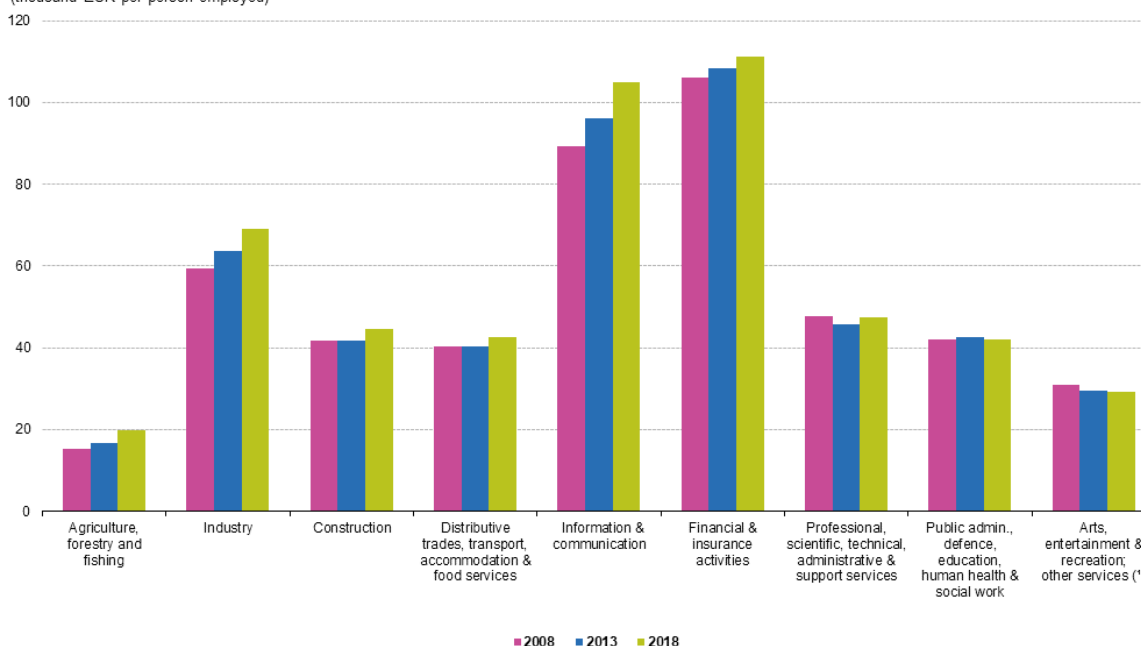

Διάγραμμα 20 Ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας, Ελλάδα, Περιφερειακές και ισχυρές οικονομίες (1986-2019)

Πηγή: Eurostat(2020)

Εξετάζοντας την παραγωγικότητα της εργασίας ανά απασχολούμενο ανά κλάδο της οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τη διάρκεια της κρίσης από το 2008 έως το 2018, παρατηρείται ότι οι περισσότερες οικονομικές δραστηριότητες αυξήθηκαν, ενώ τα υψηλότερα κέρδη παραγωγικότητας καταγράφονται στη γεωργία, τα δάση και την αλιεία (+28,0%), στις υπηρεσίες πληροφοριών και επικοινωνιών (+17,5 %) και στη βιομηχανία (+16,3 %) (Διάγραμμα 21).

Real labour productivity, EU-28, 2008, 2013 and 2018
(thousand EUR per person employed)

Διάγραμμα 21 Παραγωγικότητα της εργασίας ανά κλάδο ΕΕ (2008-2018)

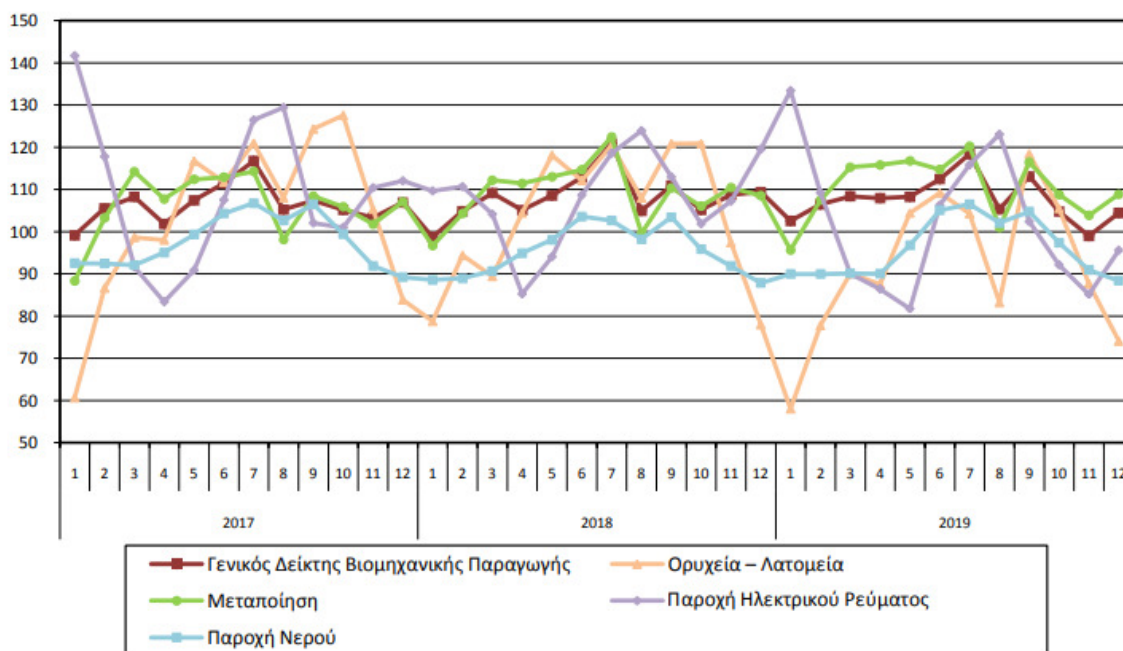
Πηγή: Eurostat (2020)

4.3 Βιομηχανική παραγωγή

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, από το 2011 και έπειτα, η εγχώρια παραγωγή σημείωσε μείωση της τάξεως του 5,8%, ενώ η βιομηχανική παραγωγή μειώθηκε σε ποσοστό 13,4%. Χρησιμοποιώντας ως έτος βάσης το 2015, φαίνεται ότι την περίοδο 2017-2018, ο επιμέρους κλάδος των ορυχείων-λατομείων σημείωσε σημαντική μείωση, ενώ σημαντική μεταβλητότητα εμφανίζει και ο δείκτης παροχής ηλεκτρικού ρεύματος (Διάγραμμα 22).

Ένας από τους βασικούς λόγους της συρρίκνωσης της βιομηχανικής παραγωγής στην Ελλάδα είναι η υψηλή και παρατεταμένη ασυνέπεια μεταξύ του κόστους εργασίας και της παραγωγικότητας, η οποία εξηγεί και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας στη χώρα. Όπως αναφέρει το Κέντρο Ερευνών και Μελετών του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών (ΚΕΕΜ), κατά την περίοδο 1995-2010, το μέσο ετήσιο κόστος εργασίας αυξήθηκε κατά 117% ενώ η παραγωγικότητα σημείωσε αύξηση μόνο 9%, ενώ την περίοδο 1995-2013, το μέσο ετήσιο κόστος εργασίας αυξήθηκε κατά 96% ενώ η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά 15,0%. Αντιθέτως, την περίοδο 2010-2013 δηλαδή μετά την υπογραφή των δύο μνημονίων, το μέσο ετήσιο κόστος εργασίας μειώθηκε κατά 9,7% και η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά 5,5% (Διάγραμμα 23).

**Εξέλιξη Γενικού Δείκτη Βιομηχανικής Παραγωγής
και Δεικτών Τομέων της Βιομηχανίας
(2015=100,0)**

Διάγραμμα 22 Εξέλιξη δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και δεικτών τομέων της βιομηχανίας (2017-2019)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2020)

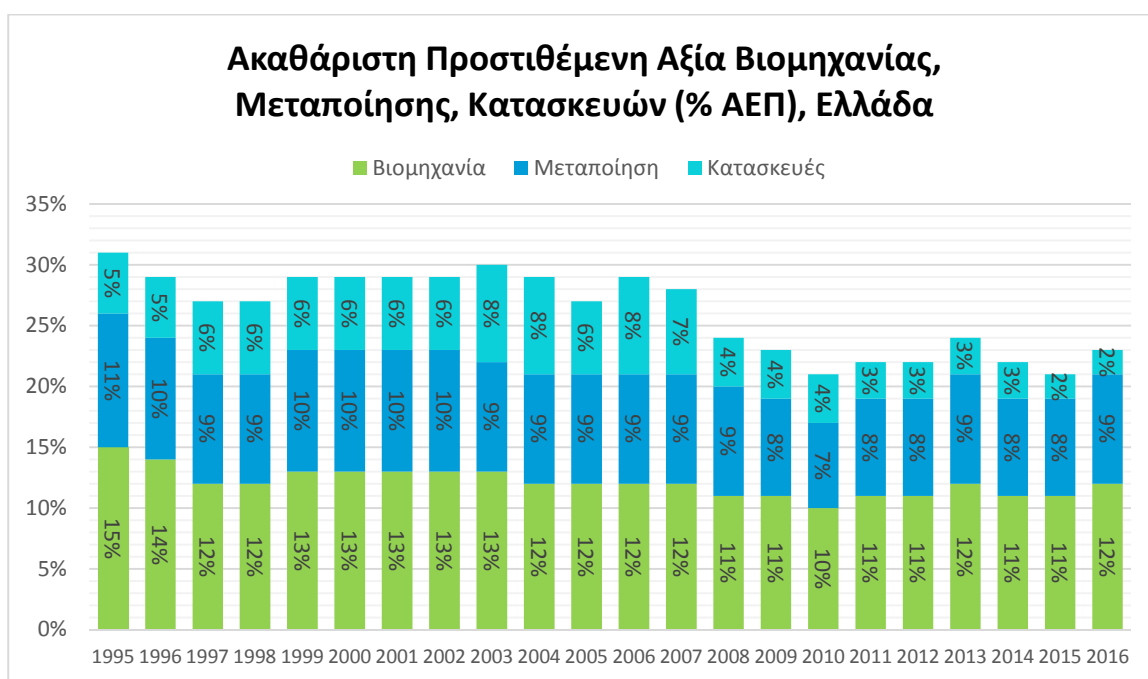
Κόστος εργασίας και παραγωγικότητα (1995-2013)

Διάγραμμα 23 Εξέλιξη κόστους εργασίας και παραγωγικότητας (1995-2013)

Πηγή: Προσαρμογή από Κανουπάκης(2017)

Τα παραπάνω μεγέθη επιτείνουν την ανάγκη ανάπτυξης του μεταποιητικού τομέα της χώρας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 24, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης και των κατασκευών ή αλλιώς η οικονομική επιβάρυνση της αξίας των αγαθών μεταποίησης και κατασκευών από το πρώτο στάδιο επεξεργασίας τους έως την τελική τους μορφή έχει διαχρονικά μειωθεί. Το ίδιο ισχύει και για την βιομηχανική παραγωγή, ωστόσο, το μερίδιο ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της στο ΑΕΠ είναι σημαντικά υψηλότερο.

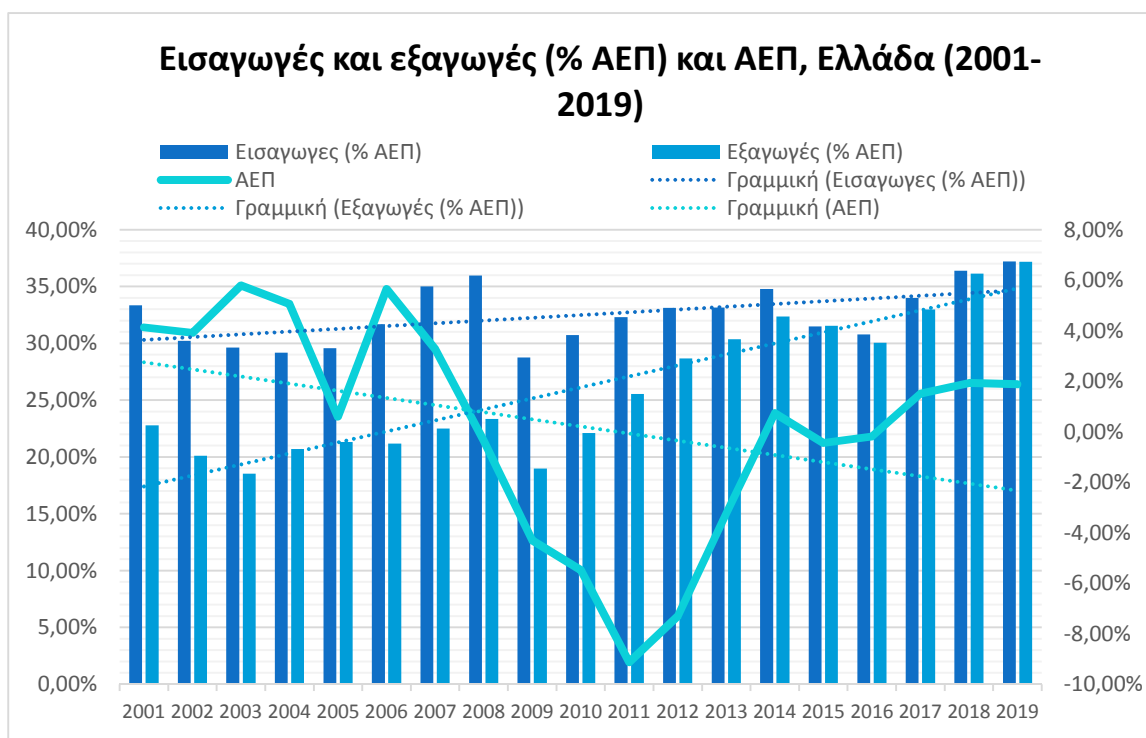
Διάγραμμα 24 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία Βιομηχανίας, Μεταποίησης, Κατασκευών (% ΑΕΠ), Ελλάδα

Πηγή: IOBE (2017)

4.4 Εισαγωγές και εξαγωγές

Το εμπορικό ισοζύγιο συνδέεται με το ΑΕΠ και αποτελεί σημαντικό δείκτη για την οικονομία, αλλά, ταυτόχρονα επηρεάζεται από διάφορους αστάθμητους παράγοντες, όπως τη συναλλαγματική ισοτιμία, το κόστος μεταφοράς, την εμπορική πολιτική που ακολουθεί η εκάστοτε κυβέρνηση και τις τιμές των προϊόντων στις εγχώριες και τις ξένες αγορές (Οικονόμου κ.α., 2010). Αναφορικά με τις εισαγωγές και τις εξαγωγές της Ελλάδας κατά την περίοδο 2001-2019, δηλαδή αρκετά χρόνια πριν την έναρξη της κρίσης και ένα έτος μετά την έξοδο της χώρας στις αγορές, φαίνεται ότι οι εισαγωγές είναι πολύ υψηλότερες των εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ, γεγονός που εξηγεί και τα υψηλά ελλείματα της

ελληνικής οικονομίας. Συγκριτικά με το ΑΕΠ, οι εισαγωγές κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, ενώ οι εξαγωγές κινούνται προς την αντίθετη κατεύθυνση (Διάγραμμα 25).

Διάγραμμα 25 Εισαγωγές και εξαγωγές (% ΑΕΠ) και ΑΕΠ, Ελλάδα (2001-2019)

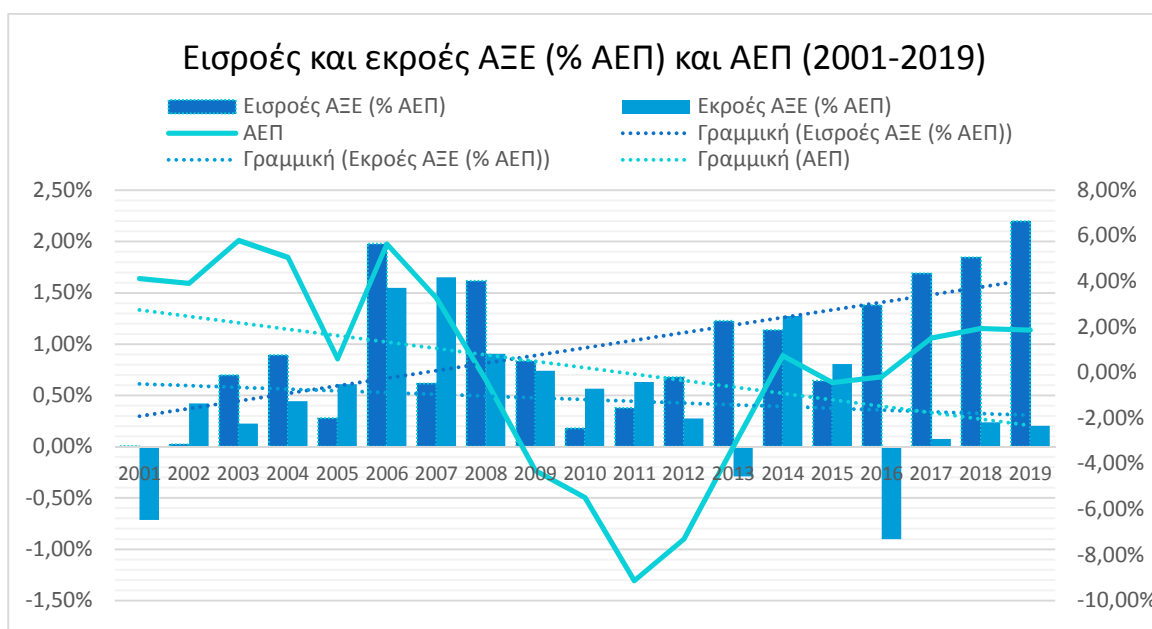
Πηγή: World Bank (2020)

4.5 Άμεσες ξένες επενδύσεις

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) είναι επενδύσεις που πραγματοποιούνται από μια επιχείρηση σε μια ξένη χώρα και σε επιχειρηματικά συμφέροντα που βρίσκονται σε άλλη χώρα. Γενικά, οι ΑΞΕ πραγματοποιούνται όταν ένας επενδυτής πραγματοποιεί ξένες επιχειρηματικές δραστηριότητες ή αποκτά ξένα επιχειρηματικά περιουσιακά στοιχεία σε ξένη εταιρεία. Γενικότερα, θεωρείται ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις αποτελούν σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης καθώς αποτελούν δυναμικό στοιχείο του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Για παράδειγμα, εμπειρική μελέτη σε διάφορες χώρες (Βραζιλία, Κίνα, Νότια Κορέα, Περού) δείχνει ότι υπάρχει ισχυρή σχέση μεταξύ ΑΞΕ και ΑΕΠ (Encinas-Ferrer and Villegas-Zermeño, 2015), ενώ ο Kosztowniak (2016) αναλύοντας τον αντίκτυπο των παραγόντων παραγωγής στην οικονομική ανάπτυξη της Πολωνίας υπογραμμίζει ότι ο αντίκτυπος των άμεσων ξένων επενδύσεων στην οικονομική ανάπτυξη

της χώρας είναι σημαντικός. Ωστόσο, ο αντίκτυπος του ΑΕΠ στην προσέλκυση ΑΞΕ είναι ισχυρότερος από τον αντίκτυπο των ΑΞΕ στην αύξηση του ΑΕΠ.

Στην Ελλάδα, οι εισροές άμεσων επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ βελτιώθηκαν κατά 2,20 ποσοστιαίες μονάδες κατά την περίοδο 2001-2019 με ιδιαίτερη αύξηση τα έτη 2006-2008 και τα έτη 2016-2019. Κατά την ίδια περίοδο, οι εκροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ βελτιώθηκαν κατά 0,92 ποσοστιαίες μονάδες ενώ παρουσιάζουν παρόμοιο μοτίβο μεταβολής με τις εισροές εκτός από έτη 2001, 2013, και 2016. Συγκριτικά με το ΑΕΠ, οι εισροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ κινούνται προς την αντίθετη κατεύθυνση, ενώ οι εκροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση (Διάγραμμα 25).

Διάγραμμα 26 Εισροές και εκροές άμεσων ξένων επενδύσεων (% ΑΕΠ) και ΑΕΠ (2001-2019)

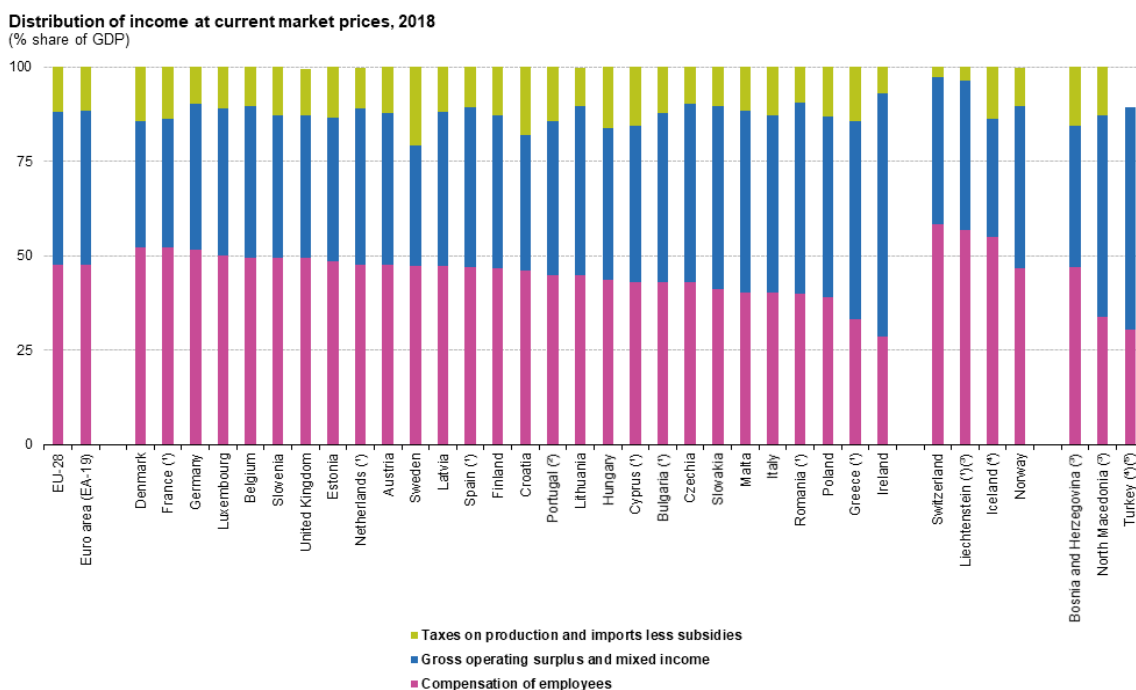
Πηγή: World Bank (2020)

4.6 Διαθέσιμο εισόδημα νοικοκυριών και καταναλωτικές δαπάνες

Η ανάλυση του ΑΕΠ από την πλευρά του εισοδήματος δείχνει την κατανομή μεταξύ των συντελεστών παραγωγής του εισοδήματος το οποίο αντιπροσώπευε το 47,6% του ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές της αγοράς του 2018 (Eurostat, 2020).

Συγκρίνοντας την Ελλάδα με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες φαίνεται ότι η Ελλάδα βρίσκεται στην προτελευταία θέση ανάμεσα στις 28 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με

την Ιρλανδία να βρίσκεται στην τελευταία θέση. Αντιθέτως, πολύ κοντά ή και υψηλότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ-28 βρίσκονται η Δανία, η Γαλλία, η Γερμανία, το Λουξεμβούργο και άλλες αναπτυγμένες οικονομίες. Τέλος, οι συγκρίσιμες περιφερειακές οικονομίες της Ισπανίας και της Ελλάδας βρίσκονται περίπου στη μέση της κατάταξης των χωρών της ΕΕ-28 σε ό,τι αφορά την κατανομή του εισοδήματος των νοικοκυριών. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ελλάδα έχει αρκετά υψηλούς φόρους εισοδήματος σε σχέση με άλλες οικονομίες και πολύ χαμηλότερες αποδοχές εργαζομένων (Διάγραμμα 27).

Διάγραμμα 27 Κατανομή εισοδήματος σε τρέχουσες τιμές αγοράς (2018)

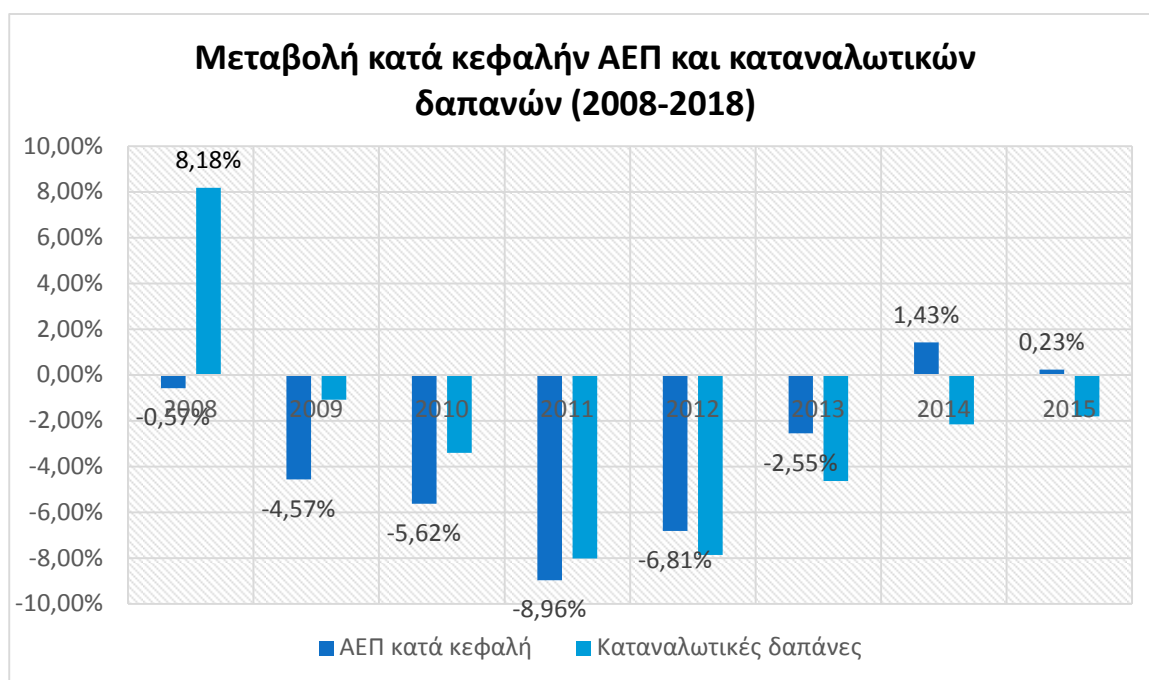
Πηγή: Eurostat(2020)

Ως εκ τούτου, οι καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών σημείωσαν σημαντική πτώση 19,70% κατά την περίοδο 2007-2015, ενώ και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε κατά 24,72%. Οι μειώσεις αυτές συνάδουν με την πρώτη στο ΑΕΠ κατά 3,71% την ίδια περίοδο (Πίνακας 17).

Πίνακας 17 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, καταναλωτικές δαπάνες και ΑΕΠ (2007-2015)

	ΑΕΠ κατά κεφαλή	Καταναλωτικές δαπάνες (εκατ. €)	ΑΕΠ (%)
2007	22.690	147.079	3,27%
2008	22.560	159.108	-0,34%
2009	21.530	157.389	-4,30%
2010	20.320	152.038	-5,48%
2011	18.500	139.855	-9,13%
2012	17.240	128.866	-7,30%
2013	16.800	122.909	-3,24%
2014	17.040	120.265	0,74%
2015	17.080	118.101	-0,44%
	-24,72%	-19,70%	-3,71%

Πηγή: Eurostat(2020)

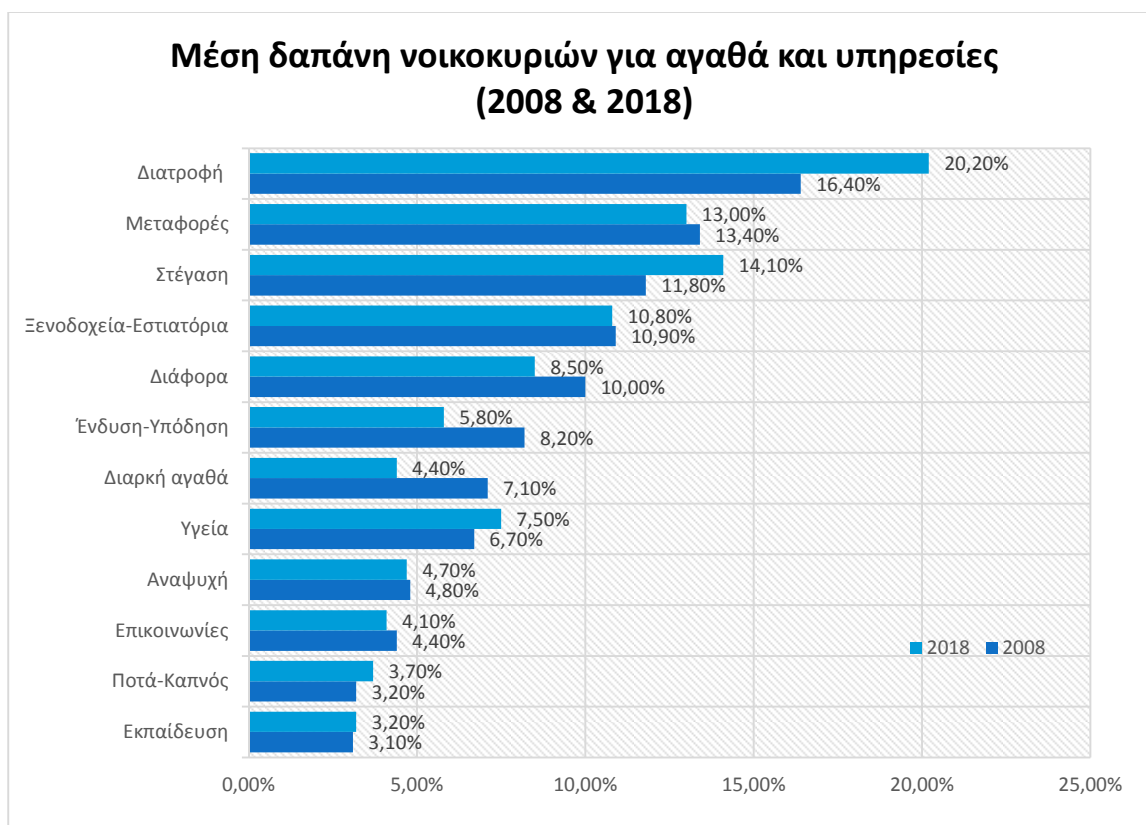

Διάγραμμα 28 Μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ και καταναλωτικών δαπανών (2008-2018)

Πηγή: Eurostat(2020)

Τέλος, και τα καταναλωτικά πρότυπα των νοικοκυριών άλλαξαν ως αποτέλεσμα της κρίσης 2008-2018. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 29, η μέση μηνιαία δαπάνη το 2008 ήταν 2.328,20 ευρώ ενώ το 2018 ήταν 1.441,03 ευρώ (-38,1%).

Διάγραμμα 29 Μέση δαπάνη νοικοκυριών για αγαθά και υπηρεσίες (2008 & 2018)
Προσαρμογή από: Το Βήμα (2020)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά την περίοδο 2000-2010 η ελληνική οικονομία σημείωνε σημαντική ετήσια αύξηση των δαπανών, ενώ το κράτος δεν είχε μεριμνήσει καθόλου για την επιβράδυνση που σημειώθηκε στα δημόσια ταμεία. Με τη χρεοκοπία της Lehman Brothers το 2008 και την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα βρέθηκε απροετοίμαστη με αποτέλεσμα το 2009 η ελληνική οικονομία να μπει σε φάση ύφεσης.

Σύμφωνα με την ανάλυση της παρούσας πτυχιακής και τα στοιχεία που παρατέθηκαν, μπορεί να ειπωθεί ότι η Ελλάδα αντιμετώπιζε διαρθρωτικά προβλήματα ήδη από τη δεκαετία του 1980, δηλαδή πολύ πριν από την έναρξη της παγκόσμιας κρίσης. Εφαρμόζοντας πρακτικές που προκάλεσαν οικονομική και κοινωνική ανισότητα, όπως η δωροδοκία και η διαφθορά και αγνοώντας τις αιτίες πίσω από τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα, την ταχεία αύξηση του δημόσιου χρέους, την ανεπάρκεια των επενδυτικών δαπανών και την ανισορροπία του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, οι ελληνικές κυβερνήσεις απέτυχαν να κάνουν την Ελλάδα μία ισχυρή οικονομία στην Ευρώπη. Επιπλέον, η εξάρτηση της Ελλάδας από εξωτερική χρηματοδότηση και το υψηλό έλλειμμα κατέστησαν την οικονομία πολύ ευάλωτη σε αλλαγές στην εμπιστοσύνη των επενδυτών. Το 2009, η ελληνική κυβέρνηση αποκάλυψε ότι οι προηγούμενες κυβερνήσεις είχαν αναφέρει εσφαλμένα τα στοιχεία του κρατικού προϋπολογισμού. Τα πολύ υψηλότερα από τα αναμενόμενα ελλείμματα διάβρωσαν της εμπιστοσύνης των επενδυτών και των αγορών με αποτέλεσμα οι αποδόσεις των ελληνικών κρατικών ομολόγων (που αντιστοιχούν στο κόστος δανεισμού χρήματος να αυξηθούν σε μη βιώσιμα επίπεδα. Η κατάσταση επιδεινώθηκε σε σημείο που η χώρα δεν ήταν πλέον σε θέση να αναχρηματοδοτήσει τον δανεισμό της και αναγκάστηκε να ζητήσει βοήθεια από τους Ευρωπαίους εταίρους της και το ΔΝΤ.

Αναφορικά με τη δομή του δημόσιου χρέους, σημαντικό μέρος του ελληνικού δημόσιου χρέους ήταν προς το εξωτερικό. Οι δυσμενείς εξελίξεις στην οικονομία και, πάνω απ' όλα, στα δημοσιονομικά ισοζύγια της Ελλάδας, σε συνδυασμό με την μειωμένη εμπιστοσύνη, επηρέασαν αρνητικά τον εγχώριο τραπεζικό τομέα. Σε αντίθεση με ό,τι συνέβη σε πολλές άλλες χώρες, όπου η κρίση ξέσπασε για πρώτη φορά στο τραπεζικό σύστημα και εξαπλώθηκε από εκεί στην πραγματική οικονομία, το τραπεζικό σύστημα της Ελλάδας, το οποίο είναι θεμελιωδώς υγιές, αντιμετώπισε περιορισμούς ρευστότητας, καθώς οι σοβαρές δημοσιονομικές ανισορροπίες οδήγησαν οδήγησε σε υποβάθμιση των αξιολογήσεων

πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας, περιορίζοντας έτσι την πρόσβαση των τραπεζών στη χρηματοδότηση και αυξάνοντας το κόστος χρηματοδότησης. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στην ανάγκη εφαρμογής του PSI και της ανακεφαλαιοποίησης των ελληνικών τραπεζών. Από την άλλη πλευρά, παρά την επιβράδυνση της αύξησης των καταθέσεων και τη μείωση της προσφοράς πιστώσεων, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα επέδειξε αξιοσημείωτη ανθεκτικότητα κατά τη διάρκεια της διεθνούς κρίσης.

Εν κατακλείδι, ο ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας συρρικνώθηκε κυρίως λόγω της απότομης μείωσης των επενδύσεων, της αποδυνάμωσης της ιδιωτικής κατανάλωσης, και της μείωσης των εξαγωγών σε συνδυασμό με την αύξηση των εισαγωγών. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, το ΑΕΠ συνέχισε να μειώνεται σαφώς επηρεασμένο από την αποτελεσματικότητα και τον ρυθμό εφαρμογής των μέτρων οικονομικής πολιτικής του πρώτου και του δεύτερου μνημονίου. Ωστόσο, η κρίση δεν περιορίστηκε μόνο στην Ελλάδα, αλλά αποδυνάμωσε σχεδόν όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδιαίτερες τις περιφερειακές οικονομίες. Συνεπώς, μία ενδεχόμενη πτώχευση της Ελλάδας θα σήμαινε αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να προστατεύσει ένα κράτος-μέλος της ή με άλλα λόγια, την αποτυχία της ΕΕ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στόχος της πτυχιακής εργασίας ήταν η διερεύνηση της εξέλιξης του ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης του 2008 και τις επιπτώσεις του στο σύνολο της οικονομίας αλλά και σε επιμέρους δείκτες όπως η ανεργία, οι πραγματικοί μισθοί, οι κυβερνητικές δαπάνες κλπ. Συλλέγοντας και αναλύοντας δευτερογενή δεδομένα από αξιόπιστες πηγές (Παγκόσμια Τράπεζα, ΟΟΣΑ, ΔΝΤ, Eurostat, ΕΛΣΤΑΤ κ.α.), η πτυχιακή εξέτασε τη γενική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας πριν και κατά την διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που ξεκίνησε το 2008.

Συνοψίζοντας, για την αποφυγή επικίνδυνων καταστάσεων στο χρηματοοικονομικό σύστημα θα πρέπει να αποκατασταθούν οι ικανοποιητικές συνθήκες βραχυχρόνιας ρευστότητας και να αλλάξει η πολιτική των επιτοκίων δανεισμού, ώστε η ελληνική οικονομία να σημειώνει ικανοποιητικά ποσοστά του ΑΕΠ διαχρονικά. Επιπλέον, είναι αναγκαία η ανάπτυξη του μεταποιητικού τομέα για την περαιτέρω βιωσιμότητα της ελληνικής οικονομίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αναστασάτος, Τ. (2010). Οι επιπτώσεις στο Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα από την Υπαγωγή της Ελλάδας στον Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΔΝΤ. *EurobankResearch, Οικονομία & Αγορές*, 5(2), pp.1-22.

Αντζουλάτος, Α. (2011). *Τραπεζική - τάσεις (πριν) και προοπτικές (μετά την κρίση)*. Ένωση Ελληνικών Τραπεζών.

Γκλαβίνης, Π. (2010). *Το Μνημόνιο της Ελλάδος στην ευρωπαϊκή, τη διεθνή και την εθνική έννομη τάξη*. Εκδ. Σάκκουλα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

Γριμάνη, Α. (2015). *Μέτρηση οικονομικής δραστηριότητας*. Σημειώσεις

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2009). *Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου σχετικά με την κοινοτική μακροπροληπτική εποπτεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος και τη σύσταση Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Συστημικού Κινδύνου*, Βρυξέλλες, 23.9.2009.

ΙΟΒΕ, (2017). Ο τομέας μεταποίησης στην Ελλάδα Τάσεις και προοπτικές. *Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών*.

Καραντινός, Δ., (1987). Εργατικό δυναμικό, απασχολούμενοι και άνεργοι: μια διερεύνηση στα στατιστικά στοιχεία. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 66(66), pp.121-143.

Μαλλιάρopoulos, Δ., και Αναστασάτος, Τ. (2010). Η Δυναμική του Ελληνικού Δημοσίου Χρέους και Γιατί η Χρεοκοπία Δεν Αποτελεί Επιλογή. *Eurobank Research, Οικονομία & Αγορές*, 5(1), pp.1-21.

Μανιάτης, Θ., (2011). *Η δημοσιονομική κρίση και ο κοινωνικός μισθός στην Ελλάδα*. Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Οικονόμου, Γ., Σαμπεθάι, Ι. και Συμιγιάννης, Γ., (2010). Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες ανισορροπιών και προτάσεις πολιτικής. *Τράπεζα της Ελλάδος*.

Πετράκης, Α., (2017). *Κριτική ανάλυση του ΑΕΠ και ανάπτυξη καινοτόμου υγειοκεντρικού δείκτη ευημερίας*. Διπλωματική Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Τράπεζα της Ελλάδος (2009). *Εκθεση για την χρηματοπιστωτική σταθερότητα*.

Τσίτσης, Ν., Βογιατζή, Μ., και Τσουλφίδης, Λ. (2011). *Παγκόσμια Κρίση & Οικονομικές Πολιτικές*. Πρακτικά του 11ου Διεθνούς Συνεδρίου του Οικονομικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης.

Υπουργείο Οικονομικών (2018). *Δημόσιο Χρέος & Δανεισμός Ετήσια Ενημερωτική Έκδοση*. Οργανισμός Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους.

Ξενόγλωσση

Adamczyk, G. and Windisch, B., (2015). State aid to European banks: returning to viability. *Occasional Paper, European Commission*.

Alogoskoufis, G. (1995). The two faces of Janus: Institutions, Policy Regimes and Macroeconomic Performance in Greece, *Economic Policy* 20, pp. 149-192.

Baltas, N.C., (2013). The Greek financial crisis and the outlook of the Greek economy. *The Journal of Economic Asymmetries*, 10(1), pp.32-37.

Bank of Greece (2012). *Report on the recapitalisation and restructuring of the Greek banking sector*.

Bitzenis, A., and Makedos, I., (2014). The absorption of a shadow economy in the Greek GDP. *Procedia Economics and Finance*, 9, pp.32-41.

Bogain, A., (2014). Demons, ants, giants and dwarves: The construction of Germany's handling of the euro crisis in French political discourse. *Journal of Contemporary European Studies*, 22(1), pp.7-23.

Cheng, G. (2020) The 2012 private sector involvement in Greece. *European Stability Mechanism*.

Dreher, A. and Schneider, F., (2010). Corruption and the shadow economy: an empirical analysis. *Public Choice*, 144(1-2), pp.215-238.

Dynan, K. and Sheiner, L., (2018). GDP as a measure of economic well-being. *Hutchins Center, Working Paper #43*.

Encinas-Ferrer, C. and Villegas-Zermeño, E., (2015). Foreign direct investment and gross domestic product growth. *Procedia Economics and Finance*, 24, pp.198-207.

Hardouvelis, G. and Gkionis, I., (2016). A decade long economic crisis: Cyprus versus Greece. *Cyprus Economic Policy Review*, 10(2), pp.3-40.

IMF (2012). Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. *IMF Country Report No. 12/57*

Karamouzis, N. and Anastasatos, A., (2019). Lessons from the Greek Crisis. *Economy and Markets*, 25(1), pp.1-37.

Kohli, U., (2004). Real GDP, real domestic income, and terms-of-trade changes. *Journal of International Economics*, 62(1), pp.83-106.

Kosztowniak, A., (2016). Verification of the Relationship between FDI and GDP in Poland. *Acta Oeconomica*, 66(2), pp.307-332.

Kouretas, G.P. and Vlamis, P., (2010). The Greek crisis: causes and implications. *Panoeconomicus*, 57(4), pp.391-404.

Louri, H. and Migiakis, P., 2019. Financing economic growth in Greece: lessons from the crisis. *Bank of Greece Working Paper*, No. 262.

Matsaganis, M., (2013). *The Greek crisis: social impact and policy responses* (pp. 3-4). Friedrich-Ebert-Stiftung, Department of Western Europe/North America.

Mavridis, S., (2018). Greece's economic and social transformation 2008–2017. *Social Sciences*, 7(1), pp.9-23.

Meng-Papantoni, M., (2015). Legal aspects of the memoranda of understanding in the Greek debt crisis. *ZEUS*, pp. 3-26.

Schneider, F., and Williams, C.C. (2013) *The Shadow Economy*. Institute of Economic Affairs.

Visvizi, A., (2012). The crisis in Greece and the EU-IMF rescue package: Determinants and pitfalls. *Acta oeconomica*, 62(1), pp.15-39.

Xafa, M., (2014). Sovereign debt crisis management: Lessons from the 2012 Greek debt restructuring. *CIGI PAPERS* No. 33.

Πηγές Διαδικτύου

Callen, T. (2020). *Gross Domestic Product: An Economy's All*. Διαθέσιμο: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/gdp.htm#:~:text=GDP%20is%20important%20because%20it,the%20economy%20is%20doing%20well>. [πρόσβαση 15 Σεπ. 2020].

ΔΝΤ (2010). *Το ΔΝΤ με μια ματιά*. Διαθέσιμο: <https://www.imf.org/external/lang/Greek/np/exr/facts/glanceg.htm>[πρόσβαση 15 Σεπ. 2020].

ΕΛΣΤΑΤ (2020). *Δείκτης Βιομηχανικής Παραγωγής, Δεκέμβριος 2019, Ετήσια Μείωση 4,5%*. Διαθέσιμο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/63cf72e7-a155-6edc-996c-65e86d2f1809>[πρόσβαση 23 Σεπ. 2020].

ΕΛΣΤΑΤ (2010). *Δημοσιονομικά στοιχεία για την περίοδο 2006-2009*. Διαθέσιμο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/3b240598-bc71-4a19-a239-5e4cc20ff4dd>[πρόσβαση 15 Σεπ. 2020].

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο(2019). *Ελλάδα: τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής*. Διαθέσιμο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/financial-assistance-eurozone-members/greece-programme/>[πρόσβαση 20 Σεπ. 2020].

Eurostat (2020). *EU Government debt as a percentage of GDP*. Διαθέσιμο: https://www.google.com/publicdata/explore?ds=ds22a34krhq5p_&met_y=gd_pc_gdp&idm=country_group:eu&hl=en&dl=en [πρόσβαση 20 Σεπ. 2020].

Real GDP per capita. Διαθέσιμο: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table?lang=en[πρόσβαση η 22 Σεπ. 2020].

Labour productivity growth. Διαθέσιμο: <https://www1.compareyourcountry.org/productivity-indicators/en/1/478/default/all/DEU+ESP+FRA+GRC+IRL+PRT>[πρόσβαση 23 Σεπ. 2020].

Παραγωγικότητα της εργασίας. Διαθέσιμο: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=National_accounts_and_GDP/el#CE.A0.CE.B1.CF.81.CE.B1.CE.B3.CF.89.CE.B3.CE.B9.CE.BA.CF.8C.CF.84.CE.B7.CF.84.CE.B1.CF.84.CE.B7.CF.82.CE.B5.CF.81.CE.B3.CE.B1.CF.83.CE.AF.CE.B1.CF.82[πρόσβαση 23 Σεπ. 2020].

Ιατρέλης, Φ. (2010). *Η Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης του 2010 και οι υποτιθέμενοι κίνδυνοι για τη δημόσια περιουσία και την εθνική κυριαρχία*. Διαθέσιμο: https://www.constitutionalism.gr/2286-i-symbasi-daneiakis-dieykolynsis-toy-2010-kai-oi-y/#_ftn9 [πρόσβαση 20 Σεπ. 2020].

Κανουπάκης, Γ. (2017). *Γιατί η ελληνική βιομηχανία έχασε τη δύναμή της*. Διαθέσιμο: <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1278483/giati-i-elliniki-biomixania-exase-ti-dunami-tis> [πρόσβαση 23 Σεπ. 2020].

Kenton, W. (2019). *Intermediate Good*. Διαθέσιμο: <https://www.investopedia.com/terms/i/intermediate-good.asp> [πρόσβαση 15 Σεπ. 2020].

Νίκας, Σ., (2012). *Κούρεμα» 197 δις. κατά 53,5%, με όφελος 105,4 δις. ευρώ*. Διαθέσιμο: <https://www.kathimerini.gr/politics/452671/koyrema-197-dis-kata-53-5-me-ofelos-105-4-dis-eyro/>[πρόσβαση 20 Σεπ. 2020].

OECD (2020). *Greece General government debt*. Διαθέσιμο: <https://data.oecd.org/gga/general-government-debt.htm>[πρόσβαση 15 Σεπ.]

General government deficit. Διαθέσιμο: <https://data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm#indicator-chart>[πρόσβαση 15 Σεπ.]

General government revenue. Διαθέσιμο: <https://data.oecd.org/gga/general-government-revenue.htm>[πρόσβαση 18 Σεπ.]

Σαραφίδης, Β. (2016). *Ερωτήσεις-απαντήσεις για τα τρία μνημόνια της Ελλάδας*. Διαθέσιμο: <https://www.capital.gr/me-apopsi/3132882/erotiseis-apantiseis-gia-ta-tria-mnimonia-tis-elladas-meros-1o>[πρόσβαση 21 Σεπ.].

Στρατόπουλος, Γ. (2016). *Η ανατομία του δημόσιου χρέους*. Διαθέσιμο: <https://www.protagon.gr/themata/focus/poioi-einai-oi-megaloi-prwtagwnistes-tis-krisis-44341082501>[πρόσβαση 22 Σεπ.].

Το Βήμα (2020). *Αλλάζουν τα καταναλωτικά πρότυπα των ελληνικών νοικοκυριών*; Διαθέσιμο: <https://www.tovima.gr/2020/02/12/finance/allazoun-ta-katanalotika-protypa-ton-ellinikon-noikokyriion/>[πρόσβαση 24 Σεπ.].

World Bank (2020). *Greece Exports of goods and services (% of GDP)*. Διαθέσιμο: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?end=2009&locations=GR&start=1995>[πρόσβαση 15 Σεπ.]

Greece Importsof goods and services (% of GDP). Διαθέσιμο: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?end=2009&locations=GR&start=1995>[πρόσβαση 15 Σεπ.]

GreeceGDPgrowthrate. Διαθέσιμο: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2009&locations=GR&start=1995>[πρόσβαση 15 Σεπ.]

Greece Current Account Balance.

Διαθέσιμο: <https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?end=2009&locations=GR&start=1995> [πρόσβαση 15 Σεπ.]

Greece Inflation, consumer prices (annual %).

Διαθέσιμο: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2012&locations=GR&start=2010> [πρόσβαση 15 Σεπ.]

Greece Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate). Διαθέσιμο:

<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=2009&locations=GR&start=1995> [πρόσβαση 15 Σεπ.]

Greece Foreign Direct Investment, net inflows (% GDP). Διαθέσιμο:

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?end=2019&locations=GR&start=2001> [πρόσβαση 23 Σεπ.].